

KANUNLA YASAKLANMIŞ DİL:
1980'DEN GÜNÜMÜZE DİL YASAKLARINA BAKIŞ

ÖZLEM ZINGİL

108611040

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PROF. DR. FÜSUN ÜSTEL

İSTANBUL MAYIS 2011

KANUNLA YASAKLANMIŞ DİL:

1980'den Günümüze Dil Yasaklarına Bakış

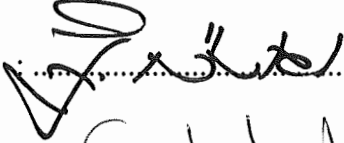
THE LANGUAGE BANNED BY THE LAW:

An Overview to the Prohibitions on the Language from 1980 to Today

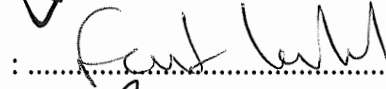
ÖZLEM ZINGİL

108611040

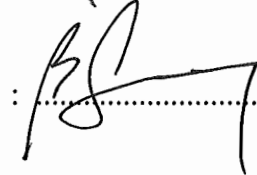
Prof. Dr. Füsun Üstel

Doç. Dr. Ferhat Kentel

Bülent Somay (M.A.)

Tezin Onaylandığı Tarih

: 01 Temmuz 2011

Toplam Sayfa Sayısı

: 164

ANAHTAR KELİMELER

KEY WORDS

1) Vatandaşlık

1) Citizenship

2) Kimlik

2) Identity

3) Dil Hakları

3) Language Rights

4) Türkiye

4) Turkey

ÖNSÖZ

2001 yılı ile birlikte başlayan hukuki reform sürecinde Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitimimi tamamlamak üzereydim. Ne zaman, nerede ve kime yönelik olursa olsun, temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin aslında herkese, hepimize yöneldiğinin bilincinde olarak, demokratikleşme yolunda atılacak her adımı heyecan ve umutla karşılıyordum. Bu sürece meslek örgütü olarak katkıda bulunan İstanbul Barosu Avrupa Birliği Komisyonu üyeleri, çalışmalarında bana yer vermekle kalmayıp söz hakkı da tanıdı. Komisyon üyeleri ve dönemin baro başkanı Yücel Sayman, hem mesleki hem de entellektüel anlamda ufkumu açtı. Daha sonra çalışmalarımızı TESEV bünyesinde Demokratik Değişim Gönüllüleri adıyla devam ettirirken özellikle Vakıflar Kanunu'nun değişimi sürecinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalar ise hayatımın dönüm noktalarından birini teşkil etti. Acısını içimde hissettiğim Hrant Dink'i ve meslektaşım Diran Bakar'ı bu çalışmalarda tanıdım. İnsana, gündelik hayata yaklaşmak, odaklanmak amacı ile başladığım Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı'nda hukuktan, adalet arayışından uzaklaşmadım. Hem Hrant Dink'in hem de Diran Bakar'ın güçleri ve anıları, yolumu ararken ışık oldu.

Bu çalışma için birçok kişiye teşekkür etmem gerekiyor. Öncelikle, dil hakları üzerine çalışma konusunda beni yüreklendiren, desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Füsun Üstel'e özel olarak teşekkür ederim.

Yoğun çalışma tempolarına rağmen çalışmamda yer verdiğim mahkeme kararlarını bana temin eden meslektaşlarım Mahmut Alınak başta olmak üzere, Ruhşen Doğan, Sertaç Eke, Sezgin Tanrıku ve Reyhan Yalçındağ Baydemir'e, haber ve hukuk arşivlerinde çalışmamı sağlayan Bianet'e, Bianet'ten Erhan Üstündağ ile Erol Önderoğlu'na teşekkür ederim.

Sabır ve sevgileriyle en zor günlerimde bile hayatı benim için yaşanabilir kılan Zeycan Güleç'e, Fatih Özçelik'e, Şuşan Özoğlu'na, Ayşegül Sezgin Huysal'a varlıkları için, Nazmiye Çalgin'a desteği için ve tüm bu süreçte ihmal ettiğim herkese, gösterdikleri anlayış için teşekkür ederim.

Belli bir yaştan sonra dost sahibi olmak da zor oluyor derdim hep. Öyle değilmiş. Bu programa başladığım ilk gün tanıştık ama aradaki yılları saatler, dakikalar içerisinde kapattık. Sesi, nefesi, fikri, dostluğu ile beni yalnız bırakmayan Nayat Muratyan'a sonsuz teşekkür ederim.

Elbette, her günümde sonsuz sevgilerini ve desteklerini yanımda hissettiren annem, babam ve kardeşim'e... İyi ki varlar. Ve sevgili anneanneciğim, keşke sen de bizlerle olabilseydin.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, insan haklarının bir boyutu olan azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması kapsamında değerlendirilen dil hakları konusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşımını ve izlediği politikaları analitik bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Tanımı bulunmamakla birlikte, dil hakları (ya da dilsel haklar) terimi, en çok ilişkili olduğu azınlık hakları bağlamında anlaşılmakta ve azınlık haklarının dil ile ilgili olanlarını ifade etmektedir. 1980'ler ve 1990'larda ivme kazanan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri toplumlar, kültürler ve bireyler arasındaki akışkanlık ve etkileşimi hızlandırmış, dolayısıyla ulus-devletlerde ortak kimliğin taşıyıcısı olan vatandaşlık kavramı içerisinde eritmeye çalışılan etnisite, ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi kimlikleri oluşturan çeşitli etkenler de görünürlük kazanmıştır. Özü itibari ile, çoğunluğunkinden farklı etnik kültürel, dinsel veya dilsel özelliklere sahip kişilerin bu kimliklerine saygı gösterilmesi ve korunması, dolayısıyla da geliştirmesi ile ilişkili olan azınlık hakları ise farklılıkların varolma taleplerine hukuki güvence sağlayabilecek bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye özelinde bakıldığında farklı kimliklerin tanınması, "Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü" ilkesi çerçevesinde ele alınmakta ve üniter yapıya tehdit olarak görülmektedir. Bu bağlamda kimliğin bir ögesi olan dil hakları talebi de, resmi söylemde, azınlık yaratma ve bütünden kopma eğilimi olarak algılanmaktadır.

ABSTRACT

The aim of this study is to study analytically the Turkey's understanding (so that the pursued policies) of language rights which are evaluated as a dimension of the human rights within the context of respect for and the protection of the minorities. Although no definition has been given for the language (linguistic) rights, it has been evaluated in the sense of minority rights and it represents the minority rights related to the language. Globalization and localization processes that gained acceleration in the 1980s and 1990s also accelerated the mobilization and interaction between the cultures and the individuals. Thus, several factors such as ethnicity, race, gender, class that form the identity but melted within the concept of citizenship, that is the conveyor of the common identity in the nation-states, thereafter became obvious. In these circumstances, the minority rights emerged as an area to provide legal security for guaranteeing the existence of the identity of the individuals with different ethnical, cultural, religious and linguistic identities than the majority, since it is related to the respect to and protection for (so that development of) them. However, in case of Turkey we see that recognition of different identities has been approached within the context of principle of unity and togetherness of the state and the nation and therefore considered as a threat to the unitarity. In this regard request for language rights as a component of the identity is being understood in the official discourse as creating a minority and tendency to separate from the unity.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: VATANDAŞLIK, KİMLİK VE DİL HAKLARI	5
1.1 Vatandaşlığın Yeniden Tanımlanması	5
1.2 Azınlık Hakları: Kolektif Boyutlu Bireysel Haklar	10
1.3 Uluslararası, Bölgesel ve Ulusalüstü Hukuk Düzenlemeleri	15
1.3.1 Uluslararası ve Bölgesel Düzenlemeler	16
1.3.2 Ulusalüstü Düzenlemeler	20
1.4 Azınlık Haklarının Bir Kategorisi Olarak Dil Hakları	23
II. BÖLÜM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ: KANUNLA YASAKLANMIŞ DİLLER	32
2.1 Türkleştirme Politikalarının Kültürel Boyutu: Dile Dayalı Türkleştirme	32
2.1.1 1923-1980 Dönemi	36
2.1.2 Kürt Meselesi	43
2.2 Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Niteliklerinden Biri Olarak Türkçe	47
2.2.1 Kanunla Yasaklanmış Diller	47
2.2.2 AB Adaylığı Süreci.....	55
2.2.3 Uyum Yasalarında Dil Hakları	59

III. Bölüm: Türkiye'nin Azınlıklara ve Azınlık Haklarına Yaklaşımı	70
3.1 "Demokratik Açılım"	70
3.2 Devletin ve Milletın Bölünmez Bütünlüğü	76
3.3 Azınlık Yaratma Yasağı	82
3.4 Bir "Hak" olarak Anadilini Kullanma	87
3.4.1 Anadilinde Savunma	91
3.4.2 Çokdillilik: Anadilinin Kamu Hizmetlerinde ve Kamusal Alanda Kullanımı	96
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	106
EKLER	117

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu
DTP	Demokratik Toplum Partisi
E.	Esas
Ed.	Editör
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
K.	Karar
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği/Türkiye Meclisi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MSHS	Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
syf.	Sayfa

TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
vd.	ve diğerleri, ve devamı
YÖK	Yüksek Öğrenim Kurulu

GİRİŞ

1999 yılında yapılan Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ÷lke statüsünün verilmesi ile birlikte Türkiye siyasetinin ana dinamiğini Avrupa Birliği üyelik hedefi oluşturmuştur. Bu hedefe yönelik olarak önce 2001 yılında kapsamlı bir anayasa değişikliği yapılmış ve ardından da yedi paket halinde temel kanunlarda bir dizi düzenlemeye gidilmiştir.

Bu yoğun reform sürecinin nihai hedefi, AB'ye üyelik için aday ÷lkelerce yerine getirilmesi gereken koşulları ifade eden Kopenhag Kriterleri'nin siyasi boyutuna uyumu sağlamak, diğer bir ifade ile demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını güvence altına alan istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmaktır. Bugünden geriye dön÷l÷p bakıldığında, reform sürecinde bu yolda önemli adımların atıldığı gör÷lmektedir. Ancak bu adımların uygulamaya konulmasında Avrupa Komisyonu'nca da tespit edildiği gibi başarılı olunamamıştır.

Bu çalışmanın amacı, insan haklarının bir boyutu olan azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması kapsamında değerlendirilen dil hakları konusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşımını ve izlediği politikaları analitik bir bakış açısıyla ele almaktır.

Birçoğu zaten heterojen olan devletlerin, artan ve karmaşıklaşan uluslararası göçler sonucu daha da heterojen hale geldiği bir tarihsel aşamada bugün, ulus-devlet paradigması ikna kabiliyetini yitirmiştir. Bu, elbette ulus-devletlerde ortak kimliğin taşıyıcısı olan ve farklı

kimliklerinden soyutlanmış vatandaş kavramını da etkilemiştir. 1980'ler ve 1990'larda ivme kazanan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri toplumlar, kültürler ve bireyler arasındaki akışkanlık ve etkileşimi hızlandırmış, dolayısıyla vatandaşlık kavramı içerisinde eritmeye çalışılmış olan etnisite, ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi kimlikler, hak temelli mücadelelere girilerek, artan bir biçimde görünürlük kazanmıştır.

İnsan haklarının bir boyutu olan azınlık hakları, özü itibari ile, çoğunluğunkinden farklı etnik kültürel, dinsel veya dilsel özelliklere sahip kişilerin bu kimliklerine saygı gösterilmesi ve korunması, dolayısıyla da geliştirmesi ile ilişkilidir ve farklılıkların kamusal alanda varolma taleplerine hukuki güvence sağlayabilecek bir alandır.

Ulus-devlet ideolojisinde varsayılan vatandaşlık temelli ortak kimlik, kimliğin bir unsuru olan dili de içine almış ve genelde ortak kimlik, anayasal düzeyde tanınmış bir ulusal dil ya da bir "resmi dil"le pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu mânâda, farklı kimliklere saygı anlayışı, devletlerin farklı toplulukların anadillerine ilişkin politikalarını da önemli hale getirmiştir.

Bu nedenle, uluslararası hukukta azınlık hakları kapsamında anadilini kullanma, anadilini öğrenme ve anadilinde eğitim, medyaya erişim hakları üst başlığı altında toplanabilecek dil haklarının tanınması kabul edilmektedir.

Ancak Türkiye özelinde bakıldığında farklı kimliklerin tanınması, "Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü" ilkesi çerçevesinde ele alınmakta ve üniter yapıya tehdit olarak görülmektedir. Çok açıktır ki, bu bakış açısı farklı kimliklerin tanınması, korunması ve geliştirilmesini içeren ve bugün hakim olan çokkültürcülük anlayışı ile bağdaşmamaktadır¹.

¹ Bu çalışmada belirtilen "çokkültürcülük anlayışı" kültürleri birbiriyle ilişkisi olmayan, kendi içlerinde birer bütün olan ve değişmeyen yapılar olarak kabul edilen bir anlayış değildir. Burada bahsedilen çokkültürcülük anlayışı, Frantz Olaf Raddke'nin belirttiği gibi azınlık gruplarına haklar ve bazı ayrıcalıkların tanınması gerektiğini içermektedir, bir başka deyişle farklılıklar içinde birlikteliği kapsamaktadır. Bu konuda ayrıca bkz. Milena Doytcheva. 2009. *Çokkültürlülük*. İstanbul:İletişim Yayınları. Ayhan Kaya. 2006. "Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürcülük" *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* içerisinde. Sf.95-136. İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bu çalışmanın temel konusu olan Türkiye'nin dil hakları konusundaki yaklaşımına geçmeden önce, çalışmanın ilk bölümünde ana hatları ile, insan haklarının gelişimi sürecinde azınlık hakların tanınması aşamasına nasıl gelindiğine ve bu konudaki uluslararası hukuk düzenlemelerine bakılacaktır. Ancak, çalışmanın temel konusunun Türkiye örneği olması nedeni ile, bu başlıkta Türkiye'nin dahil olduğu örgütlenmelerden uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler, bölgesel düzeyde Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, uluslararası düzeyde ise Türkiye'nin aday ülke olduğu Avrupa Birliği tarafından üretilen belgeler ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümde ise 12 Eylül 1980'de yapılan askeri darbe sonrasında odaklanarak, anadillerin resmi söylemde nasıl değerlendirildiğine bakılacaktır. Bu amaçla önce 1980 öncesindeki durum değerlendirilecek, ardından da 1980 askeri darbesi ile birlikte dil haklarına dair getirilen yasaklayıcı düzenlemeler incelenecektir. Bu inceleme, 1999 yılında Türkiye'ye AB adaylık statüsü tanınması ile birlikte başlanan ve halihazırda devam eden reform sürecinde dil haklarına ilişkin olarak yapılan değişikliklerin tespiti ile tamamlanacaktır.

Üçüncü bölümde ise yargı kararları ışığında Türkiye'nin azınlıklara ve azınlık haklarına yaklaşımı ele alınacaktır. Bu amaçla önce dil haklarına ilişkin mevcut durum incelenecek, ardından yargı kararlarında yer alan gerekçeler olan "Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ilkesi" ile "azınlık yaratma yasağı"nın kapsamı ve içeriği değerlendirilecektir.

Bu çalışmada, 1980 darbesi sonrasında Türkçe dışındaki dillere yönelik getirilen yasaklamaların AB sürecinde yapılan reformlarla göreceli olarak hafifletildiği, bu süreçte kabul edilen yasal düzenlemelerle hukuki bir dönüşümün adımlarının atıldığı ancak yasal düzenlemelerin kapsamı ve yargı kararlarının, bu yasal düzenlemelerin uygulanması ve ilerletilmesini gerçekleştirecek siyasi dönüşümün gerçekleş(e)mediğini gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer yandan, içinde bulunduğumuz dönemde farklı kimlikler, farklılıkları ile birlikte kamusal alanda meşru ve saklanmaksızın varolma taleplerini dile getirmektedirler. Türkiye'de de toplumsal dinamikler bu

yönde hareket etmektedir. Üçüncü bölümün sonunda, toplumsal dinamiklerin taleplerine cevap alamadıkları noktada bir yol olarak hukuki imkanların sınırlarını nasıl zorladıklarına bakılacaktır.

Bu çalışmada, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması kapsamında değerlendirilen dil hakları konusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşımını ve izlediği politikaları anlamak üzere, esas olarak Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu siyasi parti kapatma kararlarından yararlanılmıştır. Siyasi parti kapatma kararları, "Azınlık kimdir?" sorusuna cevap veren resmi metin olması nedeni ile seçilmiştir. Bununla birlikte azınlık haklarının tartışıldığı ölçüde, dil haklarına ilişkin düzenlemelerle ilgili yargılamalara ait ilk derece mahkemelerinin ve idare mahkemelerinin vermiş olduğu kararlar ile bu kararların temyiz incelemesi sonucunda Yargıtay ve Danıştay tarafından verilen kararlardan da yararlanılmıştır.

Yargı kararlarının tamamına ulaşılmasının zorluğu karşısında, çalışma kapsamıyla sınırlı olmak üzere haber taraması yapılmıştır. Tarama, azınlık haklarına ilişkili konulara özel olarak eğilen bir bağımsız iletişim ağı (bianet) ve günlük gazete (Radikal) ile sınırlı tutulmuştur. Tarama yapılan zaman aralığı ise reform sürecinin başlangıcı olan 2001 yılı ile bu çalışmanın tamamlandığı 2001 yılının ilk çeyreğidir. Tarama sonuçları bu çalışmanın sonunda ek olarak yer almaktadır.

I. BÖLÜM

VATANDAŞLIK, KİMLİK VE DİL HAKLARI

1.1 Vatandaşlığın Yeniden Tanımlanması

Siyasal birim ile ulusal birimin çakıştığı, başka bir ifade ile ulus ile devletin birbirinin nasibi olduğu (Gellner, 2008:71,77) varsayımına dayanan ulus-devlet kurgusunda, siyasi birim ile ulusal birimin kendi içlerinde mükemmel bir türdeşliğe sahip olduğu varsayılır. Ancak günümüzde birkaç ulus-devlet haricinde birçok devletin etnik, dinsel, dilsel, kültürel açıdan heterojen, diğer bir ifade ile çokuluslu olduğu, üstelik artan ve karmaşıklaşan uluslararası göçler sonucu daha da heterojen hale geldiği bir tarihsel aşamada ulus-devlet paradigmasının ikna kabiliyetini yitirdiği gerçeği teorik ve ampirik çok sayıda çalışma ile ortaya konmuştur.

Ulus-devletin temeli olan ulus, toplumsal türdeşliği sağlamak üzere *hayal* edilir. Benedict Anderson'un ifade ettiği gibi ulus, "hayal edilmiş bir siyasi topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir" (2007:20). Ulus-devletin bu geniş kurgusunda, dil, din, soy, tarih ve kültür birliği gibi ortak payda oluşturacağı düşünülen unsurlar kullanılarak yaratılan bir ortak kimlik aracılığı ile toplumsal türdeşlik sağlanır. Daha doğrusu, sağlaması arzulanır. Ortak kimlik, devletin kökenindeki baskın siyasi, ekonomik ve toplumsal grupların çıkarlarına en uygun olan kimlik lehine inşa edilir (Koçak, 2010:57). Bireylerden beklenen ise, bu ortak kimliğin benimsenmesidir.

Ulus-devletler, grup farklılıklarının ortak kimliği zedeleyeceği, *homojenliği* bozacağı endişesi ile azınlık gruplarının ayrı bir kimliğe sahip olduğu gerçekliğini tanımamış, aldıkları çeşitli önlemlerle bastırmış ve inkar etmişlerdir. Ancak, alınan bu önlemlerin sonucu, azınlık gruplarının

“ulusal” grupla bütünleşmesi değil, çatışmaların artması olmuştur. Çünkü kimlik, tanınma ya da tanınmama ve hatta yanlış tanınma yolları ile biçimlenmektedir (Taylor, 2010:46).

Ulus-devletler, ulus-devlet kurgusundaki siyasal birim ile ulusal birim arasındaki bağı *vatandaşlık* ile kurmuşlar, ulusal aidiyete böylelikle siyasal ve hukuksal bir statü kazandırmışlardır:

Ulus kavramı, sosyal çeşitlilikten birlik ve bütünlük imgesi yaratmayı hedefleyen bir simgeleştirme işlemiyle yakından ilgili olduğundan, bu suretle yaratılan mitsel varlığın, oluşturucu unsurlarından farklı olarak bölünmez niteliği ve ortak iradesiyle anlam kazanan bir özgül şahsiyete sahip olması beklenmekteydi. Bu anlayış ise yurttaş kavramına, bir başka anlatımla insana değil, ama bağlantı ve kimliklerinden soyutlanmış, mantıkla “aydınlandığı” varsayılmış, egemenliğin kullanımına eşit ve özgür biçimde katılma özelliği ve yeteneğiyle donatılmış yurttaşa dayanmaktaydı (Üstel, 1999:54).

Ulus-devlette vatandaş, kimliklerinden soyutlanmış, erdemli, topluma karşı vazifeler yüklenmiş, ulus-devlete aidiyeti karşılığında bazı haklara sahip birey demektir. Ancak, küreselleşme sürecinde demokrasi ve vatandaşlık kavramındaki kırılmalar, ulus-devletlerin benimsediği vatandaşlık anlayışı çerçevesinde vatandaş ile ulus-devlet arasında kurulan bağı zayıflatmaktadır. Çünkü *ötekiler*, “yeni haklar ve özgürlükler temelinde taleplerde buldukça, biz üzerine kurulu modern vatandaşlık kavramının iç mekânının genişletilmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır” (Keyman, 2008:7).

T.H.Marshall, 1950 yılında yayımlanan, vatandaşlık ve vatandaşlığın toplumsal eşitsizlik üzerindeki etkilerini incelediği “Citizenship and Social Class” (Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar) başlıklı makalesinde, vatandaşlık kavramının dönüşümünü tarihsel analiz düzeyinde ortaya koymuş ve oy verme hakkıyla gündeme gelen siyasal eşitlik ile kapitalizmin doğrudan sonucu olan sosyal-ekonomik eşitsizliğin aynı anda varolması çelişmesini giderecek sosyal adaletin, sırası ile medeni hakların, siyasal hakların ve sosyal hakların elde edilmesiyle sağlanacağını ifade etmiş, diğer bir ifadeyle vatandaşlığın genişletilmesini bahsettiği çelişkileri çözmede temel bir araç olarak sunmuştur (Bottomore, 2006:57; Turner,

2008:109; Üstel, 2002:43). Marshall, Britanya tarzı vatandaşlık stratejisini incelemesiyle özgül bir örnekten evrensel bir sonuca ulaşmış olması ve eksik inceleme yapmış olması, haklara ilişkin kuramsal yaklaşımı gibi çeşitli açılardan eleştirilmekle birlikte (Üstel, 1999:62-63; Turner, 2008:110-115), makalesi kendinden sonra gelenleri etkilemiş, vatandaşlık çalışmalarındaki tartışmalara yeni bir boyut eklemiştir.

Nitekim, 1980'ler ve 1990'lara gelindiğinde ivme kazanan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri toplumlar, kültürler ve bireyler arasındaki akışkanlık ve etkileşimi hızlandırmış, vatandaşlık kavramı içerisinde eritmeye çalışılmış olan etnisite, ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi kimlikler, oluşturan çeşitli etkenler sonucunda giderek daha fazla görünürlük kazanmış ve bu süreçte, farklılıkları ile birlikte kamusal alanda meşru varolma taleplerini gündeme getirmişlerdir.

Antik Yunan'dan günümüze siyaset kuramının temel konularından biri olan vatandaşlık, siyaset felsefesinde genel olarak liberal yaklaşım ile toplulukçu yaklaşım altında incelenmektedir. İki yaklaşımı birbirinden ayıran, bireyin doğasına ve birey olarak vatandaşlar arasında varolan sosyal bağların niteliğine dair farklı anlayışların benimsenmiş olmasıdır (Oldfield, 2008:93). Temellerini Locke ve Hobbes'un görüşlerinde bulan liberal yaklaşım, Antik Yunan'da değer yüklü bir kavram olarak ortaya çıkan vatandaşlık kavramını liberal görüşün insan anlayışı ile örtüştürür. Liberal yaklaşımda vatandaşlık bir *statü* olarak kabul edilir. Bireyin topluma göre öncelikli olduğu liberal yaklaşımda bireyler, asgari derecede vatandaşlık ödevi ve diğer vatandaşların benzer haklarına saygı duyma vazifeleri olan egemen ve özerk vatandaşlar olarak tasavvur edilir. Ancak belirtmek gerekir ki burada vurgulanan, bireylerin egemen ve özerkliği, bireylerin yaşamlarını önemli ve anlamlı şekilde kontrol edebilmeleri bakımından değil, vatandaş statüsünden kaynaklanan haklarını kamusal veya siyasal alanda kullanıp kullanmamayı tercih edebilmeleri bakımındandır (Oldfield, 2008:94,96). Liberal yaklaşımda vatandaşlık, siyasal bir statü olarak ele alınarak farklı aidiyet ve kimlikler evrensellik adına önemsizleştirilir.

Ulus-devlet ve kavramlarının tartışmaya açıldığı 1980'lerden itibaren ise, bireyin kamusal hayata topluluklar aracılığıyla etkin katılımı ortak paydasında buluşan kuramcılar, liberal yaklaşımın benimsediği vatandaşlık anlayışına karşı çıkmışlardır. Toplulukçu yaklaşım olarak adlandırılan bu anlayışın temsilcileri, kendi içlerinde farklı eğilimleri benimsemekle birlikte liberal değerleri eleştirerek, etkin ve katılımcı bir vatandaşlık anlayışını savunmuşlardır. Toplulukçu yaklaşımda vatandaşlık, bir *pratik* veya *eylem* olarak kabul edilir. Bireyler, ancak bir topluluğun üyeleri olarak vatandaşdır ve bunu da, eyleme geçerek gösterirler. Bununla birlikte vatandaşlık, belli bir siyasal topluluğun kimliği ve sürekliliğine ilişkin olarak paylaşılan sorumluluktur (Oldfield, 2008:98-99).

Ayşe Kadioğlu'nun da işaret ettiği gibi günümüzde demokratikleşme, bir devletin yasama, yürütme ve yargı ile ilişkili kurumlarını ve seçim sistemini ilgilendiren süreçler ile birlikte –hatta en temel mesele olarak- *demos*'un tanımına ulusal kimliğe haiz olmayan vatandaşların da katılmasını ifade etmektedir (2008:11-12). Bu itibarla, gerek liberal anlayışın, gerekse toplulukçu anlayışın, günümüzün kimlik temelli taleplerine demokrasi temelinde cevap verebilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Bu engelin aşılması için şimdilik (şimdilik çünkü, tamamlanmış değil, ancak devam eden bir süreçten bahsedebiliriz) önerilen *yeni paradigma*, kimliğin tarihsel, söylemsel ve kurumsal olarak kurulmuş, değişmeye ve yeniden tanımlanmaya açık, sabit bir özü bulunmayan bir olgu olarak kabulü ile kimlik taleplerine farklılıklararası bir birliktelik ve beraber yaşamayı olanaklı kılacak, farklılıkların ifade edilmelerini ve korunmalarını yasal güvence altına alacak ve bu suretle de çoğulcu toplum yapısında ortak ve beraber yaşama olasılığını artıracak, farklılıklarıyla eşit yeni bir vatandaşlık anlayışı ile cevap verilmesidir (Keyman, 2008:10; Üstel, 2002:46).

İçinde bulunduğumuz dönemde, vatandaşlığın yeniden tanımlanmasına/konumlanmasına, değişim ve gelişimine tanıklık

etmekteyiz. Aşağıda bu çerçevede Benjamin Barber ve Iris M. Young'ın benimsedikleri yaklaşımlara kısaca yer verilecektir.

Toplulukçu anlayışın temsilcilerinden olan ancak cumhuriyetçi yaklaşım olarak da adlandırılan bir perspektifi benimseyen Barber, liberal demokrasileri, insanları en kötü halleriyle tasarlayan, onları kendi kendilerinden koruyabilmeyi hedefleyen bir siyaset olarak nitelemiş ve liberal demokrasileri “cılız demokrasi” olarak adlandırmıştır (Barber, 1995:55). Siyasal iradenin başkasına havale edildiği temsili demokrasinin katılıma ve vatandaşlığa getirdiği maliyetin çok büyük olduğunu, özü itibariyle bunun temel yönetme hakkından vazgeçmek anlamına geldiğini dolayısıyla da demokrasi ile bağdaşmadığını belirten Barber, cılız demokrasi yerine, katılımcı demokrasinin modern bir biçimi olarak nitelediği, “türdeş çıkarlardan çok yurttaşlık eğitiminin bir araya getirdiği ve diğerkamlıklarından ya da iyiliklerinden çok, yurttaşlığa özgü tutumlarından ve ortaklaşa eylemliliklerinden ötürü ortak amaç sahibi olabilme yetisi kazandırılan, kendi kendini yöneten yurttaşlar topluluğu fikrine” dayanan, bireylerin özerkliklerinin korunduğu güçlü demokrasiyi savunur (Barber, 1995:24,159,190).

Barber'ı, güçlü demokrasi önermesinde temel olarak çoğulculuk ile kişisel istekleri karıştırmış olması açısından eleştiren Young, herkesin aynı/benzer kabul edildiği evrensel vatandaşlığın içerdiği genellik ve eşitlik unsurlarının, herkesin kapsanması ve temsil edilmesini sağlamak yerine herkesin aynılığını öngörerek vatandaşların homojenliğini talep ettiğini, devletin kurallarının ve politikalarının -ve hatta özel kurumların kuralları- ırk, toplumsal cinsiyet ve diğer grup farklılıklarını görmezlikten gelmeyi temel ilke olarak aldığı, herkesi eşit tanımak ve aynı şekilde davranmak adına kamusal alanda ve hukukta kuralların, bireylerin ve toplulukların tarihlerinin, ihtiyaçlarının gösterdiği kendine özgülüğü görmezden gelerek genel anlamda koyulduğunu vurgular (Young, 1998: 387-389, 390-400). Young, demokratik bir toplumda varolan bastırılmış veya dezavantajlı grupların tanınması ve temsili için kurumsal araçların/mekanizmaların

oluşturulması ve bunların işletilmesi gerektiğini savunur (Young, 1998:395)².

1.2 Azınlık Hakları: Kolektif Boyutlu Bireysel Haklar

Vatandaşlık yaklaşımları genelde temel olarak insan hakları üzerinden ele alınmaktadır (Kurban, 2008:132). Dolayısıyla vatandaşlık anlayışındaki değişim ile insan hakları alanında azınlık haklarının tanınmasına doğru evrilen anlayış arasında bağ bulunmakta hatta, birbirlerini tamamlamakta ve gösterdikleri gelişim ile ulus-devletlerin tekçi politikalarını sarsmaktadır.

Bugün gelinen aşamada insan haklarının bir boyutu olan azınlık hakları, kimliklerin maskelenmeksizin temsilinde hukuki güvence olarak kabul görmektedir. Genel ilkeleri uluslararası hukuk düzeyinde belirlenen insan hakları, çeşitli uluslararası düzenlemeler aracılığı ile devletlerin ulusal düzeydeki hukuklarına yansımaktadır. İnsan haklarının evrensellik, eşitlik, ayrımcılık yasağı, insan onuru gibi genel ilkelerinin ulusal hukuktaki öznesi, ulus-devlete aidiyetin hukuki ve siyasal karşılığı olan vatandaşlardır. Bu nedenle de, devletlerin insan hakları kataloğunda tanımlı hak ve özgürlükleri ulusal düzeye aktarımlarının boyutu ve yöntemi, benimsemiş oldukları vatandaşlık anlayışına bağlı olarak değişmektedir.

Hak ve özgürlük mücadelesinin, dolayısıyla da tarihsel bir birikimin ürünü olan *insan hakları*, bugün anlaşıldığı anlama en yakın biçimiyle Aydınlanma düşüncesinin üzerinde yükseldiği, insanın doğuştan bazı haklara ve özgürlüklere sahip bulunduğu düşüncesinde ifade bulur. Hukuksal arka planında ise, eşitlik ve evrensellik görüşlerinin gelişmesine imkan tanıyan doğal hukuk/toplum sözleşmesi anlayışı ve bireycilik öğretisi ile burjuva devrimi sonrası ortaya çıkan, içeriğinde temel haklara yer

² Benzer şekilde Benhabib'i yorumlayan E. Fuat Keyman, Benhabib'in "The Rights of Others" (Ötekilerin Hakları) başlıklı çalışmasında temel olarak liberal anlayışın da toplulukçu anlayışın da homojen bir *biz* kavramı kurduğunu ancak postmodernizasyon ve küreselleşme süreçleri sonucunda *etnosun* dışarıdan gelen göçmenler ve içeride tanınma talebinde bulunan farklı kimliklerce belirli bir kimliğe dayalı *bizi* üretmediğini, bu gelişmelerin de demokrasi kavramının sorgulanmasına ve vatandaşlık alanında kırılmalara yol açtığını ileri sürmektedir (Keyman, 2008:7).

vererek onlara hukuksal temel kazandıran ve bu bağlamda anayasal güvence altına alan anayasacılık hareketi önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte anayasacılık hareketi öncesi hak bildireleri ile anayasacılık hareketi sonrası mahkeme içtihatları ve uluslararası belgeler de insan hakları hukukunun kaynakları arasındadır.

Halihazırda da devam eden bu tarihsel gelişim sürecinde insan hakları, –şimdilik- üç hak kuşağı/kategorisi halinde ele alınmaktadır.

Ayrıcalıklar üzerine kurulu feodal rejime karşı burjuvazinin özellikle siyasal haklar uğruna verdiği mücadele, klasik haklar olarak da ifade edilen *kişi özgürlükleri ve siyasi hakları* (yani, birinci kuşak haklar) doğurmuştur. Kapitalizmin gelişmesine denk düşen feodalite-burjuva çelişkisi/çatışması sonucu tanınan hak ve özgürlükler önce hak bildirelerinde yer almış, ardından da 19. yüzyıl anayasacılık akımı ile anayasalarda yer alarak hukukileşmiştir (Kaboğlu, 2002:41-42; 2006:211-212). Kişi özgürlükleri ve siyasi haklar, iktidar ve diğer kişiler karşısında bireyin güvenliğini ve özerkliğini sağlayan, daha geniş çerçevede ise kişinin kendini geliştirmesine olanak tanıyan haklardır (Kaboğlu, 2002:41) ve düşünce özgürlüğü, ifade ve iletişim özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri, katılım hakları bu kategoride yer almaktadır. Bu bağlamda kişi özgürlükleri ve siyasi haklar, demokrasi kavramının yapı taşlarındandır.

Sanayi devrimi sonrası süreçte iktisaden güçsüz işçi sınıfının, siyasal ve toplumsal eşitsizliklere karşı verdiği mücadele, siyasal ve iktisadi taleplerin bir hak kuşağı olarak tanınmasının başlatıcısı olmuştur. İşçi sınıfının/çalışan kesimin öne çıkardığı bu talepler, seçme, seçilme ve siyasal örgütlenme hakları, çalışma olanaklarının düzeltilmesi, iş olanaklarının yaratılması, toplumsal güvenliğin sağlanması, sendika ve grev haklarını içermekteydi (Kaboğlu, 2002:42-43; 2006:212). *Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar* (yani, ikinci kuşak haklar) olarak adlandırılan ve 1950'lerin sonlarından itibaren (kapsamlı olarak) anayasalarda düzenlenmeye başlayan (Gemalmaz, 2007:147; Kaboğlu, 2006:213) bu hak kuşağı,

... insanı içinde bulunduğu toplumsal ortam ve koşulları da göz önüne alarak hak öznesi yapmaktadır. Soyut özgürlük yerine eşitlik ilkesi geçerli kılınarak, insanların sahip oldukları

özgürlüklerden yararlanabilme olanakları üzerine yoğunlaştırılmaktadır. Bu hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesinde devletin konumu değişmekte, Sosyal Devlet anlayışı öne çıkmaktadır (Kaboğlu, 2006:213-214).

Bu bağlamda, birinci kuşak haklar herkesi kapsarken, ikinci kuşak haklar, farklılıklara imkan tanımak konusunda önemli bir aşama oluşturmuştur.

Gerek *kişi özgürlükleri ve siyasi hakların* gerekse *ekonomik, sosyal ve kültürel hakların* oluşum ve normlaşma süreçleri, hak ve özgürlüklerin dayanağını gereksinimlerden aldığı ve bu hakların, toplum-hukuk ilişkisinin belirleyici olduğu bir oluşum sürecinden geçerek hukuksal norm(lar)a dönüştüğünü göstermektedir. Bu paralelde, 1970'li yıllarla birlikte bilimsel ve teknik ilerlemenin ortaya çıkardığı nükleer teknoloji, silah üretim aygıtları, sınai ve teknolojik üretimin çevrede yol açtığı zararlar gibi sorunlar, dayanışma hakları olarak da bilinen *çevre, gelişme ve barış haklarını* (üçüncü kuşak haklar) doğurmuştur (Kaboğlu, 2002:45-46).

İşte bu süreç içerisinde, Semih Gemalmaz'ın da işaret ettiği gibi, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaşın, bu savaşların yarattığı yıkım ve savaşa neden olan siyasal iktidarların (özellikle savaş öncesinde) uyguladıkları yaygın, yoğun ve sistemli hak ihlallerinin, yaşanan bölgesel çatışmaların, otoriterden totalitere uzanan modellerin uygulamaya geçirilmesinin karşısında bir tutum alış olarak azınlıkların korunması, mülteci sorunu, insancıl müdahale, vatansızlık sorunu gibi sorunlarda atılan somut adımlar, bireyleri aslında devletler arasındaki ilişkilerin düzenlendiği uluslararası hukukun öznesi haline getirmiştir. Bireyin bu yolla uluslararası hukukun öznesi olması ise kurumsallaşmış (ve evrenselleşmiş) insan hakları öğretisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (2007:263, 1504-1505). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki gelişime bakarak, insan hakları anlayışının çokkültürcülük anlayışı ile birbirlerini bütünüledikleri söylenebilir.

Bugün insan haklarının kurumsallaşmasından, azınlıklar, kadınlar, çocuklar, mülteciler gibi birey/grup/halkların haklarının uluslararası düzeyde ulusalüstü kurumlar/oluşumlar ve bu kurumlarca/oluşumlarca oluşturulan belgeler aracılığıyla tanınması ile hak

ihlallerine karşı (çok taraflı ya da ikili) antlaşmalarla uluslarüstü mekanizmaların geliştirilmesi anlaşılmaktadır.

Azınlıkların korunması konusunda 17. yüzyıldan itibaren benimsenen eğilim, azınlıkların korunmasını bir ya da birkaç büyük devletin taahhüt altına girmesi iken, I. Dünya Savaşı sonrasında, azınlıkların korunmasının Milletler Cemiyeti düzeni içerisinde güvenceye alındığı bir sistem geliştirilmiştir³. Ancak, bu sistem içerisinde getirilen yükümlülükler evrensel olmayıp, I. Dünya Savaşı mağluplarına ve yeni kurulan devletlere yönelikti (Aliefendioğlu, 2002:219-220; Oran, 2004:12-13). Azınlıkların korunması sorununun evrensel nitelikli bir insan hakları sorunu olarak kavranmaya başlaması ise, Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasına denk düşmektedir (Aliefendioğlu, 2002:220; Gemalmaz, 2007:286; Rehman, 2002:95).

Günümüzde azınlıkların korunması evrensel nitelikli bir insan hakları sorunu olarak ele alınmakla birlikte, azınlık kavramına ilişkin üzerinde oydaşma bulunan bir tanım henüz yapılamamıştır. Fakat çeşitli çalışmalar kapsamında azınlık kavramına dair yapılmış tanımlar mevcuttur. Azınlık kavramına ilişkin bir tanımın yapı(a)mamasında, devletlerin bir hukuki tanımla kendilerini bağlamak konusundaki endişeleri ve azınlık haklarını kolektif haklar olarak tanıma konusundaki çekinceleri önemli bir rol oynamaktadır (Çavuşoğlu, 2001:34).

Azınlık kavramının nitelendirilmesinde yapılan çeşitli tanımlamalar arasında en yaygın olarak kabul göreni BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 yılında önerdiği tanım olmuştur. Capotorti'nin tanımına göre azınlık;

³ 1923 tarihli Lozan Antlaşması da bu dönemin bir ürünüdür ve 44/1. maddesinde "Türkiye, bu Kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin gayrimüslim azınlığıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve M[illetler] C[emiyeti]'nin güvencesi altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, M[illetler] C[emiyeti] Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilmeyecektir." hükmü yer almaktadır. Bu maddede atıf yapılan "Kesim", 37.-45. maddeleri kapsamakta ve de "Azınlıkların Korunması" başlığını taşımaktadır. Madde 44/1'in burada yer verilen Türkçeleştirilmiş hali, Baskın Oran'ın *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama* başlıklı çalışmasından alınmıştır.

Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, -o devletin vatandaşı olan- üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur (aktaran, Çavuşoğlu, 2001:35)⁴.

Azınlıkların korunması sorununun, bir insan hakları sorunu olarak kavranmaya başlandığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde üretilen uluslararası belgelere bakıldığında, azınlık haklarına/azınlıkların korunmasına dair özel düzenlemelere yer verilmeksizin azınlık haklarının insan hakları hukukunun temel ilkeleri olan evrensellik, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde ve kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Ancak bu durum, 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile birlikte değişerek azınlık hakları ayrı bir kategori olarak değerlendirilmeye başlanmış ve Naz Çavuşoğlu'nun da işaret ettiği gibi, özellikle 1990'lı yıllarda üretilen belgelerde azınlık haklarına ilişkin ortak standartlar şekillenmiştir (2001:27).

Azınlık hakları, özü itibari ile, çoğunluğunkinden farklı etnik kültürel, dinsel veya dilsel özelliklere sahip kişilerin bu kimliklerine saygı gösterilmesi ve korunması, dolayısıyla da geliştirmesi ile ilişkilidir. Açık ki, "herkes"e tanınan haklar, azınlıkların farklı kimliklerinin korunması ve geliştirilmesini güvence altına almakta yeterli olamamaktadır. İbrahim Kaboğlu, azınlık haklarının kavram olarak ya da öğelerine verilen anlam temelinde "kuşaklar arası" olduğunu, dil ve din hakları açısından birinci kuşak haklar, kültürel açıdan ikinci kuşak haklar ve nihayetinde özü itibari ile düşünüldüğünde gelişme hakkı olarak üçüncü kuşak haklar kategorisinde değerlendirilebileceğine işaret etmektedir (2002b:22).

Uluslararası düzenlemelerde genel eğilim azınlık haklarının bireylere tanınması yönünde olmakla birlikte, azınlık hakları nitelikleri

⁴ Diğer yandan, Capotorti'nin azınlık tanımı objektif ve subjektif olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Buna göre, *bir devletin nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özellikler taşıyan bir grubun varlığı, bu grubun nüfusun bütünü içinde sayıca az olması, sayısal azlığı nitelendiren grubun egemen konumda bulunması ve grup üyelerinin devletle vatandaşlık bağı tanımının objektif unsurlarını; bu objektif unsurlara sahip grup mensuplarının kendi kimliklerini koruma isteği* de subjektif unsurunu oluşturmaktadır (Çavuşoğlu, 2001:37).

itibari ile kolektif boyutlu bireysel haklar olarak kabul edilmekte ve bu husus, düzenlemelerde ya da düzenlemelerle ilgili metinlerde özellikle ifade edilmektedir. Kolektif haklar, bir topluluğun korunmasının, varlığını sürdürmesinin güvence altına alınması amacına yönelik hakları nitelenmektedir. Dolayısı ile, azınlık haklarının kolektif haklar olarak değil de, “kolektif boyutlu bireysel hak” olarak nitelendirilmesi, ülke bütünlüğünün korunmasına dair vurguyla da yakından ilgilidir. Uluslararası (ya da ulusal) düzenlemelerde, azınlık haklarının her ne kadar bireylere tanınmış olduğu kabul edilse de, bu haklar dolaylı olarak kolektif kimliğin korunması sonucunu doğurmaktadır (Çavuşoğlu, 2001:161-162). “Kolektif boyutlu bireysel hak” nitelmesi de bu ihtiyacı karşılamaktadır.

1.3 Uluslararası, Bölgesel ve Ulusalüstü Hukuk Düzenlemeleri

Esas olarak devletler arasındaki ilişkilerin düzenlendiği uluslararası hukukun doğal öznesi devletler olmakla birlikte, tanınan haklar kapsamında bireyler de uluslararası hukukun öznesi olabilmektedir. İnsan hakları alanı da, bireylerin haklarının uluslararası ve bölgesel düzeyde tanındığı, bu hakların ihlalinin denetimi için mekanizmaların geliştirildiği, dolayısı ile bireylerin uluslararası hukukun öznesi olduğu alanlardan biridir.

İnsan hakları alanında uluslararası ve bölgesel (ve hatta uluslararası) oluşumlar bünyesinde yapılan düzenlemeler, kapsamaları ve bağlayıcılıkları bakımından birbirinden farklılık göstermekle birlikte ulusal düzeyde oluşturulan düzenlemeleri etkilemektedir (Virtanen, 2002:85) ve önemleri de bundan kaynaklanmaktadır⁵.

⁵ Bu düzenlemeler aynı zamanda, devletlere getirilen yükümlülükler devletlerce ne ölçüde uyulduğunun denetimi için öngördükleri denetim mekanizmaları yönünden de önem taşımaktadır. Genel olarak benimsenen, devletlerin, ilgili metinlerde kabul edilen yükümlülüklerini uygulamaya geçirmek adına aldığı önlemler hakkında rapor düzenlemesi ve yükümlülüklerin ihlali durumu için de diğer taraf devletlerin başvurusu üzerine ilgili metinde oluşturulan bir organ tarafından tavsiye niteliğinde kararların verildiği bir yapı dahilinde denetimin/uyumun sağlanmaya çalışılmasıdır. Bu çalışmada yer verilen belgelerden BM Antlaşması, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korunmaya dair Avrupa Sözleşmesi'nde (yaygın olarak bilinen adıyla, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) (AİHS) ve de Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'ye seçimlik ek Protokol'de ise, denetim mekanizması dahilinde bireysel başvuru yolu da kabul edilmektedir. Ancak, BM Antlaşması'nda bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi taraf devletlere bırakılmakta, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'ye seçimlik ek Protokol'de ise, ancak bu

Bu çalışmanın temel konusunun Türkiye örneği olması nedeni ile, bu başlıkta azınlıkların korunması ile ilgili olarak uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler, bölgesel düzeyde Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, uluslararası düzeyde ise Avrupa Birliği tarafından üretilen belgeler ele alınacaktır⁶.

1.3.1 Uluslararası ve Bölgesel Düzenlemeler

İnsan haklarına ilişkin düzenlemelerin ilk defa “evrensel” niteliğe sahip bir belgede düzenlenmek suretiyle uluslararası hukuka konu olduğu 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Antlaşması’na bakıldığında azınlık haklarının, özgürlük ve eşitlik ilkeleri, ayrımcılık yasağı ve insan haklarının evrenselliği ilkesi kapsamında değerlendirildiği, bir diğer ifade ile “ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka statüler gibi farklılık gözetmeksizin/ayırım yapılmaksızın herkes” kavramında formüle edildiği görülmektedir⁷.

Azınlık haklarının ayrı –bu anlamda özgül- bir maddede düzenlenmesi ise ilk defa BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de (MSHS) yapılmıştır.

seçimlik ek Protokol’ü imzalayan devlet için uygulama alanı bulabilmektedir. Bireysel başvuruyu taraf devletlerin takdirine bırakmaksızın kabul eden AİHS, bu yönüyle uluslararası düzenlemeler içerisinde en etkin denetim yoluna sahip düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu amaçla oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), yargı kararları veya mevzuat gibi şikayete konu olan iç hukuk işlemlerinin/uygulamalarının AİHS’yi ihlal edip etmediğini tespit etmektedir. AİHM’nin sözleşmenin ihlal edildiğini tespit etmesi durumunda, bu tespiti ile birlikte önlem türünü gösterme veya devlet aleyhine tazminata karar verme yetkisi bulunmaktadır. Devletler, AİHM kararı ile tespit edilen aykırılığın giderilmesini iç hukukta yerine getirme konusunda serbestiye sahip olmakla beraber, AİHS, giderim yolunun takip ve gözetiminin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne ait olduğunu kabul etmiştir.

⁶ Türkiye, bu çalışmada belirtilen ve azınlık hakları ile ilgili olan uluslararası hukuk metinlerinden Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme’yi 27. maddesine çekince koyarak imzalamış, Bölge ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ile Çerçeve Sözleşme’yi ise imzalamamıştır.

⁷ Aynı formülasyon, *İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*’nde, Avrupa Konseyi tarafından üretilen insan hakları konusundaki ilk belge olan AİHS’de, sosyal haklara ilişkin olarak Avrupa Konseyi tarafından üretilen *Avrupa Sosyal Şartı*’nda, *Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme*’de ve *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*’de de benimsenmiştir.

MSHS’de, birinci kuşak haklardan yararlanmak, azınlık grubu mensubu olup olmadığına bakılmaksızın *herkese* tanınmakla birlikte, azınlık mensubu bireyler bakımından buna ilaveten 27. maddede azınlık haklarını güvenceye alan genel nitelikli bir düzenleme getirilmiştir:

Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.

Farklı olma temeline dayanan azınlık haklarının, insan haklarının bir parçası olarak kabul görüp metinlerde özgül düzenlemeler kapsamında yer alması, şüphesiz çokkültürcülük anlayışının gelişmesi ile yakın ilişki içerisindedir. Nitekim, MSHS’nin 27. maddesine ilişkin 23 numaralı genel görüşte de, bu hakların korunmasının ilgili azınlıkların kültürel, dinsel ve sosyal kimliklerinin gelişiminin devamlılığına, dolayısıyla da toplumun bir bütün olarak dokusunu zenginleştirmeye katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Burada üstü kapalı olarak yer alan “çokkültürlülük” vurgusu özellikle Avrupa Konseyi (AK) tarafından üretilen sonraki tarihli metinlerde açık olarak ifade edilmeye başlanmıştır⁸.

Modern demokrasilerin kurumlarını yeniden biçimlendirerek kişilere/gruplara farklılıklarını geliştirme ve aktarma imkânını vererek farklı kimliklerin/kültürlerin tanınması düşüncesini temel alan çokkültürcülük anlayışı (Doytcheva, 2009:24-24), uluslararası insan hakları ekseninde *özellikli* belgelerin (spesifik olarak kadınlara, çocuklara, azınlıklara, mültecilere ilişkin ya da işkence, soykırım, savaş ve insanlığa karşı işlenen suçlara, yaşama, çalışma vb. temel hak ve özgürlüğe yönelik gibi) kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim azınlık hakları/azınlıkların

⁸ Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nın giriş kısmında, Avrupa’nın çeşitli ülkeleri ve bölgelerindeki bölge ve azınlık dillerinin korunması ve teşvik edilmesinin milli egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde demokrasi ve kültürel çeşitlilik ilkelerine dayalı bir Avrupa’nın kurulmasına vurgu yapılmıştır. Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme’nin giriş kısmında ise, çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplumun, sadece ulusal azınlığa mensup her ferdin etnik, kültürel, dinsel ve dinsel kimliğine saygı göstermekle kalmayıp bu kimliğin dile getirilmesi, korunması ve geliştirilmesi için elverişli şartları oluşturmasını da sağlaması gerektiğine ve bu bağlamda kültürel çeşitliliğin, bir toplumun bölünmesinin değil, zenginleşmesinin kaynağı ve etkeni olmasını sağlamak için gerekli olduğu vurgulanmıştır.

korunması kapsamında 1990'larda kabul edilen belgelere bakıldığında da buna paralel olarak, özellikli belgelerin oluşturulmasına yönelindiği gözlemlenmektedir.

Bu çalışmanın konusu ile ilgili olarak örneğin, AK tarafından üretilen 1992 tarihli Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, bölge ya da azınlık dillerinin tanınması, korunması, geliştirilmesi, öğrenilmesi vb. amaçlarına yönelmiş; BM Genel Kurulu'nca 18 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri, özel olarak azınlık haklarını konu almıştır. AK üyesi olmayan devletlerin de imzasına da açılan çok taraflı ilk belge olan 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme (Çerçeve Sözleşme) ise bütünü ile ulusal azınlıkların korunmasına yönelik hükümler getirmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, Çerçeve Sözleşme'de tek tek ilgili hakların sayılması yoluna gidilmemiş, taraf devletlere "azınlık hakları"nı tanınması, koruması ve de geliştirmesine yönelik önlem alma taahhütleri getirilmiştir. Dolayısıyla Çerçeve Sözleşme'nin hükümleri doğrudan uygulanabilir olmayan, taraf devletlere takdir yetkisinin tanındığı "program hüküm" niteliğine sahiptir⁹.

Neticede, gerek BM gerekse de AK tarafından üretilen tüm bu anılan belgelerin çıkış noktasını, etnik, dinsel ya da dilsel kimliklere saygı gösterilmesi, bu kimliklerin korunması ve geliştirilmesi için gerekli koşulların yaratılması ve tüm bunlar için gerekli tedbirlerin alınması oluşturmuştur¹⁰.

⁹ Özellikle bu yönü ile Çerçeve Sözleşme çokça eleştirilmektedir. Bunun yanında, hukuk doktrininde Çerçeve Sözleşme'nin "Taraflar, işbu Çerçeve Sözleşmesi'nin içerdiği ilkelere saygı göstermeyi ve gerektiği hallerde, uluslararası hukuki belgelerde, özellikle İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ve Protokollerinde, öngörülen sınırlama, kısıtlama veya ayrılmaları, bu prensiplerden doğan hak ve özgürlüklere uygun olduğu ölçüde uygulamayı taahhüt ederler." hükmünü taşıyan 19. maddesine büyük önem atfedildiğini de belirtmek gerekmektedir. Zira, bu maddede AİHS'ye atıf yapılmak sureti ile her iki sözleşme arasında doğrudan bağlantı kurulmaktadır. Belirtildiği gibi AİHS, azınlık haklarına/azınlıkların korunmasına yönelik özel düzenleme içermemekte, bu yönüyle etkin bir denetim mekanizmasına sahip olmakla birlikte günümüz ihtiyaçlarına tam olarak cevap vermede eksik kalmaktadır. Her iki sözleşme arasında kurulan bu bağın ise, AİHM'nin bakacağı davalarda Çerçeve Sözleşme'yi *destekleyici norm* olarak dikkate alması sonucunu doğurabileceği savunulmaktadır (Gemalmaz, 2007:1211-1212).

¹⁰ Çıkış noktaları ortaklık gösteren ve azınlık haklarına/azınlıkların korunmasına yönelik farklı kuruluşlar bünyesinde oluşturulan bu belgelerde, gerek aynı ilgili belgeyi üreten

MSSH'den Çerçeve Sözleşme'ye uzanan süreçte, azınlıkların korunması konusunda 1975 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı adı altında başlatılan ve 1994'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı¹¹ adını alan sürecin katkılarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Güvenlik, ekonomi ve insani boyut olmak üzere üç alanda faaliyet gösteren AGİT, çalışma alanlarında hukuki bağlayıcılığı bulunmayan siyasi niteliğe sahip belgeler üretmektedir. Bu çalışma alanlarından insani boyut alanı, ulusal azınlıkları da içermekte olup, AGİT'in temel belgesi olan 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi'nden başlayarak ulusal azınlıklara ilişkin AGİT bünyesinde oluşturulmuş birçok metin bulunmaktadır.

Helsinki Nihai Senedi'nde azınlık hakları, BM ve AK belgelerinde olduğu gibi özgürlük ve eşitlik ilkelerinin, ayrımcılık yasağının ve insan haklarının evrenselliği ilkesinin kapsamında değerlendirilmekle birlikte, 1989 tarihli Viyana İzleme Toplantısı Sonuç Belgesi ile başlayarak, azınlıkların korunmasına ilişkin 1990 yılında üretilen iki AGİT belgesinde azınlıklar konusunun o tarih itibari ile BM ve AK düzeyinde oluşturulan belgelerden daha ileri –hatta, onların düzenlemelerini aşan- bir düzeyde değerlendirildiği, azınlıkların kimliklerinin kabulü ve korunması ile haklarına vurgu yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu belgelerden Paris Şartı'nda, ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunmasına, bu kimliklerin ayrıma tabi tutulmaksızın ve kanun önünde tam bir eşitlikle, hür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları olduğu belirtilmiştir. Bir diğer belge olan Kopenhag Belgesi ise, ulusal azınlıklara ilişkin özel düzenlemeler içermekte ve bu düzenlemeler kapsamında da azınlık hakları sayılmaktadır¹².

kuruluşun önceki tarihli belgelerine, gerekse diğer kuruluşlar tarafından oluşturulan belgelere atıf yapılmak sureti ile bir bağ kurulmaktadır.

¹¹ Bu çalışmada tüm bu süreci ifade etmek üzere "AGİT" kullanılmıştır.

¹² Kopenhag Belgesi'ni takiben azınlıkların korunması ve azınlık hakları konusunda Cenevre Raporu (1991), Lahey Tavsiyesi (1996), Oslo Tavsiyesi (1998), AGİT Alanındaki Ulusal Azınlıklara Mensup Kişilerin Dilsel Hakları Hakkında Rapor (1999) gibi azınlıklara yönelik belgeler üretilmiştir. Helsinki-II Belgesi (1992) ile azınlık sorunlarının çatışmalar dönüşmesini önlemek için çözüm üreten, arabuluculuk görevi üstlenen Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği oluşturulmuştur.

AGİT belgeleri, hukuki bağlayıcılığa sahip olmamakla birlikte, kapsamlarının, kabul edildikleri dönemde ilgili olduğu alanda üretilmiş olan belgelerden daha ileri bir düzeyde olması nedeniyle azınlık haklarının gelişimine büyük katkı sağlamıştır¹³

1.3.2 Ulusalüstü Düzenlemeler

Üye ülkelerin egemenlik haklarının bir kısmını, yönetimine katıldıkları kurumlara devrettikleri *uluslarüstü* bir oluşum olan Avrupa Birliği'nin (AB) yetki alanı, bu devredilen alanlar ile sınırlıdır ve AB'nin bu alanlar dışında hareket etme yetkisi bulunmamaktadır¹⁴.

Başlangıçta, yani sadece ekonomik birlik hedefine sahip olduğu dönemde, azınlık hakları/azınlıkların korunması AB'nin bir yetki alanı olarak belirlenmemiştir. Dolayısı ile azınlık hakları konusunda, hatta daha geniş olarak insan hakları konusunda AB'nin kurucu antlaşmalarında düzenleme bulunmamaktaydı. Bunun en temel sebebi olarak AB'nin ekonomik birlik olması gösterilmekle birlikte Fusun Türkmen, üye devletlerin aynı zamanda AK üyesi olmaları ve dolayısıyla AIHM'ne başvuru imkanının varolması nedeniyle insan hakları ile ilgili ayrı bir organa gereksinim duyulmamış olduğuna da dikkat çekmektedir (2003:85).

Bir düzenleme olmamasına rağmen, ekonomik birlik hedefinin aslında kıtada barışın sağlanması arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkması nedeni ile ABA öncesi dönemde insan hakları konusu yadsınmamıştır. Antlaşmaların doğru olarak yorumlanması ve uygulanması ile AB hukukuna uyumun teminini sağlayan organ olan Adalet Divanı önceleri dar yorumla,

¹³ Örneğin Türk hukukunda da siyasi parti kapatma kararlarında azınlık yaratma yasağına aykırı eylem ve tutum iddiaları karşısında davalı partiler, bu konuda o tarih itibarı ile en ileri düzeyde olan Paris Şartı'nı dayanak olarak göstermişlerdir.

¹⁴ Bugün en önemli uluslarüstü oluşum olan Avrupa Birliği'nin temeli başlangıçta 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşmasıyla oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1957 yılında Roma Antlaşmasıyla oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile dar kapsamda oluşturulan ekonomik bir birlik olarak atılmıştır. Önce, 1967'de yürürlüğe giren Birleşme (Füzyon) Anlaşması ile her üç topluluğun yürütme organları birleştirilmiştir. Daha sonra, 1992 yılında imzalanan ve Maastricht Antlaşması adıyla da anılan Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile ekonomik boyuta sahip bu üç topluluğa, siyaset ve güvenlik alanları da eklenmiş, her üç topluluk "Avrupa Birliği" adı altında birleştirilmiştir. Bu çalışmada tüm bu süreci ifade etmek üzere "Avrupa Birliği" ifadesi kullanılmıştır.

insan hakları konusunda denetim yetkisinin olmadığına dair kararlar verirken, bu bakış açısını zaman içerisinde değiştirmiş ve Stauder Kararı (1969) ile AB hukukunun genel ilkelerini, Internationale Handelsgesellschaft Kararı (1970) ile üye ülkelerin ortak anayasal geleneklerini, Nold II Kararı (1974) ile de üye ülkelerin taraf oldukları insan haklarına ilişkin antlaşmaları, AB işlemlerinin denetiminde “bir kaynak” olarak değerlendirmeye başlamıştır (Oder, 2000:754-761).

İnsan haklarına ilişkin ilk düzenleme ise, AB'nin ekonomik bir topluluktan, ekonomik ve siyasi bir birliğe evrildiği ABA'da yer almıştır. Ancak bu düzenleme, AİHS'nin AB'nin genel ilkeleri olarak kabul edildiğinin ifade edilmesi ile sınırlı kalmıştır. Dolayısı ile bu düzenleme kapsamında azınlık haklarına/azınlıkların korunmasına ilişkin ayrı bir hüküm yer almamıştır.

Kurucu antlaşma olan Roma Antlaşması'nda AB üyeliği için “Her Avrupalı ülke Topluluğun üyesi olmayı isteyebilir”, ABA'da da “Bütün Avrupa Devletleri Birliğin üyesi olmayı talep edebilir” hükmü kabul edilmiş ve AB'nin ilk dört genişleme süreci de bu çerçevede gerçekleşmiştir. Ancak, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından 1990'larda AB'ye katılım başvurusunda bulunan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapılarının mevcut üyelerden farklı olması, üyelik için kriterlerin belirlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bunu gözeterek, 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde üye ülkeler, “Kopenhag Kriterleri” olarak anılan AB'ye üyelik için kriterleri belirlemişlerdir.

AB'ye üyelik için aday ülkelere yerine getirilmesi gereken koşulları ifade eden Kopenhag Kriterleri, siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk müktesebatının kabulü olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır. Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kriterler boyutu ise, aday ülkenin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını güvence altına alan istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmasını içermektedir¹⁵.

¹⁵ Kopenhag Kriterleri'nin ekonomik boyutu, aday ülkede iyi işleyen bir pazar ekonomisinin ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme

Azınlıkların korunması ilkesini de içeren Kopenhag siyasi kriterleri, ABA'yı tadil eden 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ile birlikte hem "AB'nin ortak temel ilkeleri" olarak kabul edilmiş hem de AB'nin genişleme politikasına (dolayısıyla AB'nin yetki alanına) dahil olmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken, dahil olunan politikanın, AB'nin iç politikası değil genişleme politikası olduğudur. Aday ülkeler için getirilen bu kriterlere uyumun o dönemde üye ülkeler için bir karşılığı bulunmamaktaydı, hâlâ da bulunmamaktadır¹⁶. Düzenlemenin niteliğine dair eleştiriler bulunmakla birlikte, neticede azınlıkların korunması da AB'nin yetki alanına girmiştir.

AB'nin insan haklarına ilişkin ilkelerini içeren ABA, 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması'ndan sonra, 2001 tarihli Nice Antlaşması ve son olarak da 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile tadil edilmiştir. Son tadil belgesi olan Lizbon Antlaşması'nda insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları dahil insan haklarına saygı AB'nin "değerleri" olarak tanımlanmış, AİHS'nin AB tarafından imzalanacağı öngörülmüş¹⁷ fakat, hak ve özgürlüklere ilişkin herhangi bir hüküm getirilmemiştir.

kapasitesinin bulunmasını; topluluk müktesebatının kabulü boyutu ise, aday ülkenin siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere, Avrupa Birliği mevzuatını üstlenebilme kapasitesine sahip olması içermektedir.

¹⁶ Amsterdam Antlaşması'nın 6(1) maddesinde AB'nin, üye ülkelerin ortak ilkeleri olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuş olduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle bu hükmün, AB kurumları ve üye ülkeler için bu ilkelere uyumu beraberinde getirdiği kabul edilmektedir. Bunun yanında madde 7'de de tamamlayıcı olarak, madde 6(1)'de belirtilen ilkelerin bir üye devlet tarafından ciddi ve sürekli olarak ihlal etmesinin tespit edilmesi halinde o üye devletin (temsilcisinin Konsey'de oy kullanma hakkı dahil olmak üzere) antlaşmadan kaynaklanan bazı haklarının askıya alınması öngörülmektedir. Ancak bu hükümler, Kopenhag siyasi kriterleri uyarınca aday ülkeler için azınlıkların korunmasına yönelik getirilen pozitif haklar tanıma sorumluluğunun üye ülkeler için de geçerli ve uygulanabilir olmasını sağlamamaktadır. Ayrıca, madde 6(1)'e bakıldığında burada belirtilen ilkeler arasında Kopenhag siyasi kriterlerinden farklı olarak "azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması" ilkesinin yer almadığı görülmektedir. Bu durum, azınlıkların korunmasını genişleme süreci için geçerli olan bir sorumluluğa dönüştürmekte, üye ülkeler ve aday ülkelerin tabi olduğu kriterler bakımından bir tutarsızlık oluşturmaktadır.

¹⁷ AİHS'in AB tarafından imzalanacak olması, AİHS'nin de AB hukuku kapsamına dahil olması sonucunu doğuracaktır. Ayrıca Lizbon Antlaşması'nda, AİHS ile teminat altına alınan ve de üye ülkelerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel hakların, AB hukukunun genel ilkesi olduğu belirtilmektedir. Bu hususların Adalet Divanı'nın kararlarına yansıtacağı ve içtihatlarını geliştireceği şüphesizdir.

Lizbon Antlaşması'nda hak ve özgürlüklere ilişkin hükümlere yer verilmemiş ancak, daha önce 2000 yılında yapılan Nice Zirvesi'nde onaylanan ve hak ve özgürlüklerin tanımlandığı bildirge niteliğine sahip Temel Haklar Şartı'na antlaşmalar ile eşit statü tanınmıştır¹⁸. Böylelikle, hak ve özgürlüklere ilişkin düzenleme, kurucu antlaşmalardan ayrı olarak başka bir "antlaşma" statüsündeki (dolayısıyla hukuki bağlayıcılığa sahip) belgede yer almaktadır. Ancak Temel Haklar Şartı da, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, ayrımcılık yasağı kapsamında ulusal azınlığa mensup bireylere karşı ayrımcılığın yasaklanması haricinde bir düzenleme içermemektedir.

Bugün gelinen noktada AB'de, üye ülkelere yönelik olarak, ulusal azınlığa mensup bireylere karşı ayrımcılığın yasaklanması haricinde azınlıkların korunması kapsamında bir yükümlülük bulunmazken, aday ülkelerden azınlıklara pozitif haklar tanınması beklenmektedir.

1.4 Azınlık Haklarının Bir Kategorisi olarak Dil Hakları

Düşünme ve ifade aracı olarak bireysel; bireyin ait olduğu toplulukla bağını kurması, dolayısıyla bir kimlik ögesi olması yönüyle de toplumsal bir niteliğe sahip olan dil, tüm bu nitelikleri göz önüne alındığında düşünce ve ifade özgürlüğü, haberleşme hakkı, adil yargılanma hakkı, gelişme hakkı, eğitim hakkı gibi dilin kullanımına ilişkin tüm hak ve özgürlük kategorileri ile ilişkilidir.

Tanımı konusunda mutabakat bulunmamakla birlikte, dil hakları (ya da dilsel haklar) terimi, en çok ilişkili olduğu azınlık hakları bağlamında anlaşılmakta ve azınlık haklarının dil ile ilgili olanlarını ifade etmektedir. Nitekim, dil haklarının gelişim çizgisi de azınlık haklarına paralel olarak ilerlemiştir.

¹⁸ Daha önce bildirge niteliğinde olan Şart'a, antlaşmalar ile eşit statü tanınması, ona hukuki bağlayıcılık kazandırmaktadır. Bu mânâda da Şart, artık hem üye ülkelere hem de üye ülke vatandaşları ile üye ülkelerde ikamet edenlere doğrudan uygulanabilir niteliğe sahip olan "birincil hukuk" kapsamına dahil olmuştur. Komisyon, Parlamento ve Konsey (ve tüm AB kurumları), işlemlerinde; üye ülkeler ise AB hukukunu uygularken Şart'a uymak zorundadırlar.

Azınlıkların korunması sorununun evrensel nitelikli bir insan hakları sorunu olarak kavranmaya başlaması ile birlikte oluşturulan insan hakları belgelerine bakıldığında dil haklarının, klasik haklar arasında yer alan ayrımcılık yasağı (ve eşitlik ilkesi) ile adil yargılanma hakkı kapsamında yer aldığı görülmektedir.

Bu mânâda, ayrımcılık yasağı (ve de eşitlik ilkesi) kapsamında hak ve özgürlüklerden yararlanmada diğerlerinin yanısıra dil temelli ayrımcılığın yapılması da yasaklanmakta, adil yargılanma hakkı kapsamında ise, hakkında suç isnadı bulunan kişilerin hakkındaki suç isnadının niteliği ve nedenleri konusunda anlayabileceği bir dilde derhal bilgilendirilmesi ile hakkında suç isnadı bulunan kişilerin mahkemede konuşulan dili anlamıyor veya konuşmıyor olması halinde tercüman yardımından ücretsiz yararlanması kabul edilmektedir.

Azınlıkların (ve haklarının) insan haklarının genel ilkeleri çerçevesinde korunması yaklaşımından azınlıklara (ve haklarına) yönelik özel düzenlemelerin getirilmesine geçiş ile birlikte bu özel düzenlemeler içerisinde, azınlık kimliğini yaşatma ve koruma hedefi kapsamında dil hakları da yer almıştır. Bu çerçevede düzenlenen dil haklarını (i) anadilini¹⁹ kullanma, (ii) anadilini öğrenme ve anadilinde eğitim ve (iii) medyaya erişim hakları üst başlığı altında toplayabilmek mümkündür.

Burada kabaca gruplandırılmakla birlikte anadilini kullanma hakkı, şüphesiz isimlerin ve yer adlarının anadilinde geçtiği gibi kullanılması ve tabela/levhalarda anadilinin kullanımı haklarını da içermektedir. Aynı şekilde medyaya erişim hakkı üst başlığı altında toplanabilecek haklar da, temel olarak azınlıkların anadilinde bilgi ve kitle iletişim araçlarına erişimi ile anadilinde bilgi edinme, haber ve bilgi alma ve verme özgürlüğünü kapsamaktadır.

Dil hakları özelinde değerlendirildiğinde, uluslararası düzenlemeler arasında en kapsamlı düzenlemeler, AK bünyesinde

¹⁹ Uluslararası hukuk metinlerinde “anadili” ifadesi kullanılmamaktadır. Bu metinlerde geçen “azınlık dili” veya “kendi dili” ifadeleri ile kastedilen ise anadildir. Bu çalışmada uluslararası hukuk metinlerine doğrudan referans verilen durumlarda ilgili metinde geçen ifade, onun haricinde ise “anadili” ifadesi kullanılmıştır. “Anadili” ifadesi ile azınlık dili belirtilmektedir ve “ana dil”den farklıdır.

üretimiştir. Bu düzenlemelerden Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nda, gerek özel alanda gerekse kamusal alanda azınlık dillerini kullanma hakkının vazgeçilmez olduğu ifade edilmekte ve uluslararası hukukta dil haklarının asgari standardı olarak beliren ayrımcılık yasağı ve adil yargılanma hakkının²⁰ (Virtanen, 2002:103) yanı sıra eğitim, medya, kültürel etkinlikler ve mekânlar, ekonomik ve sosyal hayat başlıkları altında azınlık dillerinin kullanımını teşvik etmek amacıyla alınacak önlemler altında dil haklarına yer verilmektedir.

Tamamıyla azınlıkların korunmasına yönelik hükümler içeren ve bu yönüyle ilk olan Çerçeve Sözleşme ise, dili, ulusal azınlıkların kimliğinin temel unsurlarından biri olarak belirlemede ve taraf devletlere asimilasyondan kaçınma yükümlülüğü getirmektedir: “Bütünleşme ile ilgili genel politikaları çerçevesinde alınan tedbirlere zarar vermemek kaydıyla, taraflar, ulusal azınlıklara mensup fertlerin istekleri dışında, sindirmeye yönelik her politika veya uygulamadan sakınacaklar ve bu fertleri, bu tür sindirmeye yönelik her faaliyete karşı koruyacaklardır.”²¹

Çerçeve Sözleşme'nin “program hüküm” niteliğindeki hükümleri, anadilini kullanma hakkı kapsamında, azınlık dilini kullanma hakkını tanıma, ad ve soyadlar ile yer isimlerinin anadilinde geçtiği şekilde kullanımı ile bunları resmi olarak tanıma, azınlık dilindeki işaretleri, yazıları ve özel nitelikteki her türlü bilgiyi kamuya açık bir şekilde teşhir etme hakkını tanıma; anadilini öğrenme ve anadilinde eğitim hakkı kapsamında azınlık dilini öğrenme veya bu dilde eğitim için uygun imkanlar yaratmaya çalışma, eğitim ve araştırma alanlarında önlem alma, öğretmen yetiştirilmesi, okul kitaplarına erişim için imkan yaratma; medyaya erişim hakkı kapsamında ise azınlık dilinde bilgi veya düşünceleri iletme özgürlüğünü tanıma, azınlık mensubu bireylere görsel ve işitsel yayıncılık yapma olanağı sağlama taahhüdünü içermektedir.

²⁰ Diğer uluslararası düzenlemelerde ceza yargılamasına ilişkin olarak tanınan bu hak, Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nda sadece ceza yargılamasını değil idari yargılama ile hukuk yargılamasının da kapsama alacak şekilde kabul edilmiştir.

²¹ Çerçeve Sözleşme'de düzenlenen asimilasyondan kaçınma yükümlülüğünün ifade tarzının “bütünleşme” (entegrasyon) politikalarının meşru sayıldığı şeklinde yorumlamaya açık olduğunu belirtmek gerekmektedir.

BM bünyesinde ise dil haklarına özgülenmiş bir düzenleme bulunmamakla birlikte BM'nin farklı düzenlemeleri, dil haklarını kapsamına almaktadır. Azınlıkların (ve haklarının) insan haklarının genel ilkeleri çerçevesinde korunması yaklaşımından özel düzenlemelerle korunması anlayışına geçişin ilk adımı olan MSHS'nin 27. maddesinde, “[e]tnik, dinsel ya da dilsel azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.” denilmek suretiyle kimliğin korunmasına ilişkin diğer hakların yanı sıra anadilini kullanma hakkı da düzenlenmiştir.

Bir diğer BM düzenlemesi olan Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’de yer alan haklar arasında anadilini kullanma hakkı ile anadilinin öğrenimi ve anadilinde eğitim hakkı bulunmaktadır.

Hukuki nitelikleri itibari ile bağlayıcılığı olmamakla birlikte, MSHS sonrasında *özellikli* düzenlemelerin kabul edilmesine giden süreçte, yukarıda ifade edildiği gibi, tüm bu düzenlemelere altyapı sağlama işlevi AGİT belgeleri ile gerçekleşmiştir. Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’nın giriş kısmında “AGİT, özellikle de 1975 Helsinki Nihai Senedi ve 1990 Kopenhag Toplantısı Belgeleri çerçevesinde yapılan çalışmalar”a açık olarak atıf yapılmaktadır. Aynı şekilde Çerçeve Sözleşme’de de, özellikle 29 Haziran 1990 tarihli Kopenhag Belgesi olmak üzere, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı belgelerinde yer alan ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin yükümlülüklerinin göz önünde bulundurulduğu ifade edilmektedir.

AGİT belgelerinde de temel olarak klasik haklar kapsamında dil haklarına yer verilmekle birlikte, AGİT temel belgelerinden Helsinki Nihai Senedi’nde klasik haklara ilaveten eğitimde anadili düzenlenmiştir. Benzer şekilde, döneminin uluslararası düzenlemelerinin ilerisinde olan ve azınlık hakları konusunda dönüm noktası olarak kabul edilen 1990 Kopenhag Belgesi’nde ulusal bir azınlığa mensup kişilerin hakları arasında, anadilini serbestçe kullanma, anadilinde bilgi yaymak, elde etmek, almak ve vermek

olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, katılan devletlerin de ulusal azınlığa mensup kişilerin ilgili devletin resmi dilini veya dillerini öğrenmeleri gereğini bertaraf etmeksizin bu kişilerin resmi makamlarla ilişkilerinde anadillerini kullanabilmelerini teminine gayret gösterecekleri kabul edilmektedir.

AB boyutunda ise, azınlıkların korunmasının Amsterdam Antlaşması ile birlikte AB'nin yetki alanına girmesi sonucunda dil hakları da AB'nin dolaylı olarak yetki alanına girmiştir. Dil hakları önergeler ve Adalet Divanı içtihatları dahilinde ele alınmış olmakla birlikte AB birincil hukukunda dil ile ilgili tek düzenleme, Temel Haklar Şartı'nın AB'nin kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygı göstereceğini belirten 22. maddesidir. Ancak burada özel bir düzenlemeden değil, genel bir ilkeden söz etmek mümkündür. Bunun yanı sıra, azınlıkların korunmasının üyelik önkoşulu olarak tanımlanması dolayısıyla bu genel ilkenin içeriğini aday ülkelerin ilerleme raporlarına bakarak tespit etmek mümkündür.

Ulus-devlet ideolojisinin öngördüğü homojen ulus tanımına ulaşmak, diğer bir ifade ile milli bir kimlik oluşturmak için izlenen politikaların, kimliğin bir unsuru olan dili de içine aldığından bahsedilmiştir. Bu amaçla devletler, siyasal hedeflere göre doğrudan dili yok etme ya da yok olmaya terk etme şeklinde politikalar izlemiştir. Ancak kimliğin kendisine yönelen bu politikalar bilindiği gibi, bütünleşmeyi sağlayamadığı gibi ayrılığı derinleştirici etki göstermiştir. Günümüzde Batı Avrupa'nın liberal demokrasileri genel olarak bu çatışmayı, -farklı yöntem ve mekanizmalarla da olsa- kimliklere saygı temelinde çözme eğilimini benimsemektedir. Özellikle AB üyelik perspektifi ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de bu eğilime yönelmektedir.

Azınlık kimliklerine saygı anlayışı, anadiline ilişkin var olan katı politikaların rahatlatılmasını gerekli kılmıştır. Fakat, her ne kadar istikrar ve barış gerekliliği sonucunda azınlık kimliklerine saygı bir politika olarak benimsense de, azınlıkların korunmasına ilişkin düzenlemelerin her şeyden önce azınlıkların etnik, dinsel ya da dilsel kimliklerin tanınmasını gerektirmesi nedeniyle ayrılıkçı taleplere yol açma endişesi, izlenecek bu

politikadaki kritik eşiği oluşturmuştur. Nitekim, tüm bu özellikli düzenlemeler, tanınan hak ve özgürlüklerin kolektif olmadığı vurgusu ile devletlerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğe saygı vurgusunu içermektedir.

Uluslararası düzenlemelerde dil haklarına yer veren hükümlerin içeriklerine bakıldığında, dil haklarına ilişkin olarak ortaya çıkan iki soru(n) tespit edilmektedir. Bunlar, anadilini kullanma hakkının, anadilinin kamusal alanda idari makamlarda da kullanımını kapsayıp kapsamayacağı ile anadilinde eğitim hakkının resmi dilin öğrenilmesini ortadan kaldırıp kaldırmayacağıdır.

Ulus-devletlerin “devletin bütünlüğü” anlayışı ile doğrudan ilişkili olan bu soru(nun), dil haklarının en gerilimli alanını oluşturduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu gerilimli alana ilişkin olarak uluslararası düzenlemelere bakıldığında, anadilinin kamusal alanda idari makamlarda da kullanımı konusunda, böyle bir hakkın tanınmaması ile koşullara tabi tutularak tanınması yollarından birinin benimsendiği görülmektedir.

MSSH'nin 27. maddesinde, kimliğin korunmasına ilişkin diğer hakların yanı sıra anadilini kullanma hakkı da düzenlenirken bu hakkın sınırı, “dilsel bir azınlığa mensup kişilerin, özel veya kamusal alanda kendi aralarında dillerini kullanması” şeklinde çizilmiş, dolayısıyla da anadilinin idari makamlarda kullanımı hakkın kapsamına alınmamıştır. Diğer yandan, MSSH'de düzenlenen hak ve özgürlüklerin uygulanmasını izlemek ve taraf devletlerin bunlara uymasını sağlamakla görevli İnsan Hakları Komitesi'nin 27. maddeye dair 23 numaralı genel yorumunda da, anadilini kullanma hakkının ifade özgürlüğü ile adil yargılanma hakkı kapsamındaki tercüman yardımından yararlanma hakkından farklı olduğu özel olarak belirtilmiştir²².

Anadilini kullanma hakkının yer aldığı Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri de MSSH gibi, anadilinin bireyler tarafından kullanımını kapsamakta, idari

²² General Comment No.23: The rights of minorities (Article 27) <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument> [19.05.2011]

makamlarda kullanımını ise kapsamamaktadır. Bildiri'nin "Azınlıklara mensup olan kişilerin hakları" başlıklı 2. maddesine göre:

Bundan sonra azınlıklara mensup kişiler şeklinde geçecek olan) ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiçbir müdahaleye veya hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir.

Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nda, "belirtilen önlemlerin alınmasını meşru kılacak sayıda bölgesel ve azınlık dilini konuşanların bulunduğu bölgelerde her bir dilin durumuna uygun olarak makul ölçüde mümkün olduğu oranda" kistası getirilerek anadilinin idari makamlarda kullanımının tanındığı görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu düzenleme paralelinde kamu makamları ile ilişkiler kapsamında Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nda da kamu mercilerin işleyişinde, yerel ve bölgesel idarelerde ve devlet denetiminde olan kamu hizmetlerinde olmak üzere üç düzeyde ve bir kısmı seçimler olmak üzere önlemler alınması öngörülmektedir.

Çerçeve Sözleşme'de ise, 10. maddede düzenlenen anadilini kullanma hakkı, bazı koşulların varlığına bağlı olarak anadilinin idari makamlarda kullanımını da içerecek şekilde düzenlenmiştir. Buna göre:

Geleneksel olarak veya sayılarının çokluğu bakımından ulusal azınlıklar tarafından iskan edilmiş bulunan bölgelerde, bu kişiler tarafından talep edilmiş ise ve bu talebin gerçek bir ihtiyaca dayandığı yerlerde, Taraflar, mümkün olduğu ölçüde, azınlık dillerinin bu kimseler arasında ve idari makamlarca kullanılmasını sağlamaya çalışacaklardır.

Dilde yetkinlik ve kimliğin kuşaklararası aktarımı, gelecek kuşakları kültürel yeniden üretim ve gelişmeye hazırlama işlevleri dolayısıyla eğitim alanı, azınlık kimliğinin varlığını sürdürmesi bakımından en önemli alan olarak görülmektedir (Üstel, 2009:242-243; Virtanen, 2002:79). Bu itibarla, azınlıkların korunmasını hedef olarak belirleyen tüm uluslararası düzenlemelerde –doğal olarak- anadilinde eğitim hakkına yer verilmektedir. Diğer yandan, yine tüm bu uluslararası düzenlemelerde

anadilinde eğitim hakkının resmi dilin öğrenilmesini ortadan kaldırmayacağına dair tedbirler alınmaktadır.

Bu kapsamda, Bölge ve ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı “Devletin resmi dil(ler)inin öğrenimini olumsuz etkilemeden” ve “en azından aileleri bu yönde istek belirten ve yeterli sayıda olan öğrencilere sağlamak” koşulunu getirmekte, bu koşullara tabi olarak da seçimlik olarak da devletlere eğitimin tamamını ya da önemli bir bölümünü azınlık dillerinde yapma ya da azınlık dillerinin eğitimini ders programlarına dahil etme imkanlarını tanımaktadır.

Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’de ise “Devletler, mümkün olduğu kadar, azınlıklara mensup kişilerin anadillerini öğrenmeleri veya anadillerinde eğitim almaları için yeterli imkanlara sahip olabilecekleri gerekli tedbirleri alır.” hükmü ile taraf devletlere esneklik tanır şekilde anadilini öğrenme ve anadilinde eğitim alma hakkı düzenlenmiştir.

Çerçeve Sözleşme’de de, Bölge ve ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ile Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’de benimsenen yol takip edilmiş ve 14. maddede;

(1) Taraflar, ulusal bir azınlığa mensup her ferde azınlık dilini öğrenme hakkını tanımayı taahhüt ederler.

(2) Geleneksel olarak veya sayılarının çokluğu bakımından ulusal azınlıklar tarafından iskan edilmiş bölgelerde, Taraflar, mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim sistemleri çerçevesinde, yeterli talep olduğu takdirde, azınlıklara mensup kimselerin, azınlık dilini öğrenmeleri veya bu dilde ders almaları için uygun imkanlar yaratmaya çalışacaklardır.

(3) İşbu maddenin 2.fıkrası resmi dilin öğrenilmesine veya bu dilde eğitime zarar vermeden uygulanacaktır.

düzenlemesi kabul edilmiştir.

Görüldüğü üzere uluslararası hukukta dil haklarına ilişkin kesin bir model ve/veya kurallar bulunmamaktadır. İnsan hakları belgelerine bakıldığında, dil hakları bağlamında ayrımcılık yasağı gibi hoşgörü temelli negatif hakların tanınmış olduğu tespit edilmektedir. Fakat negatif haklar,

“yapmama” yükümlülüğünü getirmekle yetinir, özel birtakım *artı* hakların tanınmasını içermez. Ancak, Bölge ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ile Çerçeve Sözleşme, dil hakları alanındaki diğer düzenlemelerden farklı olarak hoşgörü temelli negatif hakların ötesine geçen haklar tanıma eğilimindedir. Bununla birlikte, bu hakların pozitif haklar olduğunu söylemek de pek mümkün değildir. Çerçeve Sözleşme’de tanınan haklar, yeterli kişinin talebi, gerçek bir ihtiyaca cevap vermesi gibi kriterlere tabi tutulmakta, bu kriterlerin karşılanıp karşılanmadığı ise devletlerin takdirine bırakılmaktadır. Devletlerin geniş takdir yetkisi ile sınırlanan bu haklar, pozitif haklar olarak kabul edilemez. Diğer yandan Çerçeve Sözleşme’de denetim mekanizması olarak devletlerin rapor düzenlemesi öngörülmüş olup, bireylerin burada tanınan hakların yerine getirilmediğini/ihlal edildiğini ileri sürme imkanı bulunmamaktadır.

Bölge ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ise temel olarak bölge/azınlık dillerinin korunması ve desteklenmesi amacıyla yönelik düzenlenmiştir. Hatta bu nedenle de Şart’ın bir insan hakları belgesi olarak görülüp görülmeyeceği sorgulanmaktadır (Koöak, 2010:388). Tanınan haklar açısından bakıldığında Şart’ta devletlere getirilen yükümlülük bulunmamaktadır. Çerçeve Sözleşme’de olduğu gibi Şart’ta da devletlerin geniş takdir yetkisi vardır. Herşeyden önce devletler, Şart kapsamına dahil edecekleri bölge/azınlık dillerini kendileri belirlemektedir.

Neticede, uluslararası hukuk belgeleri dil hakları anlamında pozitif haklar tanıma, dolayısıyla da azınlık kimliğinin korunması ve varlığını sürdürmesini temin etme bakımından yeterli olamamaktadır. Koruma, ancak bu belgelerde tanınan ve negatif hakların ötesine geçen hakların ulusal hukuklara aktarıldığı, yani ulusal hukukta bir pozitif hak olarak tanındığı ölçüde sağlanabilecektir.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE ÖRNEĞİ:

KANUNLA YASAKLANMIŞ DİLLER

2.1 Türkleştirme Politikalarının Kültürel Boyutu: Dile Dayalı Türkleştirme

Ahmet Yıldız, Türk ulusal kimliğinin Kemalist inşa sürecini incelediği “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)* başlıklı çalışmasında, Türk ulusal kimliğinin Kemalist inşasının ideolojik temellerinin uzun bir tarihi arka plana sahip olmakla birlikte esas itibariyle Milli Mücadele ve onu takip eden devrim yıllarında biçimlendiğini, 1924-1938 yılları arasında ise olgunluğa eriştiğini ortaya koyar ve şu tespiti yapar:

Kemalist ulus tasavvurunun sınırları, Cumhuriyeti kuran en büyük etnik grup olan Türk kavmine atıfla oluşturulan etno-politik ya da daha açık olarak, etno-seküler bir niteliğe sahiptir. Kemalist dönemde (1924-1938), Türklüğün söz konusu edilen sınırlarının evrilmesi sürecinde ortaya çıkan nihaî tanım, şu olmuştur: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup Cumhuriyet ülküsünü benimsemiş, Batılılaştırılmış Türk kültürüne bağlı, Türkçe konuşan ve köken itibariyle Türk olan herkes, *kâmil*, *hakiki* ya da *öz Türk*'tür (2007:17-18).

Diğer bir ifade ile Türklük, olunabilir bir haldir; ancak herkesin olabildiği bir hal değildir (Yeğen, 2009b:69). Yıldız'a göre Türk ulusal kimliğinin söz konusu nihaî tanımı, hem Cumhuriyetçi hem de etnik bir karakter içermektedir ve dindar Türkleri, anadili Türkçe olmayan Müslümanları ve gayrimüslim azınlıkları tanım dışında bırakmakta, diğer bir ifade ile “öteki” olarak konumlandırmaktadır (2007:18).

İslam ile siyasi düzeyde bağların kopartılması ile birlikte, Milli Mücadele döneminde (1919-1923) tarihi bir zorunlulukla dini karakter ekseninde tanımlanan Türk ulusal kimliğine, 1924-1929 yılları arasında

asimilasyonist -Yıldız'ın ifadesiyle Cumhuriyetçi- bir karakter atfedilmiştir. Buna göre, vatandaşlık bağıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olan Türk dilini, kültürünü ve milli idealini benimseyen herkes, Türk olarak tanımlanmıştır²³ (Yıldız, 2007:139).

Lozan Antlaşması ile kabul edilen azınlıkların korunması yükümlülüğünün uzantısı olarak her ne kadar “Türklük” *hukuki* düzeyde 1924 Anayasası'nda ifade edildiği gibi vatandaşlık üzerinden tanımlansa da, *siyasi* düzeyde vatandaşlık dışında başkaca unsurlarla pekiştirilmiştir. Türkçe'nin “ana dil” olarak benimsenmesi, Batılılaştırılmış Türk kültürünün benimsenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisi olarak ortaya çıkan ülkü birliğinin benimsenmesi, bu dönemde Türk olarak adlandırılmak için aranan unsurlar olmuştur²⁴.

Ancak, asimilasyonist karakterin sunduğu Cumhuriyet ülküsünün, Şeyh Sait isyanı ve Menemen Olayı'nın da ortaya koyduğu gibi birleştirici ve harekete geçirici gücünün zayıflığı karşısında, 1930'lu yıllarda yeni bir inşa sürecine girilmiştir. 1930'lu yıllardan 1938'e kadar ki süreçte Türk ulusal kimliğinin Cumhuriyetçi karakterine Türklerin üstünlüğünün vurgulandığı etnik/soya dayalı teori²⁵ eklenmiştir. Bu dönemde dinin ve Türkler dışındaki etnik toplulukların varlığına karine oluşturabilecek tüm unsurların içleri boşaltılmış veya dışarıda bırakılmış ve soy, ulusal kimliğin asli unsurlarından biri haline getirilmiş, etnisist politikaların meşruiyet

²³ 1924 Anayasası'nın 88. maddesinin ilk fıkrası, “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) itlak olunur” hükmünü taşımaktadır. Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa* başlıklı çalışmasında 1924 Anayasası'nın “Türklük” tanımının yapıldığı 88. maddesini 1876, 1961 ve 1982 Anayasası'nın eşdeğer maddeleri ile karşılaştırmakta ve 1924 Anayasası'nda diğer anayasalardan farklı olarak “vatandaşlık itibariyle” kaydının olduğuna işaret etmektedir. Buradan hareketle de, “Bu maddenin kaydettiği Türklük, devlet nezdinde siyasi Türklükten başka ya da fazla bir Türklüğün daha mevcut olduğunu mu göstermektedir?” diye sormaktadır (2009b:100-101).

²⁴ Diğer yandan Yeğen, 1924 Anayasası'nın “Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler” hükmünü içeren 12. maddesinin, *dile* yaptığı atıfla Türklüğün tanımını “vatandaşlık bağı” ötesine taşımakta olduğunu savunmakta ve bu hükmü, anadili Türkçe olmayanların parlamentoya etnik kimliklerini (örneğin, Kürtlüklerini) unutmak, ertelemek, iptal etmek kaydıyla (yani, Kürt olarak değil, Türk olarak) seçilebilecekleri şeklinde yorumlamaktadır (2009a:120).

²⁵ Hemen belirtmek gerekir ki, belirtilen Kemalist ulusçuluk anlayışı, esas itibari ile ırkçı değil, etnisisttir ve 40'ların başında sönmüştür (Aktar, 2008:89 vd.; Yıldız, 2007:18,159). Ayrıca bkz. Suavi Aydın. 2005. “Nazan Maksudyan'ın kitabı “Türklüğü Ölçmek” üzerine” *Tarih ve Toplum* 2(242):155-184.

gerekçesini oluşturmuştur (Bora, 2008:912-913; Çağaptay, 2008:245 vd.; Yıldız, 2007:157,182).

Örneğin, Afet İnan'ın aktardığı Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleri, Lozan Antlaşması ile statüleri tanınan gayrimüslim azınlık haricinde herkesin ideolojik düzeyde Türk ilân edildiğini göstermektedir:

Bugünkü Türk milleti siyasi ve sosyal topluluğu içinde kendilerine *Kürtlük* fikri, *Çerkeslik* fikri ve hatta *Lazlık* fikri veya *Boşnaklık* fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Ancak geçmişin zorba dönem ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç düşman aleti, gerici beyinsizden başka hiçbir millet bireyi üzerinde üzüntüden başka bir etki yaratmamıştır. Çünkü bu millet evladı da tüm Türk topluluğu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar (Afet İnan, 2008:49).

Diğer yandan, ulusal bilinç oluşturma çabalarının bir ürünü olan Türk Tarih Tezi ile, kuraklığa bağlı olarak Türklerin Orta Asya'dan göç ederek Çin'e, Hindistan'a, Mısır ve Mezopotamya'ya, İran'a, Anadolu'ya, Yunanistan'a ve İtalya'ya göç ettikleri ve bu topraklara medeniyetlerini yaydıklarını ileri sürülürken, adeta Yunan ve Ermeni tezlerine karşı da cevap verilmekte, Misak-ı milli sınırlarının ilk sakinlerinin Türkler olduğu ima edilmektedir (Çağaptay, 2008:248). Türk Tarih Tezi'nin tamamlayıcısı olan Güneş Dil Teorisi ile de, bu sefer Türk dilinin Avrupa dillerinin kaynağı olduğu iddia edilmekteydi.

Ulusal kimliğin inşasında farklı dönemlerde farklı niteliklere vurgu yapılıyor olsa da, nihayetinde ulusal kimliğin inşası kimi dönemlerde daha yoğun ve sistematik olmak üzere Türkleştirme politikalarının uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Türdeşleştirmenin tüm araçlarını kullanarak diğer etnik kimliklerin kurucu unsurlarının inkarının ve Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz biçimde egemenliğinin hedeflendiği Türkleştirme politikaları (Aktar, 2008:101), iktisadi, idari, hukuki, kültürel gibi çeşitli alanlara yönelmekte ve tüm "öteki"leri hedeflemekteydi. Bu politikalar ile tanım dışı kalan "ötekiler" in ulusal bünyeye katılımlarının sağlanması amaçlanmış ve söz konusu politikalara uyumları ölçüsünde Türkleştikleri kabul edilmiştir.

Gayrimüslimlerin²⁶ Lozan Antlaşması ile azınlık statülerinin ve buna bağlı olarak kendi dillerinde eğitim yapma ve kültürlerini geliştirme haklarının tanınmış olması karşısında²⁷, sayıca en büyüklerini Kürtler, Çerkezler ve Lazların oluşturduğu diğer Müslüman etnik gruplar bu politikalarla öncelikle etnik kimliklerinin tanınmaması, dolayısıyla varlıklarının reddedilmesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu itibardır ki, Kemalist ulusçu söylem örneğinin “Kürt meselesi” diye bir problem tanımlanmamış, söz konusu sorunu güvenlik ve asayiş, geri kalmışlık temelinde ele almış ve “Şark meselesi” olarak değerlendirmiştir (Yeğen, 2009a:109 vd., 2009b:117 vd.; Yıldız, 2007:242-243).

Türk ulusal kimliğinin inşasında dil, “hayali cemaat”in üyelerini biraraya getirmeye yönelik başat bir unsur olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla farklı anadillerinin konuşulması ortak kimlik oluşumu açısından engel olarak görülmüştür²⁸. Dolayısıyla resmi tekdillilik bir yandan ulusal kimlik inşasının bir ölçütü olarak ele alınırken bir yandan da çoketnili yapının dönüştürücüsü olarak görülmüş ve Türkçe, sadece resmi dil olarak değil aynı zamanda “ana dil” olarak da benimsenmiş, Türkçe’nin dışındaki dillerin kullanımı da kısıtlanmıştır. Dolayısıyla, Türkleştirme politikalarının kültürel boyutunun bir ayağını, dile yönelik politikalar oluşturulmuştur. Türkçe’nin resmi dil olarak belirlenmesi bu anlamda, dile dayalı

²⁶ Lozan Antlaşması ile tanınan azınlık statüsü gayrimüslimlerin tamamını değil sadece Ermenileri, Rumları ve Yahudileri kapsamamaktadır.

²⁷ Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce azınlık temsilcileri, Lozan Antlaşması’nın 42. maddesinde tanınan aile ve kişiler hukukuna dair haklardan feragat et(tiril)mişlerdir. Yıldız bunun da bir çeşit Türkleştirme olduğunu ifade etmektedir (2007:279).

²⁸ “Dil”den ulusal kimliğin inşasında farklı amaçlarla faydalanılmıştır. Türk ulusal kimliğinin “öteki”lerinden biri olan kendi geçmişi (ki bu Osmanlı ile birlikte İslamı da içermektedir) ile bağların koparılmasında “dil” bir araç olarak kullanılmıştır. Bir gecede bütün milleti okuma-yazma bilmez hale getiren Latin alfabesine geçiş ile Osmanlı geçmişi artık yeni yazıyı öğrenerek büyüyen kuşak için erişilebilir olmaktan çıkmıştır (Ahmad, 2009:100; Balçık, 2008:785; Tunçay, 2005:232). Ulusal bilincin oluşturulmasında da yine “dil” bir araç olarak belirmiştir. Türk Tarih Tezi’nde Türkçe’nin unutulması benlik kaybı olarak sunulmuş, Güneş Dil Teorisi ise bu iddiayı devam ettirmiştir. Örneğin, Kürtler, coğrafi konumlarının, dağlardaki tecritlerinin ve Fars komşularının etkisi neticesinde kendi anadillerini unutmuş Türk kökenli bir aşiret olarak kabul edilmiştir (Şahin, 2006:128). Dilden ulusal kimliğin inşasında farklı amaçlarla faydalanılmasına ilişkin olarak bkz. Hüseyin Sadoğlu. 2010. *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Resmi tarih tezinin oluşumu için bkz. Büşra Eranlı. 2006. *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul:İletişim Yayınları.

Türkleştirme politikalarına da dayanak sağlamıştır. 1927 yılında başlatılan “Vatandaş! Türkçe Konuş” kampanyası bu politikaların gayrimüslim azınlıklara yönelik bir boyutu iken, Müslüman etnik gruplar bütünü ile dil aracılığıyla Türkleştirilmeye çalışılmıştır.

Dile dayalı Türkleştirme politikaları 1980 askeri darbesine kadar uygulanmış, 1980 askeri darbesi sonrasında ise bu politikalar farklı bir seyir izlemiştir. Burada önce 1980 askeri darbesine kadar ki sürece bakılacak ardından, her dönemde dil politikalarının merkezinde yer alan “Kürt Meselesi”ne kısaca değinilecektir.

2.1.1 1923-1980 dönemi

Cumhuriyet’in ilânı sonrasında yeni düzenin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla ilk etapta 1921 Anayasası’nda değişiklik yapma yoluna gidilmiştir. 1921 Anayasası’na 1923 yılında yapılan değişiklikler kapsamında anayasaya, “Türkiye Devletinin ... Resmî lisanı Türkçedir” hükmü eklenmiştir. Bu değişiklik, Türkçe’yi dil olarak ulusun sosyo-kültürel içeriğinin belirlenmesinde asli unsur haline getirmiştir (Balçık, 2008:782-783):

Türk milletinin dili, *Türkçe*’dir.

Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de, Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sonu olmayan tehlikeler içinde, ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, kısaca, bugün kendi milliyetini oluşturan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili, *Türk milletinin kalbidir; zihmidir* (Atatürk, 2008:43).

Türkçe’nin resmi dil olarak benimsenmesi, daha sonra 1923 yılında yapılan seçimlerle belirlenen ikinci Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hazırlanan 1924 Anayasası’nda da korunmuştur: “... [Türkiye devletinin] Resmi dili Türkçedir. ...”²⁹.

²⁹ 1924 Anayasası’nın anılan 2. maddesi, 1928 yılında 1222 sayılı Kanun, 1937 yılında 3115 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Ancak tüm bu değişikliklerde “Resmi dil Türkçedir” ifadesi korunmuştur. 1945 yılında ise, 1924 Anayasası’nın dili Türkçeleştirilmiştir.

Bu paralelde, dil politikalarından ayrı düşünülemez olan eğitim alanında da geçerli tek dil Türkçe olmakla birlikte, 1924 yılında kabul edilen *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile azınlık okulları ve yabancı okullar da dahil olmak üzere tüm okullarda Türkçe'nin zorunlu ders olarak okutulması kabul edilmiştir.

1925 yılında gerçekleşen Şeyh Said isyanı, farklı etnik ve dini kökene sahip vatandaşların Türkleştirilmesi konusunda devlette büyük bir duyarlılık oluşturmuştur (Çapar, 2006:85; Yıldız, 2007:272). Bu duyarlılığı, İsmet İnönü'nün, Şeyh Said isyanının bastırılmasından kısa bir süre sonra toplanan Türk Ocakları İkinci Kurultayı vesilesiyle yaptığı konuşmasında bulmak mümkündür: “Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktadır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacağız.” (Üstel'den aktaran Bali, 2005:106; Uçarlar, 2009:114).

Bu paralelde, dile dayalı Türkleştirme politikalarının yoğun olarak uygulamaya geçirilmesi de 1925 yılı sonrasına denk gelmektedir³⁰. Şeyh Said isyanının hemen sonrasında kurulan komisyon tarafından 1925 yılında hazırlanan “Şark Islahat Planı” kapsamında Türkçe'den başka dil kullanımının cezai yaptırıma tabi tutulması ile Kürtçe'nin kullanımının yasaklanması ve kız okullarına önem verilerek kadınların Türkçe konuşmasının temin edilmesi öngörülmüştür (Akçura, 2009:56).

1926 yılında toplanan Türk Ocakları Üçüncü Kurultayı'nda ise yoğun bir şekilde “Türkçe dışındaki diller sorunu”nun tartışıldığı görülmektedir. Kurultayda Şakir Turgut Bey, “Türkiye Cumhuriyeti toprakları dahilinde Türk harsı ve Türklüğü kabul eden anâsır-ı muhtelifedir. Bu vatandaşlar yine eski lisanlarını kullanmakta ısrar ediyorlar; bunları ne zaman Türkleştireceğiz?” diye sorar ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarının Türklerin olduğunu, dolayısıyla Türkçe dışındaki dilleri konuşanların cezalandırılması gerektiğini savunurken, İshak Refet İşıtman dikkatleri özellikle Doğu Anadolu'da Kürtçe konuşan vatandaşlar üzerine

Türkleştirme yapılırken, 2. maddede yer alan “resmi dil” ifadesi “Devlet dili” ifadesine dönüştürülmüştür.

³⁰ Dil konusu daha önce, 1923 tarihli nüfus mübadelesi ve Rumeli göçmenlerinin iskani sonrasında meclis gündemine gelmiş, yerleştirilen grupların Rumca ile özellikle Arnavutça'nın konuşuyor olması endişe ile karşılanmıştır.

çekmiş, Hüseyin Enver Bey ile İzzet Ulvi ise Türkçe dışındaki diller sorununun sadece Doğu Anadolu için değil, Batı'daki kimi iller için de geçerli olduğunu ifade etmiştir:

gayrı Türk anasının köylerini dağıtmadıkça, yani falan yerde bir Boşnak köyü buldukça ve Boşnak lisanı görüşüldükçe veyahut Arnavut köyü buldukça ilanihaye onların Türk'ün içine kaynayacakları şüphelidir. Çerkezliği, Arnavutluğu, Boşnaklığı vesair sıfatları baki kalacaktır. Hattâ bunları –daha ileriye giderek- dağıtmalı, milli elbiselerini giydirmemeli, milli lisanlarıyla konuşurmamalı ve milli lisanlarını bir hakaret telakki ettirmelidir (aktaran Sadoğlu, 2010:281-282).

Bu tartışmanın yapıldığı 1926 yılında, hukuki düzeyde bir adım atılarak 805 sayılı *İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun* kabul edilmiş ve ticari işletmelere, bütün işlemlerini Türkçe yapmaları zorunluluğu getirilmiş, yabancı şirketlerin de Türk şirketleri ile yapacakları yazışmalarda ve ibraz edeceği evrakta Türkçe kullanmaları öngörülmüştür. Bu kanun hâlâ yürürlüktedir.

Türk Ocakları Dördüncü Kurultayı'nda (1927) Türkçe konuşmayanlara yerel veya merkezi yönetimlerce nakdi cezalar uygulanması önerilmiş, Yusuf Akçura tarafından ise “Şark” ve “Garp” arasındaki ekonomik bütünleşememe Şark vilayetlerindeki halkın başka lisan konuşması ile ilişkilendirilmiştir. 1928 yılında, Darülfunun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından özellikle gayrimüslim azınlıklara yönelik olarak başlatılan ve daha sonra hedef kitlesini de genişleterek farklı yıllarda tekrarlanan, “Vatandaş! Türkçe Konuş” kampanyaları ile gayrimüslim azınlık mensupları kamuya açık yerlerde Türkçe konuşmaya “teşvik” edilmiştir. 1929 yılında İstanbul Belediyesi, 1933 yılında ise İzmir Belediyesi tarafından kamuya açık yerlerde Türkçe'den başka dil kullanmayı yasaklayan kararlar alınmış, 1938 yılında ise bu yasaklama Meclis gündemine taşınmıştır (Sadoğlu, 2010:286).

İçişleri Bakanlığı tarafından 1930 yılında yayımlanan “İskana Tabi Tutulanların ‘Türkleştirilmesi’ Uygulamasına İlişkin Gizli Genelge” ile valiler, *yabancı lehçeli Türklerin* anadilleri Türkçe kılınmak sureti ile Türk camiasına kazandırılmakla görevlendirilmiş ve yabancı lehçelerle konuşan

köylerin ve nüfuslarının belirlenmesi, bunlardan küçük olanlarının civardaki Türk köylerine dağıtılması, yabancı lehçeli olanların yeni köy ve mahalle kurmasının önlenmesi, yabancı lehçeyle konuşanların kıyafetlerini, şarkılarını, oyunlarını, düğün ve diğer geleneklerini kötü göstermek, bu kişilerin ve ailelerinin isim ve lakaplarını Türkçeleştirmek, bu kişileri hiçbir zaman Boşnak, Tatar, Çerkez, Laz, Kürt, Abaza, Gürcü, Türkmen, Pomak vs. diye adlandırmamak, köylerin yabancı lehçedeki adlarını değiştirmek ve kişileri evlerinde ve aralarında Türkçe konuşmaya zorlayarak³¹ onlara yürekten Türküm dedirtmek gibi usul ve araçları bulmaları valilere yüklenmiştir (Yıldız, 2007:289).

Diğer yandan 1930'lu yılların başı, dil ve kültür politikalarının Batılılaşmanın gereği olarak ele alındığı ve bu kapsamda da Türkçe'nin arılaştırılması ve yeniden biçimlendirilmesi çabalarının yoğun şekilde devam ettiği yıllar olmuştur. Bu çabalar, asıl olarak Batılılaşma hedefi kapsamında gerçekleştirilmekle birlikte, dilin ulusa eşit olduğu vurgusu da her fırsatta yapılmaya devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1931'de Adana Türk Ocağı'na yaptığı ziyaretteki konuşmasında, "Türk demek, dil demektir" demiş ve

Milletin çok bariz vasıflarından birisi kıymetli esaslarından birisi dildir. *Türk milletindenim diyen insan her şeyden evvel ve behemehal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz.* Halbuki Adana'da Türkçe konuşmayan yirmibinden fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse, gençleri siyasi içtimai bütün Türk teşekkülleri bu vaziyet karşısında bihis kalırsa, en aşağı yüz seneden beri devam edegelen bu vaziyet daha yüzlerce sene devam edebilir. Bunun neticesi ne olur?

³¹ Kişilerin anadilini konuşmamaya zorlanmasına ilişkin olarak, Lazca konuşanlara yönelik tanıklıklar için bkz. İsmail Bucaklı. 2003. "Farklı bir Dil: Lazca" *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları* içinde Uzpeder Ebru ed., sf.85-91 İstanbul:Helsinki Yurtaşlar Derneği. Ancak, bu tür uygulamalar 1930'larla sınırlı kalmamış sonraki yıllarda da devam etmiştir. Kürtçe, Lazca, Çerkezçe ve Gürcüce konuşanlara yönelik tanıklıklar için bkz. "IV. Demokratik Eğitim Kurultayı Çok Dilli Çok Kültürlü Toplumlarda Eğitim Komisyonu Tebliği: Eğitimde Çokdillilik ve Kültürel Kimlikler Ek 4: Eğitimde Ayrımcılıklara Tanıklıklar" *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu 1* içinde sf.216-224. 2010. Ankara:Eğitim-Sen Yayınları; Ali İhsan Aksamaz. 2010. "Şu Bizim Sahipsiz Lazca" *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu 2* içinde sf.348-362. Ankara:Eğitim-Sen Yayınları.

Efendiler, herhangi bir felâket günümüzde bu insanlar başka dille konuşan insanlarla el ele vererek aleyhimize hareket edebilirler. Türk Ocaklarımızın başlıca vazifesi bu gibi unsurları –ki bunlar Türk vatandaşlarıdır, halde ve atide talih ve mukadderatımız birdir- *bizim dilimizi konuşan hakiki Türk yapmağa çalışmaktır.* [vurgular eklenmiştir] (aktaran Bali, 2005:514).

sözlerine yer vermiştir. Bu yaklaşım, Türkçe konuşmayanları dış düşmanların hizmetindeki potansiyel düşmanlar olarak belirlemektedir (Uçarlar, 2009:120).

1930'lardaki Türkleştirme amaçlı bir başka düzenleme de 1934 yılında kabul edilen *İskân Kanunu*'dur. Kemalist ulusçuluğun ırki/etnisist boyutunu ifşa eden Kanun, “Türk kültürüne sadakati” ve “Türkçe’yi anadili olarak konuşmayı” merkezine almakta, özellikle Müslüman etnik grupları – ve de gayrimüslimleri- iskan yoluyla asimile etmeyi amaçlamaktaydı (Yıldız, 2007:248,250). Kanun’da Türkiye’deki halk, Türkçe konuşan ve Türk etnisitesinden olanlar, Türkçe konuşmayan fakat Türk kültüründen sayılanlar, Türkçe konuşmayan ve Türk kültürüne ait olmayanlar olarak ayrılmaktaydı. Türkiye ise, Türkçe konuşan ve Türk etnisitesinden olanların oturduğu ve dışarıdan göçmen alabilen birinci bölge, Türklükleri, dil ve kültür politikalarıyla güçlendirilmesi gereken kişileri içeren ikinci bölge ve de güvenlik gerekçesiyle her türlü sivil yerleşime kapalı alanları kapsayan üçüncü bölge olarak bölünmekteydi (Yeğen, 2009b: 64 vd.). *İskân Kanunu*, iskan yolu ile asimile etme amacına yönelik ilk düzenleme değildi. Öncesinde, 1930 ve 1931 yıllarında çıkartılan iki kararnameye dayanarak, Dersim’in yüksek kesimlerinde yaşayanlar Elazığ düzlüğüne göç ettirilmiştir. *İskân Kanunu*’nun kabulünden sonra 1935 yılında çıkan *Tunceli Kanunu* ile de Dersim ilinin adı, Tunceli olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte, anılan iskân politikaları tek başına yürütülmemiş, Şark Islahat Planı’nda olduğu gibi eğitim politikaları ile tamamlanmıştır. Bölgenin geri kalmışlığı söylemi ile birleştirilen eğitim politikaları, yoğun olarak kız çocuklarının “eğitimi”ne odaklanmıştır (Uçarlar, 2009:116). Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından 4 Haziran 1937 tarihinde Kültür Bakanlığı’na yazılan “Dersim Kız ve Erkek Çocuklarının Yatı

Mekteplerinde Yetiştirilmeleri” konulu yazı, anılan eğitim politikaların geri planını tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır:

(...)

Bu Günlerde Dersimde yapılmaya başlayan İslâhat meyanında Türk keşafeti (yoğunluğu) olan ve Dersimden oldukça uzak yerlerde kız ve Erkek yatı Mekteplerinin de açılması ve bu mekteplerde Dersimden getirilecek olan beş yaşını doldurmuş kız ve Erkekler okutturulup böyütülmesi ve muvezi surette yetiştirilecek olan bunlar yekdiğerile Evlendirilerek Baba ve Analarından mevru (miras kalan) emval (malları) ve arazileri içinde birer Türk Yuvası kurmaları temin ve bu suretle Türk Kültürünün Dersimde esaslı bir surette yerleştirilmiş olacağı düşünülmektedir. Çünkü:

Dersim Halkı kendilerini Horasandan gelmiş ve Türk olduklarını beyan ederler. Fakat (Kırmanc) denilen ve Fars bozması bir dille konuşan insanlarla fazlatemasları neticesi olarak her gün biraz daha ana dil karakterinden uzaklaşmışlar ve şihi (Şiilik) alevilik ve bektaşılık bunlar arasında kolaylıkla da rağbet bulmuştur.

Dersimliler Kürt gibi konuşan ve fakat henüz onun karakterini hazmetmiyen kendi akideler(i) ile onu yenmeğe çalışan ve Türk ile Kürt arasında kalmış bir cami'a halindedir . Şayanı teessür (üzücü) olan en mühim nokta Dersim anasının Dersim babasından evvel kürtleşmeye başlamasıdır. Bunda en mühim saik erkeklerin Civarla temasları neticesi Türkçeyi öğrenmelerine rağmen. Kadınların muhitlerinden bir yere ayrılmamaları yüzünden bir kelime bile Türkçe konuşamamaktadırlar ve bundan ötürü da çocuklarına Türkçe öğretememekteler.

Binaenâleyh kanında Türk kanı ekseriyeti olan bu halk kütlesini geriye yani Milli varlıklarına doğru çevirmek için alınacak tedbirler meyanında ufak çocukların bu gibi leyli mekteplerinde yetiştirilmeleri zaruri ve lüzumlu olduğu Vekâletimizce mütalaa edilmekte olduğundan muktezasına müsaade'i Devletlerini arzederim.³²

İskân Kanunu ile aynı yıl kabul edilen *Soyadı Kanunu* (ve *Soyadı Kanunu* uyarınca kabul edilen *Soyadı Nizamnamesi*) ise tek bir ulusal kimliğin içselleştirilmesi hedefine yönelik bir başka düzenleme olarak tasarlanmıştır. Buna göre, bütün din ve etnik kökenden vatandaşların

³² Ayşe Hür, “Avar, ne olur kızımı götürme!..”, *Taraf*, 04.10.2009

edinecekleri soyadlarının Türk dilinden alınacağı kabul edilmekte, yabancı ırk ve millet isimleri ile aşiret veya kabileye ilişkin soyadlarının kullanılmasını yasaklanmaktaydı. Kanun, tek bir ulusal kimliğin içselleştirilmesini sağlarken (Sadoğlu, 2010:256), *Türklüğün* de bilinebilir, görülebilir ve duyulabilir olmasını temin ediyordu.

Coğrafi yer adlarının Türkçeleştirilmesi de, Türklüğün bilinebilir, görülebilir ve duyulabilir olmasının bir başka yolu olarak uygulanmıştır. Aslında bu da, Kemalist inşa sürecine özgü bir uygulama değildir. Daha önce 1913 tarihli Muhacirin Nizamnamesi ile muhacirler için inşa edilecek yeni yerleşim birimlerine “uygun isimler” verilmesi kabul edilmiş, 1919 yılında Enver Paşa tarafından kıtalara gönderilen talimatname ile Osmanlı topraklarındaki Ermenice, Rumca ve Bulgarca gibi dillerle anılan il, ilçe, köy, dağ ve nehir adlarının “Türkçeye tahvili” talep edilmiş ve talimatnamenin yürürlükte kaldığı dönemde çok sayıda köy ve kasaba adı Türkçeleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından önce de Milli Mücadele kahramanlarının isimleri bazı mevkilere verilmiş, gözden düşenlerin isimleri daha sonra geri alınmış, 1922 yılında da bir dizi yerleşim biriminin adının Türkçeleştirilmiştir (Coşkun, Derince ve Uçarlar, 2010:32).

Cumhuriyet döneminde ise ilk olarak, 1925 yılında il genel meclisi kararı ile Artvin’deki Gürcüce olan yerleşim adları değiştirilmiş ve İçişleri Bakanlığı’nın 1946 yılında hazırladığı 8589 sayılı Genelge ile de “yabancı dil ve kökenlerden gelen ve kullanılmasında büyük karışıklığa yol açan yerleşme yerleri ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi” çalışmaları başlatılmış ancak İkinci Dünya Savaşı sebebiyle herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Coşkun, Derince ve Uçarlar, 2010:32). 1949 yılında ise İl İdare Kanunu kabul edilmiş ve bu kapsamda, “Türkçe olmayan ... köy adları, ilgili İl Daimi Encümeni’nin görüşü alındıktan sonra en kısa zamanda İçişleri Bakanlığı’nca değiştirilir” hükmü getirilmiştir. Yer adlarının değişimine ilişkin en yoğun çaba ise Demokrat Parti döneminde gerçekleşmiştir. 1956 yılında kurulan Ad Değiştirme İhtisas Komisyonu tarafından, tarihi değeri olan yer adlarının da değiştirildiği gerekçesi ile komisyonun çalışmalarına son verildiği 1978 yılına kadar incelenen

yaklaşık 75 bin yerleşim adınının 28 bin kadarı değiştirilmiş, daha sonra 1983 yılında yayınlanan bir yönetmelikle tekrar çalışmalarına başlamasının ardından da 280 köyün ismi değişmiştir³³ (Coşkun, Derince ve Uçarlar, 2010:32).

05.05.1972 tarihinde 1587 sayılı *Nüfus Kanunu* kabul edilmiş ve 1587 sayılı Kanun'un 16. maddesinde “milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve adetlerimize uygun düşmeyen veya kamu oyunu inciten” kişi adlarının verilemeyeceği düzenlenmiştir. 1971 askeri müdahalesinden sonra kabul edilen 1587 sayılı Kanun'un bu maddesi, özellikle Kürtçe kişi adları bakımından bu adların milli kültürümüzde bulunmadığı gerekçesiyle nüfusa kaydedilmesinin önünde engel olmuştur.

2.1.2 Kürt Meselesi

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbe sonrasında izlenen dil politikaları incelendiğinde, söz konusu politikaların 1925 sonrasında yoğun olarak uygulanan dile dayalı Türkleştirme politikalarından farklı bir seyir izlediği görülmektedir. Temelde bu politikalar da ortak bir kimliğin tesisine yönelmiştir, dolayısı ile yine Türkleştirme amacını içermektedir. Ancak, bu sefer farklı olarak, tanım dışı kalan “ötekiler”in değil, hâlâ Türkleş(e)memiş olan “ötekiler”in ulusal bünyeye katılımının sağlanması amaçlanmaktadır. Diğer bir deyişle, dile dayalı Türkleştirmenin esas olarak gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. 1982 Anayasası'nda Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerinden biri olarak sayılmıştır. Buna ilaveten, 1982 Anayasası'nın 26 ve 28. maddesini tamamlamak üzere kabul edilen 2932 sayılı *Türkçe'den Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun*'da Türkçe'nin, Türk vatandaşlarının *anadili* olduğu düzenlenmiştir.

1980 askeri darbesi sonrasında izlenen dil politikalarının hedefindeki hâlâ Türkleş(e)memiş olan “ötekiler” ile kastedilen, asıl olarak, güçlü bir bizlik duygusuyla Türk ulusal kimliğine atfedilen asimilasyonist karaktere razı olmayan ve bunu ifade eden Kürtlerdir. Bu nedenle, bu

³³ Bu konuda bir haber araştırma için bkz. “12 bin 211 köyün adı değiştirilmiştir”, *Radikal*, 13.05.2009.

çalışmanın odağında yer alan 1980 askeri darbesi sonrası dönemdeki uygulamalara geçmeden önce, aşağıda ana hatları ile Kürt meselesine değinilecektir³⁴.

II. Bölüm'ün başında ifade edildiği gibi, hukuki anlamda “Türklük” vatandaşlık üzerinden tanımlanmış olsa da siyasi anlamda *olunabilir bir kimlik durumuydu*. Diğer yandan bu kimlik durumu herkese açık değildi. Herşeyden önce, Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen nüfus mübadelesi politikalarında görülebileceği gibi Müslümanlara açık, Müslüman olmayanlara kapalıydı. Bununla birlikte, olunabilir kimlik durumu olarak Türklüğün sınırları Müslümanlık ile de tamamen örtüşmüyordu. Misak-ı milli sınırları içerisindeki anadili Türkçe olmayan Müslüman etnik gruplar, Türkleşebilir olarak kabul ediliyordu ve onlardan Türkleşmeleri bekleniyordu. Nihayetinde, çeşitli alanlardaki Türkleştirme politikalarının da hedefi buydu.

Mesut Yeğen'e göre, göç vasıtasıyla yeni bir vatan edinen topluluklardan (Çerkezler, Boşnaklar, Arnavutlar gibi) farklı olarak Kürtler, bugün yaşadıkları yerlerin kadim sakinlerinden olmaları, buldukları bölgede nüfus olarak yoğun olmaları, Osmanlı döneminde “ayrıcalıklara” bağlı olarak merkezle aralarında gevşek bir ilişki olması gibi tarihsel-toplumsal vasıfları dolayısıyla sahip oldukları güçlü bir bizlik duygusu ile, Türk ulusal kimliğine atfedilen asimilasyonist karaktere razı olmamışlardır (Yeğen, 2009b: 12-14). Resmi söylemde bu direnç, “Kürt meselesi” olarak adlandırılmış ve çeşitli dönemlerde farklı şekillerde algılanarak, bu algılara göre de farklı siyasetler uygulanmıştır³⁵.

³⁴ Kürt sorununun nasıl algılandığına ilişkin bu bölümde yer alan değerlendirmelerde Mesut Yeğen'in “Devlet Söyleminde Kürt Sorunu”, “Müstakbel Türk'ten Söзде Vatandaşa” ve “Son Kürt İsyanı” başlıklı çalışmaları temel referans kaynağı olarak alınmıştır.

³⁵ Kürt meselesinin resmi söylemde nasıl algılandığını incelediği çalışmalarında Mesut Yeğen, Kürt meselesinin tarihsel arkaplanında “Türkiye modernleşmesi”nin bulunduğunu ve de II. Mahmut'un merkezîyetçiliğinden Tanzimat'a, Jön Türk Devrimi'nden Cumhuriyet'in ilanına, tek-parti rejiminin yerleşikleşmesinden çok-partili demokrasiye geçişe ve 1960 darbesinden 12 Eylül'e, bütün toplumsal gelişmelerin Kürt meselesinin niteliğinde farklı ölçek ve tarzlarda değişimlere yol açtığını ifade eder. Yeğen, “Türkiye modernleşmesi” ile endüstrileşme, temsili demokrasilerin kurumlaşması, bireysel aidiyetlerin öne çıkması vb. standart süreçleri ve başkalarını da kapsamakla birlikte daha öncelikli olarak bir uygarlık durumuna dahil oluşa işaret ettiğini belirtir. Bunun yanında Yeğen'in, imparatorlukları çözen ulus-devlet fikrinin 20. yüzyıl başındaki cazibesi,

1924 yılından 1990'lara kadar ki süreçte, resmi söylemde “Kürt meselesi”, modernleşme-batılılaşma, merkezileşme, milliyetçilik ve sekülerizm söylemsel zeminleri ile bağlantılı olarak irtica, eşkiyalık, aşiret direnişi, yabancı kışkırtması veya bölgesel geri kalmışlık meselesi olarak *yeniden kurulmuştur*. Ancak, her seferinde Kürt meselesinin sosyolojik ve etno-politik yönü gizlenmiştir. Bu ise, 1930'lu yıllardan itibaren Kürtlerin etnik ve hatta fiziki mevcudiyetinin de tanınmamasını beraberinde getirmiştir (Yeğen, 2011:13-33).

Farklı görüşlerin ifade edilmesi bağlamında 1961 Anayasası'nın sağladığı görece demokratik ortamda³⁶, Kürtler de siyasi partiler ya da dernekler gibi tüzel kişilikler bünyesinde bir araya gelerek *kendilerini* ifade edebilme imkânı bulmuşlardır. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve 1971 askeri müdahalesi ile son bulmuş, Kürtler bir kez daha etnik ve fiziki mevcudiyetlerinin inkârı ile karşı karşıya kalmışlardır. En belirgin özelliği baskı ve demokrasinin daraltılması olan 12 Eylül rejimi, toplumun tüm kesimlerine olduğu gibi Kürtlere yönelik etkiler de göstermiştir.

12 Eylül rejiminin doğurduğu baskı ortamında Kürdistan İşçi Partisi (PKK) 1984 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerine karşı ilk silahlı eylemini gerçekleştirmiş, 1993-1999 arasında Kürt meselesinin en kanlı döneminde silahlı çatışmalarda çok sayıda PKK militanı ve asker ölmüş, insan hakları savunucuları, gazeteciler ve sivil yurttaşlar faili meçhul cinayetlerle katledilmiş, köyler boşaltılarak sakinleri zorunlu göçe tabi kılınmıştır. En kanlı dönemi 1993-1999 yılları arasında olmak üzere PKK ile devam eden “düşük yoğunluklu savaş”, Kürtleri ve demokratik hak taleplerini cendereye almıştır³⁷.

1960'ların emperyalizm karşıtı ulusal kurtuluş hareketleri ve aynı yıllarda Kuzey Irak Kürtlerinin kazandığı siyasi ve askeri başarılarla demokrasi ve insan hakları retoriğinin 1989 sonrasında uluslararası ilişkiler gündemine yerleşmesi gibi *Türkiye harici* gelişmeleri de göz ardı etmediğini de belirtmek gerekir.

³⁶ 1982 Anayasası'na ilişkin hukuki değerlendirmelerde 1961 Anayasası, “bir ideal” olarak anılırken bugün bu görüşün, bazı araştırmacılarca savunulmamaya başladığı belirtilmelidir. 1961 Anayasası hak ve özgürlük kategorilerini genişletmiş olmakla birlikte, çoğulcu topluma yönelik hükümler taşımamaktadır.

³⁷ Diğer yandan 1990'lar aynı zamanda, Kürtlerin tekrar Türk siyasetinde yer aldığı yıllar olmuştur. 1990 yılında kurulan Halkın Emek Partisi'nden (HEP) 7 üye, 1991 seçimlerinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile yaptıkları işbirliği ile parlamentoya girmiştir.

1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve özellikle Türkiye'ye AB adaylık statüsünün verilmesi, zorunlu olarak resmi söylemde yön değişikliğine sebep olmuş ve Kürtlerin inkâr edilen varlığı yerine *cılız* bir tanıma siyaseti gelişmeye başlamıştır.

Netice itibariyle, yukarıda belirtilen nedenlerle sahip oldukları güçlü bir bizlik duygusu ile, Türk ulusal kimliğine atfedilen asimilasyonist karaktere razı olmayan ve bunu ifade eden Kürtler, Türkleştirme politikalarının ve askeri rejimlerin kısıtlayıcı politikalarının öncelikli hedefinde yer almışlardır. Bu mânâda, bu bölümün devamında 1980 askeri darbesi sonrası dönemde dil yasakları incelenirken görüleceği üzere, 1982 Anayasası'nda yer alan “kanunla yasaklı dil” kavramı, sayıca en büyüklerini Kürtler, Çerkezler ve Lazların oluşturduğu Müslüman etnik grupların anadilleri anlamına gelse de, fiiliyatta yapılan tüm düzenlemeler açıkça Kürtçe'ye yöneliktir. Örneğin, 1980 askeri darbesi sonrasında Çerkezlerin Çerkez soyadlarını almak için açmış oldukları davalarda talep ettikleri soyadları kendilerine verilirken, Kürtler'in isim talepleri reddedilmekteydi.

12 Eylül rejimi ile birlikte Türkçe dışındaki dillerin anayasal ve yasal düzenlemeler ile yasaklanması ve bu yasaklamanın da fiiliyatta Kürtleri ve Kürtçe'yi hedef alması bağlamında, 1971 askeri müdahalesi sonrasında yapılan yargılamalarda etnik ve fiziki mevcudiyetlerinin inkârı karşısında Kürtlerin, kimliğin göstereni olan dili kullanarak

Daha sonra 1989 yılında Paris'te toplanan uluslararası konferansa katılmaları nedeni ile SHP'den ihraç edilen bu milletvekilleri, TBMM'de Kürtçe yemin etmeleri nedeni ile ayrımcı propaganda yapmak ve PKK'nın uzantısı olmakla suçlanmıştır. Burada belirtmek gerekir ki, o dönemde kamuoyunda Kürtçe yemin edildiği algısı uyandırılmış olup, bu konu hakkında 2011 yılında açıklama yapan Leyla Zana, Kürtçe yemin etmediklerini, yeminin ardından yemini Kürt ve Türk halkının kardeşliği için yaptığını söylemediğini ifade etmiştir. “Leyla Zana, o anı anlattı: Geçmişe takılıp kalmamak lazım”, *Radikal*, 10.05.2011. HEP, 1993 yılında Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır. HEP hakkında kapatma kararı verilmeden önce, 1993 yılında Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuştur. DEP de, PKK'nın uzantısı olarak görülmüş, bazı milletvekilleri dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklanmış ve parti, 1994 yılında kapatılmıştır. HEP'in kapatılmasından önce DEP'in kurulması gibi, bu sefer de DEP'in kapatılmasından önce 1994 yılında Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kurulmuştur. 1995 milletvekili genel seçimlerinde seçim barajını aşamayan HADEP, 1999 yılında yapılan genel seçimlerde Doğu Anadolu bölgesinde 37 ilde seçimi kazanmıştır. 2000 yılında HADEP'li üç belediye başkanının PKK ile bağlantısı olduğu iddia edilmiş ve Anayasa Mahkemesi 2003 yılında HADEP'in kapatılmasına karar vermiştir. En son, 2007 yılında TBMM'de temsil edilen Demokratik Toplum Partisi hakkında kapatma kararı verilmiştir.

mevcudiyetlerini gösterme, kanıtlama yoluna gittikleri, bunu bir mücadele yöntemi olarak benimsedikleri unutulmamalıdır³⁸.

2.2 Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Niteliklerinden Biri Olarak Türkçe

2.2.1 Kanunla Yasaklanmış Diller

12 Eylül 1980 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri, emir komuta zinciri içinde gerçekleşen bir askeri darbe ile yönetime el koydu. Müdahale herhangi bir direnişle karşılaşmadı. Darbeyi gerçekleştiren komutanlar, kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adını verdi ve 12 Eylül sabahı 1 numaralı bildirimleri ile parlamento ve hükümetin feshedildiğini, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırıldığını, ülkede sıkıyönetim ilân edildiğini³⁹; 7 numaralı bildirimleri ile de siyasi partilerin faaliyetlerinin durdurulduğunu duyurdular. Daha sonra, önce 2 Haziran 1981'de 52 sayılı karar ile her türlü siyasi parti faaliyeti yasaklandı, ardından 16 Ekim 1981 tarihli *Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun* ile de bütün siyasi partiler feshedildi.

MGK, 1981 yılı ile birlikte hızlı bir yasama faaliyetine girişti. Öncelik ceza hukuku alanına verildi ve bunu, güvenlik ve kamu düzenine ilişkin kanun değişiklikleri takip etti. MGK'nın ülkeyi yeniden yapılandırma projesinin en önemli aracı ise yeni bir anayasa oldu. MGK tarafından atanan Danışma Kurulu'nca hazırlanan ve MGK tarafından değişiklik yapılarak son ve kesin şekli verilen anayasa, 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halkoylaması ile kabul edildi.

1982 Anayasası'nın kabulünden bir süre sonra seçimli ve partili hayata dönüşün hukuki adımları atılmaya başlandı. 298 sayılı *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun*'a ek kanun

³⁸ Bu mücadele yöntemi, Kürt öğrenciler tarafından kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları üyelerinin 1971 yılında yargılandığı davada görülmüş ve davaya ilişkin iddianamede "... tarihin hiçbir devrinde, Doğu illerimizde bugünkü sakinlerini tortu olarak bırakacak yabancı bir göç olmamıştır. Dünyada Kürt diye adlandırılacak başlıbaşına yabancı bir ırk da yoktur" (alıntılayan Yeğen, 2009a:127) sözleriyle Kürtlerin etnik ve fiziki mevcudiyetlerinin olmadığı ileri sürülmesi karşısında sanıklar savunmalarını Kürtçe yapmayı mevcudiyetlerini göstermenin bir yolu olarak görmüşlerdir. Kürtçe yapılan savunmalar ise duruşma tutanaklarına "bilinmeyen dil" olarak geçirilmiştir.

³⁹ Sıkıyönetim uygulaması 1987 yılına kadar devam etti ancak yerini, 2002 yılına kadar Güneydoğu Anadolu bölgesindeki çeşitli illerde uygulanan olağanüstü hale bıraktı.

çıkartılarak seçmen kütüklerinin düzenlenmesi öngörüldü, sonrasında 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu* kabul edildi ve MGK, siyasi faaliyetleri serbest bırakan 76 sayılı kararını aldı. Milletvekili genel seçimleri, 6 Kasım 1983 tarihinde yapıldı. 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu* ve 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu*'nda öngörülen veto düzenlemeleri uyarınca MGK tarafından hem parti kurucuları hem de milletvekili adaylarının "süzgeçten" geçirildiği bu seçimde, Anavatan Partisi birinci parti olarak TBMM'de mutlak çoğunluğu elde etti.

1982 Anayasası'nın kabulünden sonra 13 ay daha iktidarı elinde bulunduran MGK, yeni anayasal düzenin gerektirdiği yasaları yeni meclise emanet edemedi ve bunları bizzat yapma yolunu tercih etti (Tanör, 2008:54). Neticede, önceki askeri müdahaleler gibi 1980 müdahalesi ile yönetime gelenler kalıcı bir askeri rejim kurmayı değil, bir süre sonra demokrasiye dönmeyi amaçladığını ilan etmiş ve 1983 yılında seçimler yapılarak çok partili düzene geçilmişse de MGK, yapılan bir anayasa, çok sayıda kanun ile varolan kanunlardaki değişikliklerle⁴⁰, 1983'ten sonra da kurdukları düzenin devam etmesini temin etmiştir. Böylelikle, 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ve 1983 yılına kadar devam eden askeri rejim, görünüşte geçici olsa da, Türk siyasal hayatında derin izler bırakmıştır.

Ana hatları ile 1982 Anayasası'na bakılacak olursa öncelikle şunu söylemek gerekir ki, önceki anayasalarla karşılaştırıldığında 1982 Anayasası, daha milliyetçi ve milli dayanışma eksenlidir; özcü bir millet anlayışına dayanmaktadır⁴¹.

1982 Anayasası'nın devlet ile birey/toplum ilişkileri eksenine bakıldığında ise açık bir biçimde, devletin toplumun ve bireyin önünde

⁴⁰ MGK, beş kişilik yasama organı sayesinde, basitleştirilmiş yasa yapma usulü ile 1983 seçimlerine kadar kanunlarda köklü değişiklikler yaptı. MGK yeni TBMM'nin açılmasına kadar geçen dönemde 626 kanun ve çok sayıda kanun hükmünde kararname çıkarttı (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2009:8).

⁴¹ Çalışmanın kapsamı göz önüne alınarak burada 1982 Anayasası'nın değinilen yönleri de sınırlı tutulmuştur. 1982 Anayasası'nın çok yönlü incelemesi/karşılaştırması için ayrıca bkz. İbrahim Kaboğlu, *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak?*, Ankara 2010; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara 2011; Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961 ve 1982*, İstanbul 1994; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul 2009.

tutulduğu görülmektedir⁴². Anayasanın genel ve siyasal felsefesini ortaya koyan başlangıç bölümünün “Kutsal Türk Devleti” formülüyle başlaması⁴³ ve başlangıç kısmına Devlet ve Türk millî menfaatlerinin en yüce değer olarak belirlenmesinin hakim olması bunun en bariz göstergesidir⁴⁴. Daha açık bir yansıması ise, temel hak ve özgürlükler özelinde görülmektedir. 1982 Anayasası’nda temel hak ve özgürlüklerin sınırlılığı esas alınarak toplum ve bireye son derece dar özgürlük alanı tanınmıştır⁴⁵. Bu çerçevede temel hak ve özgürlüklerin, düzenledikleri maddelerde öngörülen özel sebeplerle sınırlanabileceği gibi, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile” sınırlanabileceği yönünde soyut kavramlarla tanımlı genel sınırlama hükmü kabul edilmiştir⁴⁶.

1982 Anayasası’nda Devlet ve Türk millî menfaatleri en yüce değer olarak belirlenirken birleştirici ideoloji olarak da, 1961 Anayasası’nda olduğu gibi “Atatürk milliyetçiliği” benimsenmiştir. Anayasa’nın Başlangıç kısmında ise “Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarında, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisine ortak olduğu” ifade edilmiştir.

⁴² 1982 Anayasası’nda devlet yönetimine ilişkin ilkelerin belirlenmesinin yanında, milletin ve bireylerin ideolojisi, kültürü, ahlakı ve psikolojisi de bir anayasal sorun olarak görülmüş ve bunlara ilişkin hükümler getirilmiştir. Zira, toplumsal ve kamusal hayatta karşılaşılan sorunların anayasa ile çözülmesi inancı, 1982 Anayasası’na genel zafiyeti olarak tanımlanmaktadır (Tanör, 1994:177).

⁴³ 1982 Anayasası’nda yapılan üçüncü değişiklikte (1995) kutsal devlet referansı yerine “Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü benimseyen bu Anayasa ...” ifadesi kabul edildi.

⁴⁴ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da, 14.09.1983 tarih ve 980/4-1714 E., 980/803 K. sayılı kararında 1982 Anayasası’nda devletin öncelikli tutulduğunu şöyle ifade etmiştir: “1982 Anayasası’nın 1961 ve hatta 1924 Anayasalarına karşı güçlü Devlet ve otoriter idare kavramlarına daha fazla önem verdiği ve özellikle yürütmeyi yasama ve yargı karşısında daha da güçlendirdiği tartışmasızdır. Anayasanın birçok maddeleri bu temel düşünceye uygun olarak değiştirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.” (Özbudun, 2011:63)

⁴⁵ Bu noktada, 1961 Anayasası’nda yer alan “... insan haklarına ... dayanan ... devlet” ifadesinin 1982 Anayasası’nda “insan haklarına saygılı devlet” olarak ifade edilmesinin de dikkate değer olduğunu söylemek gerekmektedir.

⁴⁶ Bu soyut düzenleme, AB üyeliği hedefi ile başlanılan reform sürecinin ilk adımı olarak 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği kapsamında kaldırılmış ve yerine, temel hak ve özgürlüklerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği, bu sınırlamaların, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı kabul edilmiştir.

Özbudun, bu ifadeden 1982 Anayasası'nın benimsediği milliyetçilik anlayışının, “ırk, dil ve din gibi objektif benzerliklere değil; kader, kıvanç ve tasa ortaklığına ve birlikte yaşama arzusuna dayanan subjektif milliyetçilik anlayışı” olduğunun anlaşıldığını belirtmekte ve şu hususları eklemektedir:

Bu ilkenin doğal bir sonucu da, Anayasamızın 66 ncı maddesinde yer alan “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür” hükmüdür.

Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet deyimi, sadece manevi değer ifade eden bir deyim değildir. Bundan, pozitif hukuk alanında da birçok önemli sonuçlar çıkmaktadır. Herşeyden önce bu deyimle, Türkiye Cumhuriyetinin insan unsurunun, tek bir millet, yani Türk milleti olduğu anlatılmak istenmiştir. Diğer bir deyimle Türkiye Cumhuriyeti, geçmişteki çeşitli imparatorluklar ve bugünkü Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi birçok milletleri bir araya getiren çok-milletli bir devlet değildir.⁴⁷

Milli veya milliyetçi devlet⁴⁸ ilkesinin başka bir önemli sonucu, Anayasamızın çeşitli maddelerinde yer alan “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği” ilkesidir. (...) bu ilke, Türkiye Cumhuriyetinin bir “tek devlet” olduğunu ve Devletin ülke veya millet unsurlarında bölünme tehlikesi yaratabilecek olan her türlü ayrılıkçı akımın yasaklanmış bulunduğunu anlatmaktadır. Nihayet, resmi dilin Türkçe olduğu hakkındaki Anayasa hükmü (m.3/1) de, devletin milli niteliğinin doğal bir sonucudur (1990:63-64).

1982 Anayasası'nın önceki anayasalardan ayrılan bir diğer yanı da, değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez olan maddelerinin sayısındaki artıştır. 1961 Anayasası'na göre sadece, “Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez” iken, 1982 Anayasası'nda 4. maddede, “Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3

⁴⁷ Alıntı yapılan çalışmanın 2. Baskısı (1990), 4. Baskısı (1995), Gözden Geçirilmiş 6. Baskısı (2000) ile 12. Tıpkı Baskısı (2011) incelenmiştir. “Sovyetler Birliği ve Yugoslavya” ifadesi, 4. Baskı ile Gözden Geçirilmiş 6. Baskıda “Rusya” olarak yer almakta olup, paragrafın tamamı ise, son baskı olan 2011 baskısında bulunmamaktadır.

⁴⁸ Alıntı yapılan çalışmanın 2. Baskısı (1990), 4. Baskısı (1995), Gözden Geçirilmiş 6. Baskısı (2000) ile 12. Tıpkı Baskısı (2011) incelenmiştir. Burada yer alan “veya milliyetçi” ifadesi, son baskı olan 2011 baskısında bulunmamaktadır.

üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez” olarak belirlenmiştir.

1982 Anayasası’nın 3. maddesi, “Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti” kenar başlığını taşımakta ve şu hükmü içermektedir:

Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.
Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marşı “İstiklal Marşı”dır.

Başkenti Ankara’dır.

1982 Anayasası’nın 3. maddesi (4. maddesi ile birlikte), resmi dil/devlet dili olarak Türkçe’yi, hiçbir tereddüte yer vermeyecek şekilde Türkiye Cumhuriyeti’nin *temel niteliğinden biri* olarak tescil etmektedir. Ayrıca bununla da yetinmeyerek 1982 Anayasası, Türkçe’yi tek *anadili* olarak kabul etmiş⁴⁹ ve benzeri hiçbir demokratik sistemde görülmeyen bir düzenleme olan “kanunla yasaklı dil” kavramını doğurmuştur.

1982 Anayasası’nın “Düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyeti” başlıklı 26. maddesinin 3. fıkrası “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” hükmünü, “Basın hürriyeti” başlıklı 28. maddenin 2. fıkrası ise “Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmünü⁵⁰ içermektedir.

⁴⁹ Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi’nin Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararında ifade ettiği,

... 1961 Anayasası’nın 3. maddesinde “Resmi dili Türkçedir” tümcesi yer alırken, bu hüküm Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu’nca, “Değişik yorumlara sebebiyet verilmemesi için”, “Dili Türkçedir” biçimine dönüştürülmüştür. Yapılan değişikliğin Türkçenin yalnızca bir resmi dilden ibaret olduğu yolundaki yorumları haksız çıkarmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

şeklindeki değerlendirmeyi, “Dili Türkçedir” hükmünü taşıyan mevcut anayasa için de akılda tutmakta yarar olacaktır.

⁵⁰ Bu hüküm uyarınca 10.11.1983 tarihli ve 2950 sayılı Kanun ile, 15.7.1950 tarihli ve 5680 sayılı *Basın Kanunu*’nun 16. maddesine 5. fıkra olarak aşağıdaki hüküm eklenmiştir:

Kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayım yapılması halinde, sorumlu müdürlerle yayınlananlar hakkında bu maddede öngörülen para cezasına çevrilerek hükmedilmeye ve emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmeyeceğine ilişkin hükümler uygulanmaz.

Bununla birlikte, Anayasa’da kanunla yasaklı dilin ne olduğunu belirtilmemektedir. Ancak, “Eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi” başlıklı 42. maddenin 9. fıkrası, kanunla yasaklı dilin ne olduğunu ima etmektedir. Bu fıkraya göre:

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir⁵¹. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır.

Yani, kanunla yasaklı dil ile kastedilen, sayıca en büyüklerini Kürtler, Çerkezler ve Lazların oluşturduğu diğer Müslüman etnik grupların anadilleridir. Bu, düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında yasaklanan dillere ilişkin esas ve usullerin düzenlendiği 19.10.1983 tarihli ve 2932 sayılı *Türkçe’den Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun* ile teyid edilmiştir.

2932 sayılı Kanun’un “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kullanılmayacak diller” başlıklı 2. maddesinin ilk fıkrasında, “Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması” yasaklanmış, ikinci fıkrasında ise milletlerarası antlaşmalar ile eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve kamu kurum ve kuruluşlarının yayınlarına ilişkin mevzuat hükümleri saklı tutulmuştur.

2932 sayılı Kanun’un 3. maddesinde ise, Türk vatandaşlarının anadili belirlenmiş ve bununla bağlantılı yasaklar sayılmıştır:

Türk Vatandaşlarının anadili Türkçedir.

a) Türkçeden başka dillerin anadili olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması,

b) Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, mahallin en büyük mülki amirinden izin alınmadıkça bu Kanunla yasaklanmamış olsa bile Türkçeden başka dille yazılmış afiş, pankart, döviz,

⁵¹ Bu hüküm uyarınca, 14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı *Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu* kabul edilmiştir. 2923 sayılı Kanun’un 2. maddesinin (a) bendinde “Türk vatandaşlarına anadilleri, Türkçeden başka hiçbir dille okutulamaz ve öğretilemez” hükmü; (c) bendinde de Türkiye’de eğitimi ve öğretimi yapılacak dillerin Milli Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edileceği düzenlenmiştir.

levha ve benzerlerin taşınması, plak, ses ve görüntü bantları ve diğer anlatım araç ve gereçleriyle yayım yapılması, yasaktır.

2932 sayılı Kanun'a aykırılık halinde ise, ölçülülük ilkesi ile bağdaşmayacak bir şekilde, hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülmüştür.

1982 Anayasası'nın 26/3 ve 28/2. maddeleri ile 2932 sayılı Kanun, 12 Eylül rejiminin farklı kimliklerin reddi bakımından uyguladığı kapsamlı sindirme pratiğinin önemli dayanaklarından birini oluşturmuştur.

22.04.1983 tarihinde 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu*, 6.10.1983 tarihinde de 2908 sayılı *Dernekler Kanunu* kabul edilmiştir. Bu iki kanunun kabul edilmesi ile birlikte, farklı kimlik ve ideolojilerin ifade ve temsil olanağı bulacağı iki alan olan siyasi partiler ve dernekler de, MGK tarafından "yeni"den düzenlenmiştir. Bu yeni düzenlemelerle, 12 Eylül rejiminin temel ideolojisine uygun olarak gerek siyasi partiler gerekse de dernekler için oldukça dar bir faaliyet alanı belirlenmiştir. Öyle ki, getirilen yasaklar ve kısıtlamalarla siyasi parti program ve tüzüğü ile dernek tüzükleri olarak 1982 Anayasası'nın hükümlerinin kabul edilmesi öngörülmüştür.

Özellikle 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu*'na bakıldığında, farklı kimlik ve ideolojilerin ifade ve temsilini imkansızlaştırmaya yöneldiği, 12 Eylül rejiminin "tek ulus, tek kültür ve tek dil" anlayışının siyasal alanda hakim kılınmasının amaçlandığı görülmektedir. 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu*'nun "Devletin tekliği ilkesinin korunması" başlıklı 80. maddesinde siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı "Devletin tekliği ilkesi"ni değiştirmek amacını güdemeyecekleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları ifade edilmektedir. Burada belirtilen "Devletin tekliği ilkesi" ise, esas olarak "Azınlık yaratılmasının önlenmesi" başlıklı 81. maddede tanımlanmıştır. Buna göre siyasi partiler,

a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.

b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet

bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar⁵². [vurgular eklenmiştir]

“Azınlık yaratma yasağı” olarak adlandırılan bu düzenleme ile bağlantılı olarak aynı maddenin (c) bendinde de,

c) Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında *Türkçe'den başka dil kullanamazlar; Türkçe'den başka dillerde yazılmış* pankartlar, levhalar, plâklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamazlar. Ancak, tüzük ve programlarının *kanunla yasaklanmış diller* dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür. [vurgular eklenmiştir]

hükmü kabul edilmiştir⁵³.

Siyasi Partiler Kanunu'nda düzenlenen “azınlık yaratma yasağı” Anayasa Mahkemesi tarafından,

... bir ulusun içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin ya da dininin toplumun öteki kesimlerinden ayrı olduğundan nesnel biçimde söz etmek, tek başına, bir ‘azınlık bulunduğunu ileri sürmek’ anlamına gelmez. Buna ek olarak, söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için, kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiğinin, yani bu kimselerin ‘azınlık hukuku’ndan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının da açık ya da örtülü biçimde ileri sürülmüş olması gerekir. İşte ... ‘azınlıkların bulunduğunu ileri sürmek’ biçiminde tanımlanan ve yasaklanan durum budur. ... ‘azınlıklar yaratma’ deyiminin ... ‘azınlıklar bulunduğunun ileri sürülmesi’ deyiimiyle sıkı ilişkisi göz önünde tutularak, aynı doğrultuda yorumlanması zorunludur. Böyle bir yorumla varılacak sonuç ise, ‘azınlık yaratma’ deyiminin ancak, ‘bir vatandaş topluluğunda, azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma’ anlamına gelebileceğidir.

yönünde anlaşılmaktadır⁵⁴. Bu yaklaşım açıktır ki, *kimlik* hakkı taleplerini düzenleyen azınlık haklarının tanınmasını imkansız kılmaktadır.

⁵² *Siyasi Partiler Kanunu*'nun “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlıklı düzenlemesinin (a) ve (b) bentleri paralelinde bir düzenleme, 2908 sayılı *Dernekler Kanunu*'nun “Kurulması yasak olan dernekler” başlıklı 5. maddesinde yer almıştır.

⁵³ *Siyasi Partiler Kanunu*'nun “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlıklı bu düzenlemesinin (c) bendi paralelinde bir düzenleme, 2908 sayılı *Dernekler Kanunu*'nun “Bazı ad, işaret ve dilleri kullanma yasağı” başlıklı 6. maddesinde yer almıştır.

2.2.2 AB Adaylığı Süreci

Türkiye, 1987 yılında AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş ancak 1989 yılında bu başvuruya cevaben Avrupa Komisyonu, Türkiye'deki politik ve ekonomik durum değerlendirildiğinde, Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatılmasının yararlı olmayacağı görüşüne varıldığını bildirmiştir⁵⁵. Avrupa Komisyonu'nun bu görüşünün "Politik Durum" başlıklı 9. bölümünde ise diğer şeylerin yanısıra insan hakları ve azınlıkların korunması konusunda, "insan hakları alanında ve azınlıkların kimliğine saygı konusunda son zamanlarda bazı gelişmeler olmakla beraber, bunlar henüz bir demokraside olması gereken düzeye ulaşmamıştır." görüşü yer almıştır.

Ancak Avrupa Komisyonu katılım müzakerelerine başlamama yönünde görüş bildirmekle birlikte, deyim yerindeyse kapıyı tamamen kapatmamış, Türkiye'nin "Avrupa'ya doğru genel açılımı dikkate alındığında, Topluluğun Türkiye ile işbirliğini sürdürmesi gerektiğine" inandığını belirtmiştir.

Bugün geriye dönüp bakıldığında, 1989 yılında "bir demokraside olması gereken" olarak adlandırılan, daha sonra AB tarafından demokrasinin olmazsa olmazları olarak tanımlanan Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin attığı tüm adımların AB ile ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmiş olduğu (ve gerçekleşmeye devam ettiği) görülmektedir. Bu doğrultuda, 1991 yılında Türkçe dışındaki dillerin kullanımına dair yasağın yasal dayanağını oluşturan 2932 sayılı Kanun'un yürürlükten kaldırılması⁵⁶, Uçarlar'ın da

⁵⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 8.5.1980 tarih ve 1979/1 E.,1980/1 K. sayılı Türkiye Emekçi Partisi kararı

⁵⁵ Commission of the European Communities (1989) Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community SEC(89)2290 Final 18 December 1989. Avrupa Komisyonu'nun görüşünün tam metni için bkz. http://aei.pitt.edu/4475/1/001842_1.pdf [15.04.2011]

⁵⁶ Diğer taraftan, 2932 sayılı Kanun'un kaldırılması ile birlikte, 12 Nisan 1991 tarihinde 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun kabulü ile düşünce özgürlüğü alanında Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen ve düşünce suçlarının tipik örneği olarak uygulanan 141, 142 ile 163. maddeleri başta olmak üzere bazı antidemokratik hükümleri kaldırıldığını da belirtmek gerekmektedir. Ancak, Terörle Mücadele Kanunu'nun "Devletin bölünmezliği

haklı olarak belirttiği gibi Türkiye'nin AB üyeliği adına yaptığı ilk yasal değişiklik olmuştur (2009:142).

Başvurunun yapılmasından on yıl sonra, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde diğer aday ülkelere uygulanan kıstasları (yani, Kopenhag siyasi kriterlerini) yerine getirmesi şartıyla Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir⁵⁷. 1998 yılında kabul edilen AB genişleme politikası ile bağlantılı olarak, Avrupa Komisyonu'nun yıllık dönemlerde, aday ülkelerin üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğine dair genel değerlendirme içeren rapor⁵⁸ sunması, bu raporların Avrupa Birliği Konseyi'nin aday ülkeler ile ilgili vereceği kararlara temel teşkil etmesi kararlaştırılmış ve aday ülkeler için ilk ilerleme raporları 1998 yılında yayınlanmıştır⁵⁹.

Genel olarak ilerleme raporları incelendiğinde, Avrupa Komisyonu'nun Kopenhag siyasi kriterlerinden “İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması” çerçevesinde dil haklarını da değerlendirdiği görülmektedir. Türk hukukunda dil haklarına ilişkin mevcut yasaklar, dil haklarının insan hakları kataloğunda ilişkili olduğu temel hak ve özgürlükler göz önüne alındığında sadece “İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması” kriteri kapsamında değil, Kopenhag siyasi kriterlerinin tamamı için “sorunlu bir alan” olmuştur.

aleyhine propaganda” başlıklı 8. maddesinde propaganda suçu adıyla yeni bir düşünce suçu kategorisi yaratılmıştır. Bu madde Türk hukukunda oldukça geniş yorumlanmıştır. Örneğin, 2002 İlerleme Raporu'nda şu örnek yer almaktadır: “Şubat ayında, Diyarbakır'da yayın yapan “Gün TV”nin sahibi Nevzat Bingöl hakkında, Kürtçe şarkı yayınlamaktan ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 8'inci maddesine aykırılıktan (“ayrımcılık propagandası yapmak”) bir iddianame düzenlenmiştir.” Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi 2003 yılında kabul edilen altıncı uyum yasası ile kaldırılmıştır. Ancak bu maddenin yürürlükten kaldırılması uygulamada fazla değişiklik yaratmamış, bu sefer madde 7, aynı amaca yönelik olarak kullanılmıştır.

⁵⁷ 2004 yılında AB katılım müzakerelerinin başlaması kararlaştırılmış ve müzakereler fiilen 3 Ekim 2005'de başlamıştır.

⁵⁸ Bu raporlar başlangıçta “Düzenli Rapor” olarak adlandırılmış ancak “Düzenli Rapor” ifadesi 2005 yılında “İlerleme Raporu” olarak değiştirilmiştir. Bu çalışmada ifade birliği sağlamak adına sadece “İlerleme Raporu” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁹ Türkiye'ye ilişkin ilerleme raporlarının tamamı için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1> [15.04.2011].

Türkiye'ye ilişkin 1998 yılı İlerleme Raporu'nda, "Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar" başlığı altında dil haklarına ilişkin olarak şu tespitler yer almaktaydı⁶⁰:

1991 yılında, Türkçe'den başka **dillerdeki** yayınlarla ilgili yasanın kaldırılması, Kürtçe dahil yabancı dillerde yayın yapılabilmesini mümkün kıldı. Kürtçe, kültürel faaliyetler çerçevesinde artık yasak değildir fakat, "siyasi iletişim" veya eğitim alanlarında kullanılamaz. Kürt dillerinden herhangi birinde radyo ve televizyon yayıncılığı yasaktır.

1998 yılı İlerleme Raporu'ndan sonra 2002 yılında başlayan yoğun reform sürecine kadar 1999, 2000 ve 2001 İlerleme Raporları'nda dil haklarının ele alındığı "İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması" başlığı altında ise, Lozan Antlaşması ile tanınan azınlıklar dışındaki etnik grupların anadilinde yayın yapma, anadilini öğrenme veya kullanma gibi azınlık haklarının tanınmadığı ifade edilmiş ve vatandaşlara bu konudaki görüşlerini açıklama imkânı verilmediğine dikkat çekilmiştir.

İlerleme Raporları'nda saptanan değerlendirmeler temel alınarak Türkiye'nin tam üyelik için gerçekleştirilmesi gerekli önceliklerinin belirlendiği Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de⁶¹, bu paralelde dil haklarına ilişkin olarak, 2001 yılına kadar tamamlanması veya somut adımlar atılması öngörülen *kısa vadeli* öncelikler arasında "Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemeler var ise kaldırılması", 2001 yılı içerisinde başlatılması öngörülen *orta vadeli* öncelikler arasında da "Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin

⁶⁰ Rapor, Kopenhag siyasi kriterlerinden "demokrasi ve hukukun üstünlüğü" kapsamında yasama, yürütme ve yargıdaki sorunlara, Milli Güvenlik Kurulu'nun konumuna; "İnsan hakları ve azınlıkların korunması" kapsamında insan hakları ihlalleri ile ifade, basın, örgütlenme, toplantı özgürlükleri başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerdeki sorunlara ve ekonomik, kültürel ve sosyal haklar bağlamında azınlıkların durumuna yer verilmiştir. Kıbrıs ise raporda ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Alıntı yapılan kısmın Türkçe tercümesi için bkz. http://digm.meb.gov.tr/uaorgutler/AB/AB%20BELGELER/İlerleme_Rap_1998.pdf [15.04.2011].

⁶¹ Council Decision of 8 March 2001 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/Turkey_APD_2001.pdf [15.04.2011]. Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgelerinin tamamı için bkz. http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/key_documents_en.htm; Türkçe tercümeleri için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1> [15.04.2011].

sağlanması. Eğitim alanı da dahil olmak üzere bu hakların kullanılmasını önleyen tüm yasal hükümlerin kaldırılması” yer almıştır.

Buna karşılık Türkiye de, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirtilen öncelikleri dikkate alarak hazırladığı 19.03.2001 tarihli Ulusal Program’da, AB’ye üyelik sürecinde kısa ve orta vadede yapmayı öngördüğü siyasi, idari ve yargı reformlarına ilişkin çalışmalarını açıklamıştır⁶². Ulusal Program’da, “Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler” başlığı altında dikkat çekici bir şekilde, “Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi ve eğitim dili Türkçedir. Ancak bu, vatandaşlarının günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızların serbest kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu serbestlik, ayrılıkçı veya bölücü amaçlarla kullanılamaz.” ifadelerine yer verilmiş, bu konuda yapılacak reformlardan ise hiç bahsedilmemiştir.

2001 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi, Avrupa Komisyonu’nca 2003, 2006 ve 2008 yıllarında gözden geçirilmiştir. Gözden geçirilen tüm Katılım Ortaklığı Belgeleri’nde (i) kültürel çeşitliliğin sağlanması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının teminat altına alınması ve bu konudaki AB politikalarına uyum sağlanması, (ii) Türkçe dışında yapılan Radyo/TV yayınlarına erişimin etkili biçimde geliştirilmesi, özellikle geriye kalan yasal engellerin de ortadan kaldırılması ve (iii) Türkçe dışındaki dillerde eğitime yönelik uygun tedbirlerin alınması kısa vadeli öncelikler arasında sayılmaya devam etmiştir.

Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgeleri uyarınca Türkiye de 2003 ve 2008 yıllarında Ulusal Program’ını güncellemiştir. Dil hakları bağlamında, 2003 yılında gözden geçirilen Ulusal Program’da “Hükümet, tüm bireylerin herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm insan hakları, temel özgürlükler ve kültürel haklardan⁶³ tam ve eşit olarak yararlanmalarını güvence altına almanın temel görevi olduğuna inanmaktadır. (...) Bu

⁶² Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1> [15.04.2011]. 2003 yılı Ulusal Programı için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196&l=1>, 2008 yılı Ulusal Programı için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42260&l=1> [15.04.2011]

⁶³ Türkiye, “azınlık hakları” ifadesini kullanmaktan kaçınmakta, bunun yerine “kültürel haklar” ifadesini kullanmaktadır.

çerçeve, (...) Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması veya farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümler uygulanacak[tır] (...)” ifadelerine, 2008 yılında gözden geçirilen Ulusal Program’da ise “... Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la beraber Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın imkânları daha da genişletilmiştir. Bu kapsamda, uygulamaya yönelik adımların atılmasına devam edilecektir. (...) Kültürel haklar alanında gerçekleştirilen kapsamlı reformların en iyi şekilde uygulanmasına devam edilecektir. (...)” ifadelerine yer verilmiştir.

2.2.3 Uyum Yasalarında Dil Hakları

2001 yılı Ulusal Programı’nın kabul edilerek yayımlanmasıyla birlikte, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi amacı ile kapsamlı bir reform süreci başlamıştır. İlk etapta, 2001 yılında 1982 Anayasası’nın birçok maddesinde değişiklik ile temel kanunların yeniden düzenlenmesine yönelik “Uyum Yasası” olarak anılan bir dizi yasal değişiklik yapılmıştır⁶⁴.

⁶⁴ 2002-2003 yılları arasında toplam yedi paket halinde “Uyum Yasası” adıyla anılan düzenleme yapılmıştır. Birinci Uyum Yasası (06.02.2002 tarihli ve 4744 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm>; İkinci Uyum Yasası (26.03.2002 tarihli ve 4748 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm>; Üçüncü Uyum Yasası (03.08.2002 tarihli ve 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm>; Dördüncü Uyum Yasası (02.01.2003 tarihli ve 4778 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/01/20030111.htm>; Beşinci Uyum Yasası (23.01.2003 tarihli ve 4973 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/02/2003/0204.htm>; Altıncı Uyum Yasası (15.07.2003 tarihli ve 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm>; Yedinci Uyum Yasası (30.07.2003 tarihli ve 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun) için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm> [15.04.2011]

Bu kapsamda, dil haklarına yönelik ilk somut adım 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile atılmış⁶⁵ ve 1982 Anayasası'nın 26. ve 28. maddesinde yer alan “kanunla yasaklı dil” ifadeleri kaldırılmıştır. 2001 yılı İlerleme Raporu'nda bu değişiklik olumlu karşılanmış ancak bu değişikliğin iletişim/medya alanında ve/veya eğitim alanında yansımalarının olmadığı, bu alanlardaki kısıtlamaların devam ettiği, kültürel kimlik ve ortak gelenekleri bulunan etnik grupların üyelerinin kendi dil ve kültürel kimliklerini ifade edebilmelerine yönelik herhangi bir gelişme kaydedilmediği belirtilmiştir.

2002 yılında yürürlüğe giren ikinci uyum yasası kapsamında, 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğine paralel olarak 5680 sayılı *Basın Kanunu*'nun “kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılması”na ilişkin 16. maddesinin 5. fıkrası kaldırılmıştır. İkinci uyum yasası kapsamında ayrıca 2908 sayılı *Dernekler Kanunu*'nun “Kurulması yasak olan dernekler” başlıklı 5. maddesinin 6. bendinde ve “Bazı ad, işaret ve dilleri kullanma yasağı” başlıklı 6. maddesinde ise değişiklik yapılmıştır⁶⁶. 2908 sayılı *Dernekler Kanunu*'nun 44. maddesinde yer alan “kanunla yasaklanmış herhangi bir dille ve yazı ile yazıldığı” ifadesi bu değişiklik kapsamına alınmamıştır. Bu ifade daha sonra, 2003 yılında yürürlüğe giren dördüncü uyum yasası ile çıkartılmıştır.

09.08.2002 tarihinde yürürlüğe giren üçüncü uyum yasası ile farklı toplulukların üyesi vatandaşların anadillerinde yayın yapılmasına

⁶⁵ 3.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm> [15.04.2011].

⁶⁶ Yapılan bu değişikliğe göre, *Dernekler Kanunu*'nun 5. maddesinin 6. bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

6. Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ya da herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hâkim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak,

Dernekler Kanunu'nun 6. maddesi ise, başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağı

Madde 6. — Derneklerin, mevcut veya kapatılmış bir siyasî partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşun, bu Kanun hükümlerine göre mahkemece kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ve benzeri işaretleri ya da daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamaları kullanmaları yasaktır.

Dernekler, resmî işlemlerinde Türkçe kullanırlar.

yönelik adım atılmış ve *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun*'un 4. maddesine yeni bir fıkra eklenerek, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabileceği düzenlenmiştir. Ancak yapılan bu düzenlemede, söz konusu yayınların, Anayasa'da belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı yönünde bir hükme yer verilmiş ve bu yayınların çerçevesinin Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirleneceği düzenlenmiştir.

Kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin yönetmelik 25.01.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır⁶⁷. Yönetmelik'te, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın esasları şu şekilde belirlenmiştir:

Kamu ve özel ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de bu Yönetmelik hükümleri doğrultusunda Üst Kurul'dan izin almak suretiyle yayın yapılabilir.

Bu dil ve lehçelerde sadece yetişkinler için haber, müzik ve geleneksel kültürün tanıtımına yönelik yayınlar yapılabilir.

Bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamaz.

Kamu ve özel ulusal yayın lisansı sahibi radyo ve televizyon kuruluşları, bu dil ve lehçelerdeki yeniden iletim konusu yayınları da dahil olmak üzere; radyo kuruluşları günde 60 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam beş saat, televizyon kuruluşları ise günde 45 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam dört saat yayın yapabilirler⁶⁸.

⁶⁷ Bu Yönetmeliğin yayımlanmasından önce 19.07.2003 tarihinde yürürlüğe giren altıncı uyum yasası ile Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanının, hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları vasıtasıyla sağlanması kabul edilmiştir.

⁶⁸ 12.06.2006 tarihinde aldığı bir kararla RTÜK, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerdeki radyo ve televizyon yayınlarında film ve müzik programları için süre sınırlamasını da kaldırmıştır.

Bu dil ve lehçelerde yeniden iletim konusu yayınlar dahil, televizyon yayını yapan kuruluşlar bu yayınlarını içerik ve süre açısından bire bir olmak kaydıyla, Türkçe alt yazıyla vermekle veya hemen akabinde Türkçe tercümesini yayınlamakla, radyo yayını yapan kuruluşlar ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesini yayınlamakla yükümlüdürler.

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınları yapılmasının kabul edilmesi sonrasında TRT, Haziran 2004 tarihi itibarıyla Boşnakça, Arapça, Çerkezce dillerinde ve Kürtçe'nin Zazaca/Kırmancki ve Kurmanci lehçelerinde haber özetleri, belgeseller, müzik ve spor programlarından oluşan televizyon ve radyo yayınlarına başlamıştır⁶⁹. 2006 yılında ise, özel radyo ve televizyon yayını yapılması başvurusunda bulunan ve başvurusu RTÜK tarafından kabul edilen iki televizyon kanalı (Gün TV, Söz TV) ve bir radyo kanalı (Medya FM) yayına başlamıştır. Daha sonra 2007 yılında Diyarbakır'da, 2008 yılında ise Muş'ta birer radyo kanalı (Çağrı FM, Muş FM) daha yayına başlamıştır.

⁶⁹ Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin yönetmeliğin yürürlüğe girmesine rağmen TRT yayına geçememiştir. Daha sonra bunun nedeninin, TRT'nin kendisine Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın yapma yükümlülüğü getiren yönetmeliğin iptali ve yürütmesinin durdurulması için Danıştay'da dava açtığı öğrenilmiştir. "TRT'nin özerklik hassasiyeti tuttu!", *Sabah*, 12.06.2003; "TRT bizi kandırıyormuş", *Radikal*, 16.03.2003.

Bununla birlikte, nüfus sayımlarında anadile ilişkin soru en son 1985 yılı nüfus sayımında yer almış olup, TRT'nin sadece bu dil ve lehçelerde yayın yapmayı hangi verilere göre belirlediği açık değildir. Bu diller arasında Lazca'nın yer almamasına dair bir açıklama ise yapılmamıştır. Diğer yandan Nesrin Uçarlar, TRT'nin bu amaçla televizyonun *TRT 3* kanalında hafta içi saat 07.30-08.00, radyonun ise *Radyo 1* kanalında hafta içi 06.10-06.45 saatleri arasında "Kültürel Zenginliğimiz" adı ile yayınladığı programının TRT'nin web sitesindeki tanıtımına dikkat çekmektedir (2009:148-149):

Halkın, insan haklarına saygı duyan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak bilinçlendirilmesine, devletin götürdüğü hizmetlerin tanıtılmasına, halkın Devlete olan güven ve saygısının pekiştirilmesine, din, dil ve mezhep gibi kültürel farklılıkların yanı sıra ırk farklılıklarının da tabii olduğunun anlatılmasına, bu konularda istismanın önlenmesine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olduğu fikrinin yerleştirilmesine, ülkemizin kültürel zenginliklerinin tanıtılmasına, halkın kendi sorunlarının çözümü için düşünmesinin sağlanmasına, dünyada Türkiye'de ve bölgelerinde olup bitenler hakkında bilgilendirilmesine, öncelikle komşu ülkeler olmak üzere, diğer ülkelerden yurt içi ve dışındaki vatandaşlarımıza yönelik çeşitli yayınlara (radyo, televizyon, gazete, bildiri vb.) karşı doğru bilgilendirme sağlanmasına yardımcı olan bir program.

<http://www.trt.net.tr/radyo/RDDetay.aspx?kimlikid=248&tur=Radyo&Kanal=RADYO1>
[13.04.2011]

Bu düzenlemeler, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınları yapılmasını mümkün kılıyor olmakla birlikte, film ve müzik programları dışında yayınlara zaman kısıtlamaları getirmekte, şarkılar dışında bütün yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçe'ye çevrilmesi zorunluluğu yayınları teknik açıdan zorlaştırmaktadır. Örneğin bu zorunluluk canlı yayın imkanını ortadan kaldırmaktadır. Eğitim programları ise tamamen yasaktır. Dolayısıyla bu düzenlemeler, azınlıkların ana dillerinde yayın yapılması ile amaçlanana karşılamaktan uzak "sembolik" bir adım olarak kalmaktadır. Avrupa Komisyonu'nca da yöneltilen bu eleştiriler dikkate alınarak Türkçe altyazı-çeviri zorunluluğu ve süre ile program sınırlaması 2009 yılında kabul edilen yeni yönetmelik ile kaldırılmıştır.

Üçüncü uyum yasası kapsamında, ayrıca, ana dilinde öğretim hakkına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Bu itibarla, 04.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı *Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu*'nun adı "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiş ve Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenimine yönelik düzenleme eklenmiştir. Buna göre, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için 625 sayılı *Özel Öğretim Kurumları Kanunu* hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açılacağı kabul edilmiştir.

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasında olduğu gibi, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğreniminde de açılacak kursların, Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet'in temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı özel olarak belirtilmiştir. Ayrıca, bu kursların açılmasına ve denetimine ilişkin esas ve usullerin, Millî Eğitim Bakanlığı'nca çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği belirlenmiş ve buna

istinaden 20.09.2002 tarihli Resmi Gazete’de “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik” yayımlanmıştır⁷⁰.

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi amacıyla kursların açılmasının kabul edilmesi, büyük bir heyecan yaratmış ve bu düzenleme sonrasında kurs açmak üzere bir çok başvuru yapılmıştır. Fakat bu başvurular, hazırlanan eğitim programlarının dil eğitiminden ziyade kültür ve tarihe yoğunlaştığı gerekçesiyle ya da ilgili mevzuattaki şartların karşılanmıyor olması nedeniyle reddedilmiş⁷¹ veya sınıf kapılarının standartlara uymadığı gibi teknik bazı nedenler belirtilerek kursların açılması geciktirilmiştir⁷².

Nisan 2004’te Van, Batman ve Şanlıurfa’da, Ağustos 2004’te Diyarbakır ve Adana’da ve Ekim 2004’te İstanbul’da 6 özel dil kursu Kürtçe (Kurmanci lehçesi) eğitim vermeye başlamış, ancak Ağustos 2005’te mevcut dil kursu sahipleri kursları kapatma kararı almıştır. Kursların kapatılması kararının ardında kurs sahiplerince maddi kaynak yokluğu ile özellikle müfredat, öğretmen atamaları⁷³, kursların süresi ve katılımcılar konusundaki kısıtlamalar olduğu belirtilmiştir. Neticede, bir yıl gibi kısa bir sürede farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine yönelik düzenlemelerin de, farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasında olduğu gibi “sembolik” olduğu görülmüştür.

⁷⁰ 07.08.2003 tarihinde yürürlüğe giren yedinci uyum yasasıyla Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun’un 2. maddesinde değişiklik yapılarak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine yönelik olarak, ayrı bir bina tesis edilmeksizin mevcut kurslarda öğrenime imkan sağlanmıştır. Maddede yapılan bir diğer değişiklikle yürütmenin işlevselliğini sağlamaya yönelik olarak, Türkiye’de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı dillerin tespitinde Milli Güvenlik Kurulu’nun görüşünün alınmasına ilişkin hüküm madde metninden çıkartılmıştır. Yapılan bu değişiklik kapsamında, 05.12.2003 tarihli Resmi Gazete’de yeni bir yönetmelik yayımlanmıştır.

⁷¹ 2003 yılı İlerleme Raporu

⁷² “Kürtçeden ses çıkmadı”, *Radikal*, 22.09.2003; “Kürtçe kursu bu kez kapıya takıldı”, *Milliyet*, 18.10.2003; “Kürtçe kursa merdiven engeli”, *Radikal*, 24.11.2003.

⁷³ İlgili yasal düzenlemelerin kabul edildiği tarihte, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde eğitim vermek üzere öğretmen yetiştirecek bir yüksek öğretim kurumu bulunmamaktaydı.

2003 yılında yürürlüğe giren altıncı uyum yasası ile 05.05.1972 tarihli ve 1587 sayılı *Nüfus Kanunu*'nun 16. maddesinin 4. fıkrası, “[a]ncak milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve adetlerimize uygun düşmeyen veya kamu oyunu inciten adlar konulmaz (...)” şeklindeki ifade “[a]ncak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu incilten adlar konulmaz (...)” olarak değiştirilmiştir.

Altıncı uyum paketi kapsamında Nüfus Kanunu'nda yapılan değişiklik için her ne kadar Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan “Türkiye’de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel gelişmeler” başlıklı kitapçıkta, bu değişiklikle “isim koyma konusundaki kriterler daraltılarak, farklı kültürlere ve örf-adetlere sahip bireylerin özel hayatlarına ve aile hayatlarına ilişkin özgürlükler genişletilmiştir” şeklinde açıklama yer alsa da (2007:17) uygulamada, özgürlüklerin genişlemesinden söz etmek pek mümkün olamamıştır. 2003 yılı İlerleme Raporu’nda da dikkat çekildiği gibi bunun en temel nedeni, İçişleri Bakanlığı’nca yayınlanan ve isimlerin “Türk alfabesine uygun yazılması” şartını getiren, dolayısı ile Kürtçe isimlerde yaygın olarak kullanılan q, w ve x harflerini içeren adların kullanımına imkan vermeyen 24.09.2003 tarih ve 2003/37 sayılı genelge olmuştur.

Kürtçe isimlerin nüfusa kaydı, 1587 sayılı *Nüfus Kanunu*'nun kabul edildiği 1972 yılından itibaren sorunlu olmuş ve bu konudaki uygulama ülke genelinde farklılık göstermiştir. Kürtçe isimlerde yaygın olarak kullanılan q, w ve x harflerini içeren isimler hiçbir zaman nüfusa kaydedilmezken veya nüfusa kayıtlı isimlerin bu harfleri içeren isimlerle değiştirilmesi istemleri reddedilirken, bu harfleri içermeyen ancak Kürtler tarafından kullanılan isimler bakımından ülke genelinde her zaman için farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Bu farklı uygulamanın oldukça ironik bir örneği 2002 yılında gerçekleşmiştir. Özel bir kanalda yayınlanan “Berivan” adlı diziden etkilenerek çocuğuna Berivan ismini veren baba ile bu isme nüfus cüzdanı tanzim eden görevli memur hakkında Terörle Mücadele Kanunu'nun 7 ve 8. maddeleri, (eski) Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) yasadışı örgüt üyeliği suçunu düzenleyen 168. ve yasadışı örgüte

yardım ve yataklık suçunu düzenleyen 169. maddeleri gereğince dava açılmıştır⁷⁴.

Halbuki Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 01.03.2000 tarih ve 2000/18-127 E., 2000/154 K. sayılı kararı ile, bir kimsenin toplumda (ailesi içinde ve çevresinde) tanınıp çağırıldığı adı, kayden de taşımamasının onun doğal hakkı olduğunu belirtmiş ve

... Nüfus Yasasının 16. maddesinin dördüncü fıkrası, Türk dilini yabancı kökenli sözcüklerden arındırmak amacıyla değil, milli kültüre, ahlak kurallarına, örf ve adetlere uymayan adların konulmaması için getirilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu yalnızca belli bir etkin [*sic*] kökenin değil, ülkemiz gerçekliğinde var olan, çeşitli etkin [*sic*] kökenli insanların yaşadığı vatanın bir bölümüdür.

Toplumun en küçük birimi olan aile ve onu oluşturan bireylerin, toplumun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel dokulardan, örf ve adetlerden etkilenmesi yadsınamaz bir gerçektir.

O nedenle bireyin kendi yapısı içerisinde değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Dahası bireyin bölgeye özgün şekillenmesi de gözardı edilmemelidir. Gerçekte de kökleşmiş bu oluşumun milli kültürümüzün, örf ve adetlerimizin bir parçasını oluşturduğunda kuşku ve duraksamaya yer olmamalıdır. Nitekim ülkemizdeki kişi adlarının Türkçe sözcükler yanında daha çok, tarihi süreç içinde milli kültürümüze ve geleneklerimize yerleşmiş bulunan Arapça ve Farsça gibi yabancı kökenli sözcüklerden türemiş oldukları bilinen bir gerçektir. Davacının, nüfusta yazılı “Hatice” adını beğenmediği ya da yadsıdığı için değil, kızının aile içinde ve çevresinde “Mizgin” olarak bilinip çağırılması ve ailede aynı soyadı taşıyan küçük kızkardeşinin adının da “Hatice” olması nedeniyle bu karışıklığı ortadan kaldırmak için değişikliği istediği, ayrıca yöresel ağızda “Müjde” anlamına gelen “Mizgin” sözcüğünün bilirkişi raporunda yazılanın aksine o yörede daha önce de birçok çocuklara ad olarak verilip nüfus yönetimince tescil edildiği tüm dosya kapsamından ve özellikle davacının kanıt olarak sunduğu kayıtları içeriğinden anlaşılmaktadır.

Milli kültürümüzü oluşturan, örf ve adetlerimize kaynak olan tarihi geçmişimiz ile çağdaş toplumsal yaşantımızın gerekleri dikkate alındığında; “Mizgin” sözcüğünün salt yabancı (Farsça)

⁷⁴ “Berivan’a bir davada Ardahan’da”, *Radikal*, 29.05.2002. İsim talepleri ile ilgili haberlerden derleme için bkz. EK 1.

kökenli olması ve Türk dilinde değişik anlamlara gelmesi kişiye ad olarak verilmesine engel oluşturmayacağı gibi, bunun kamu vicdanını inciteceğinden de söz edilemeyeceği cihetle, mahkemenin bu yöne ilişkin değerlendirmesi de yerinde değildir. (...)

gerekçesi ile yerel mahkemenin, isim değişikliği talebini reddeden kararını bozmuştur⁷⁵.

Kürtçe kişi adlarının nüfusa kaydı taleplerinin reddi bağlamında belirtilmesi gereken bir nokta da, q, w veya x harflerini içeren isimlerin nüfusa kaydedilmesi istemlerinin resmi makamlarca reddedilmesi dolayısıyla AİHM'ye yapılan başvurulara dair AİHM'nin verdiği 2010 tarihli kararıdır. AİHM, yapılan sekiz ayrı başvuruyu birlikte değerlendirdiği Kemal Taşkın ve Diğerleri/Türkiye Davası'nda Türk resmi makamlarının red işlemlerinin AİHS'nin "Özel hayatın ve aile hayatının korunması" başlıklı 8. ve "Ayrımcılık yasağı" başlıklı 14. maddesine aykırılık teşkil etmediğine karar vermiştir⁷⁶. Anılan kararda AİHM, AİHS tarafından korunan haklara saygı gösterilmesi kaydıyla, her taraf Devletin kimlik belgelerinde ve diğer resmi belgelerde kendi resmi dil ya da dillerinin kullanımını düzenlemek ve dayatmakta özgür olduğunu ifade etmiş ve neticede, başvuranların isimlerini ulusal alfabe harflerine dönüştürerek (transposer) Kürtçe ad ve soyad taşıma imkanına sahip olduklarını, bu dönüştürmede oluşabilecek fonetik güçlüğü diğer dillerde de var olduğunu hatırlatmış ve Türk makamlarının kendilerine tanınmış olan

⁷⁵ Davacı, 1992 doğumlu kızının aile içinde ve çevresinde "Mizgin" adıyla bilinip tanındığını ileri sürerek nüfusta yazılı "Hatice" adının "Mizgin" olarak değiştirilmesi istemiyle dava açmıştır. Mahkeme, çocuğun adının değiştirilmesini gerektiren haklı nedenlerin bulunmadığı, ayrıca Türk dilinde olmayan ve birbirine zıt anlamlar içeren "Mizgin" sözcüğünün ad olarak verilmesinin milli kültüre, örf ve adetlere uygun düşmeyeceği, kamu vicdanını inciteceği gerekçesiyle davanın reddine karar vermiş, davacı hükmü temyiz etmiştir. Temyiz incelemesini yapan Yargıtay 18. Hukuk Dairesi yerel mahkemenin kararını "kişinin toplum içinde bilinip tanındığı adını kayden de taşımasının Medeni Kanun'un 26. maddesinde öngörülen haklı neden sayılacağı, bu durumda yasal bir sakınca da olmadığı halde davanın kabulüne karar verilmesi gerekirken reddinin doğru bulunmadığı" gerekçesiyle bozmuş ancak yerel mahkeme önceki kararında direnmiştir. Direnme kararı, Hukuk Genel Kurulu'nun 1.12.1999 tarih ve 1999/18966 E., 1999/1010 K. sayılı kararı ile ikinci görüşmede oyçokluğuyla onanmış, bu kez davacı tarafından karar düzeltme yoluna başvurulmuştur. Hukuk Genel Kurulu'nca ise söz konusu karar verilmiştir. Kararın tamamı için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> [01.05.2011]

⁷⁶ AİHM'nin 2 Şubat 2010 tarihli kararı. Başvuru noları: 30206/04, 37038/04, 43681/04, 45376/04, 12881/05, 28697/05, 32797/05 ve 45609/05). Fransızca yazılan kararın Türkçe tercümesi Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı tarafından yapılmıştır.

takdir yetkisini aşmadıklarına, dolayısı ile AİHS'nin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

Kemal Taşkın ve Diğerleri/Türkiye davasının başvuruçularından biri, nüfusta kayıtlı olan ismini “Ciwan” olarak değiştirmek istemiş ve bu amaçla isim düzeltme davası açmıştır. Açılan bu davada Beyoğlu 3. Asliye Hukuk Mahkemesi, 18.01.2005 tarih ve 2004/335 E., 2005/1 K. sayılı kararı ile davanın reddine karar vermiştir. Mahkeme, şöyle bir gerekçeli karar açıklamıştır:

Bir dili konuşma dili ve yazı dili diye ikiye ayırırız. Konuşma dili, günlük hayatımızda konuşurken kullandığımız dildir. Her bölgede biri birbirinden farklı telaffuzlara ve bazı kelime ayrılıklarına dayanan ağızlar bulunduğu göre, konuşma dili, her bölgenin az çok kendi ağız yapısına dayanan günlük doğal dilidir. Yazı dili; eserlerde, kitaplarda, dergilerde tümüyle yazıda kullanılan dildir. Bir milletin bütün fertleri okuyup yazmada ortak bir dil kullanırlar. Yazı dili bir medeniyet dilidir. Ancak kültürleri, medeniyetleri ve edebiyatları olan milletlerin yazı dilleri olmuştur. Bugünkü Türkiye Türkçesi, 20.nci yüzyıl Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Türk yazı dilidir. 1928 yılında Latin alfabesinin kabulü ve 1932'de Atatürk'ün dil devrimini başlatması ile, Türkiye Türkçesi, dilin kişiliğini ve tarihi zenginliğini ortaya koyacak yeni bir araştırma ve geliştirme programına bağlanmıştır (Aynı eser sahife 43, 65 ve 67 - Prof.Dr.Zeynep Korkmaz).

Bir dil terimi olarak ses, genel dildeki ses kelimesinden farklıdır. (...) Konuşma sesi, insanın ses organları tarafından belli bir kalıba dökülerek çıkarılan sesdir. Ses organlarının imkanları sınırlı olduğundan mahdut sayıda şekilli ses çıkarılabilir. Bundan dolayı çeşitli dillerdeki sesler birbirine benzer, ortaktır. Seslerin yazıdaki işaretlerine harf, bu işaretlerin belli bir sıraya konmuş bütününe alfabe denir. Bir ülkenin öğretim ve yayın hayatında yaygın olarak kullanılan ve resmen kabul edilmiş bulunan alfabe resmi alfabe adını alır. Resmi alfabeler, çoğu zaman dildeki bütün sesleri gösteremezler. Dil araştırmacıları, resmi alfabede bulunmayan sesleri de göstermek için ilave işaretlere başvururlar. Araştırmacıların dildeki bütün sesleri göstermek için kullandıkları zenginleştirilmiş alfabeyle ilmi alfabe denir (Aynı eser sahife 86-87 - Prof.Dr.Ahmet B. Ercilasun).

(...)

Türk Medeni Kanununun 27/1 maddesine göre, nüfus kayıtlarında yazılı ismini değiştirmek isteyen kişinin haklı sebeplere dayanması gerekir. Dilin, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi içerisindeki yeri yukarıda bilimsel verilerle açıklanmıştır. Bu sebeple dilin birliği toplumsal barış ve huzur için temel ilkedir. Bu nedenledirki Türkiye Devletinin dilinin Türkçe olduğu ilkesi anayasal hüküm haline getirilmiştir. Türkiye Anayasasının 3.ncü maddesinin değiştirilemeyeceği hatta değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği, yine anayasal bir hükümdür. Türkçe 1353 sayılı kanuna ekli cetvelde gösterilen harflerle konuşulup yazı diline dökülebilir. (...)

Davacının isim olarak istediği kelime içerisinde Türk alfabesinde bulunmayan W harfi vardır. Bilindiği gibi W çift dudak V'sidir. Bu harf bir çok Türk lehçelerinde de kullanılmasına rağmen alfabeye alınmamıştır. Alfabede V harfi olduğu için bilimsel olarak çift dudak V si olan W harfine gerek görülmemiştir. Anayasal ve yasal düzenlemeler nedeniyle de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan bir kimsenin ad veya soyadında bu harfe yer vermesi mümkün değildir. Alfabede benzer ses ve bu sesi karşılayan harf varken alfabede olmayan harf kullanımında ısrar etmenin hukuki dayanağı yoktur. İsteği iyi niyetle bağdaştırmakta mümkün görülmemiştir (M[edeni].K[anun]. Madde:2).

Q, w ve x harflerini içeren adların kullanımına ilişkin mahkemelerin yaklaşımı, yukarıda alıntılanan kararda ifade edildiği gibi, bu harflerin 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*'da yer almadığına dayanmaktadır. Ancak, bu konuda Nuray Ekşi, 1353 sayılı Kanun'un esas itibari ile Arap harflerinin yerini Latin harflerine dayanılarak hazırlanan Türk harflerinin almasına ilişkin olduğunu ve Kanun'da, devletin bütün dairelerinde ve kurumlarında Türkçe harflerle yazma zorunluluğunun getirildiğini, Arap harfleri ile yazmanın yasaklandığını savunmaktadır. Buradan hareketle de, bu yasağın kapsamına Latin esaslı harflerin girmeyeceğini dolayısıyla, Türkçe harf listesinde belirtilmeyen q, w ve x gibi Latince harflerin kullanılmasının yasaklandığına dair bir hükümün kanunda yer almadığını belirtmektedir (2008:22,158).

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AZINLIKLARA VE AZINLIK HAKLARINA YAKLAŞIMI

3.1 “Demokratik Açılım”

2001-2003 yılları arasında ardarda yapılan reformlar, kısıtlamalara tabi tutularak anadilinde radyo/televizyon yayını yapılması, anadilinin öğrenimi ile anadilinde ad ve soyadların kullanılması ile sınırlı kalmıştır. 1982 Anayasası’nın eğitim ve öğrenim hakkının düzenlendiği 42. maddesi reform sürecinde değişikliklere konu olmaz iken, “kanunla yasaklı dil” *Siyasi Partiler Kanunu*’nda ve *Milletvekili Seçim Kanunu*’nda varlığını korumaya devam etmiştir⁷⁷.

Varolan yasaklamaların kaldırılmasına yönelik adımların atıldığı bu süreçte, 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*’a aykırı hareket etmek ise 2004 yılında kabul edilen 5237 sayılı TCK’da yeni bir düzenleme olarak yer almış ve bir suç olarak tanımlanmıştır⁷⁸.

Uyum yasalarından sonra dil hakları anlamında atılan ilk olumlu adım 2008 yılında, 11.11.1983 tarih ve 2954 sayılı *Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu*’nun 21. maddesinde yapılan değişiklik olmuştur. Bu değişiklikte, 2954 sayılı Kanun’un 21. maddesine 4. fıkra olarak “Kurum tarafından Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir.” hükmü eklenmiştir. Bu değişikliğin ardından, 1 Ocak 2009 tarihinde 24 saat

⁷⁷ Türkçe dışında bir dilin kullanımı nedeni ile 2001 yılından itibaren başlatılan kovuşturma ve açılan davalardan derlenen örnekler için bkz. EK-1.

⁷⁸ *Şapka ve Türk harfleri*

MADDE 222 - (1) 25.11.1925 tarihli ve 671 sayılı Şapka İhtisası Hakkında Kanunla, 1.11.1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanunun koyduğu yasaklara veya yükümlülüklerle aykırı hareket edenlere iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilir.

Kürtçe yayın yapan TRT-6 (bilinen adıyla “TRT Şeş”) kanalı yayına başlamıştır.

2009 yılı Temmuz ayında hükümet, Kürt sorununun çözümüne yönelik olarak “Demokratik Açılım” adı ile yeni bir süreci başlattığını açıklamıştır⁷⁹. Yapılan bu açıklamada detayları verilmeyen sürece ilişkin olarak Ağustos ayındaki ilk etapta TBMM’de temsil edilen siyasi partiler olmak üzere, TBMM’de temsil edilmeyen diğer siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, sendikalar ve bu sürece katkıda bulunacak kişi ve kurumlar ile görüşüleceği ifade edilmiştir. Görüşmelerin TBMM ayağında, hükümetin başlattığı bu süreci eleştiren CHP ve MHP görüşme randevusu vermemiştir⁸⁰. Sürecin koordinatörü olarak görevlendirilen dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, bu kapsamda bir dizi görüşme yapmış, bu görüşmeler dizisi, 2010 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın düzenlediği kahvaltı toplantıları ile sürdürülmüştür.

Demokratik Açılım kapsamında görüşmeler devam ederken dönemin Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, “Zafer Haftası” mesajında Demokratik Açılım’la ilgili olarak “Anayasa'nın değiştirilmesi teklif bile edilemez olan 3. maddesinde ifade edildiği gibi ‘*Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçe'dir.*’ *Türk Silahlı Kuvvetleri, (...) Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet ve üniter devlet yapısının korunmasında taraftır ve taraf olmaya da devam edecektir.*” ifadesine yer vermiştir [vurgu eklenmiştir]. Dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay ise İlker Başbuğ’un bu açıklamasına cevaben, süreç kapsamındaki girişimlerinin seyriyle ilgili bilgi verdiği basın toplantısında “Devletin bütünlüğü, milletin birliği, ay yıldızlı bayrağı, İstiklal Marşı’nı, Türkçe’nin resmi dil olmasını tartışmıyoruz. *Bunları veri kabul ediyoruz.* Resmi

⁷⁹ Bu sürecin adlandırılmasında bir birlik oluşmamıştır. Açılım kapsamında esas olarak Kürt sorununun çözümüne yönelik adımların atılmasının planlanması nedeni ile bu süreç ilk olarak “Kürt Açılımı” olarak adlandırılmıştır. Demokratik Açılım, daha sonra yapılan adlandırma olup, Hükümet daha sonra bu süreci “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olarak telaffuz etmiştir.

⁸⁰ “Bakan Atalay "Kürt Açılımı"nda Partilerle Görüşmeye Başlıyor” bilet, 11 Ağustos 2009.

dilimiz, eğitim dilimiz Türkçe'dir.” şeklinde açıklamada bulunmuştur⁸¹ [vurgu eklenmiştir].

Demokratik Açılım süreci ile ilişkili olarak yasal değişiklikler yapılmadan önce, böyle bir sürecin başlatılmasıyla gelişen olumlu koşullarda, 19 Ekim 2009 tarihinde Mahmur ve Kandil'den 34 kişilik bir grup Türkiye'ye gelmiştir. Bu grubun Türkiye'ye girişleri bölgede kutlamalarla karşılanmıştır. Ancak karşılamadaki kutlama görüntüleri muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve neticede muhalefetin tepkisi karşısında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan açılıma bir süre mola verildiğini açıklamıştır.

Sonrasında TBMM Genel Kurulu 13 Kasım 2009 tarihinde “Demokratik Açılım” özel gündemiyle toplanmış ve dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, daha önce yapılan ön görüşmelerde hedef ve gerekçeleri paylaşılan açılım sürecinde atılacak adımları anlatmıştır. Bu sırada Atalay,

Yapılacak değişiklikler ve kurulacak mekanizmalar, etnik kökeni, inancı, cinsiyeti veya siyasi tercihleri ne olursa olsun ülkemiz sınırları içinde yaşayan tüm vatandaşlarımızın temel hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlamaktadır. Biz bu adımlarla, herkes için daha fazla haklar, daha fazla özgürlük ve daha fazla demokrasi diyoruz. Bunlar demokratik açılım kapsamında aldığımız ve almakta olduğumuz tedbirlerin sadece bir kısmıdır. Burada kesinlikle nihai bir liste söz konusu değil, olamaz da. Çünkü biz demokratik açılımı ucu kapalı bir paket olarak değil, dinamik bir süreç olarak görmekteyiz. Süreç içerisinde ortaya çıkabilecek ihtiyaçlar ve değerlendirmeler ışığında da gereken her türlü adım atılacaktır.

ifadelerini kullanmış ve yasal düzenleme yapılmasını gerektirmeyen kısa vadeli adımlar ile yasal düzenleme yapılmasını gerektiren orta vadeli adımlardan bahsetmiş, uzun vadede hedefin en geniş toplumsal katılım ve mutabakatla, çoğulcu ve özgürlükçü bir anayasanın hazırlanması olduğunu, açılım ile ilgili detaylı açıklamanın ise Başbakan tarafından yapılacağını

⁸¹ Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un Zafer Haftası mesajı, http://www.tsk.tr/10_ARSIIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_8_Mesajlar/2009/30agu_stos_zafes_bayrami_mesaji_25082009.html; Hükümet Çözüm Teklifini 1 Ekim'den Sonra Açıklayacak, bianet, 31.08.2009.

belirtmiştir⁸². Atalay konuşmasında, anayasa değişikliğinden bahsederken Anayasa'nın değiştirilmesi teklif edilemez ilk üç maddesine dokunulmayacağını özellikle belirtmiştir. Genel Kurul oturumu gergin bir ortamda gerçekleşmiş, konuşma yapmak üzere kürsüye gelen Başbakan ise açıklamalar konusunda konuşmayacağını söylemiştir.

Neticede, Demokratik Açılım hakkında kamuoyunun bilgisi İçişleri Bakanı'nın açıklaması ile sınırlı kalmıştır. İçeriği hakkında tam bir açıklama yapılamayan bu süreç ile ilişkilendirilerek zamana yayılmış olarak bir dizi yasal değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler arasında dil haklarına dair olanlar ise şöyle sıralanabilir:

13.11.2009 tarih ve 27405 sayılı Resmi Gazete'de, Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Yapılmasına İlişkin Yönetmelik yayımlanmıştır. Varolan Türkçe altyazı-çeviri zorunluluğu ve süre ve program sınırlaması ile yerel düzeyde özel ve kamu kanalları tarafından Kürtçe ve diğer dillerde yayın yapma önündeki tüm engeller bu yeni Yönetmelik ile kaldırılmıştır. Buna istinaden RTÜK, 14 radyo istasyonu ve TV kanalına Kürtçe ve Arapça yayın yapma izni verilmiştir⁸³.

Cezaevlerinde Türkçe'den başka bir dilin kullanımı, 1980 darbesinden itibaren yasaklı alanlardan birini teşkil etmiştir⁸⁴. 2009 yılının Haziran ayında, Adalet Bakanlığı tarafından "Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Tüzük"

⁸² "Siyasiler altı saat atıştı, Türkiye 'demokratik açılım'ın içeriğini yine öğrenemedi", *Radikal*, 14 Kasım 2009

⁸³ 2010 yılı İlerleme Raporu

⁸⁴ Bu konuda verilebilecek ilk örnek Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi "Türkçe Konuş Çok Konuş" sloganı ile özdeşleşen kısıtlayıcı uygulamalardır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) 20. yıldönümü nedeni ile İstanbul'da DEPO adlı galeride açılan "Ateşin Düştüğü Yer" başlıklı sergide (10 Mart-22 Nisan 2011) tutuklular tarafından TİHV'e gönderilen mektupların bir bölümü sergilenmiştir. 2008 yılı içerisinde gönderilen bu mektuplarda tutuklular Kürtçe konuşmalarının engellendiğini, Kürtçe gazetelere izin verilmediğini belirtmektedir. Burada belirtilen yasal değişiklik öncesinde, Bolu F tipi Cezaevi'nde Kürtçe telefon görüşmesi yapmak isteyenlerin sekiz aydır disiplin cezası tehditi altında olduğu ve tutuklulara gönderilen tebligatta, Kürtçe telefon görüşmelerine devam etmeleri halinde, bunun 'olumsuz davranışa yönelik gruplaşma olarak değerlendirileceği'nin bildirildiğine dair bir haber basında yer almıştır. "Hapiste Kürtçe 'olumsuz davranış'", *Radikal*, 15.01.2009.

değiştirilmiş ve tutuklu ve hükümlülerin telefonda Türkçe dışındaki dillerde konuşmalarına imkan sağlanmıştır:

Telefon görüşmeleri Türkçe yapılır. Ancak hükümlünün, kendisinin veya görüşeceğini bildirdiği kişinin Türkçe bilmediğini beyan etmesi hâlinde, konuşmanın yapılmasına izin verilir ve konuşma kayda alınır. Kayıtların incelenmesi sonucu, konuşmanın suç teşkil etme ihtimali olan faaliyetler için kullanıldığının anlaşılması durumunda, hükümlünün bir daha aynı kişiyle Türkçeden başka bir dille konuşmasına izin verilmez,

Kasım ayında ise 17.06.2005 tarihli ve 25848 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik’te ziyaretlerde konuşulacak dile ilişkin düzenleme olan 41. maddenin ilk cümlesinde değişiklik yapılmıştır:

Ziyaretlerde konuşulacak lisan

Madde 41 — Ziyaret esnasında görüşmelerin Türkçe yapılması esastır. Ancak, hükümlü veya tutuklunun Türkçe bilmemesi veya görüşeceğini bildirdiği yakınının Türkçe bilmediğinin beyan edilmesi halinde, Türkçe’den başka bir dilde konuşmanın yapılmasına izin verilir ve konuşma kayda alınır. Kayıtların incelenmesi sonucu, konuşmaların kurum güvenliğini veya kamu düzenini tehlikeye düşürecek nitelikte bulunması halinde, haklarında idarî ve adlî işlem yapılır.

Yabancı uyruklu hükümlü ve tutukluların ziyaret ve avukat görüşlerinde, ücreti taraflarca karşılanmak koşuluyla bir tercümandan veya o dili bilen bir gönüllünün yardımından yararlanılabilir.

Ancak, yapılan bu değişikliğe rağmen, 2010 yılı İlerleme Raporu’nda uygulamanın cezaevinden cezaevine farklılık gösterdiği tespiti yer almaktadır.

Mardin Artuklu Üniversitesi’nce yapılan başvuruyu değerlendiren Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Eylül 2009’da Kürtçe’nin yanı sıra Farsça, Arapça, Süryanice gibi programların da yürütülebileceği ve lisansüstü eğitim seviyesinde “Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü” kurulmasına karar vermiş⁸⁵ ve Mardin Artuklu Üniversitesi’nde “Türkiye’de

⁸⁵ YÖK’ün bu kararının ardından Üniversite yönetimi, Arapça ve Farsça’nın zaten “Doğu Dilleri” kapsamında okutulduğunu bu yüzden “Yaşayan Diller” yerine talepler gibi yani, “Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü Ana Bilim Dalı” ve “Kürdoloji Enstitüsü” kurulması

Yaşayan Diller Enstitüsü” kurulmasına dair Bakanlar Kurulu kararı, 01.12.2009 tarihli ve 27419 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Mardin Artuklu Üniversitesi 2010-2011 akademik yılında lisansüstü seviyesinde Kürt Dili ve Kültürü yüksek lisans programına başlamıştır. Aynı akademik yılda ayrıca, Üniversite Senatosu’nca alınan kararla, Midyat Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yönelik haftada iki saat seçmeli Kürtçe ve Arapça dili eğitimi verilmeye başlanmıştır.

2010 yılının Nisan ayında, radyo ve televizyonda yapılacak propaganda yayınlarıyla diğer seçim propagandalarında Türkçe’den başka dil ve yazı kullanılmasını yasaklayan, *Milletvekili Seçim Kanunu*’nun 58. maddesi kaldırılmıştır.

2011 yılında ise Dicle Üniversitesi bünyesinde Yaşayan Diller Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuştur.

“Demokratik Açılım” süreci değerlendirildiğinde, yapılan yasal düzenlemelerin/atılan adımların sınırlı bir çerçevede kaldığı görülmektedir. Anadilinde eğitim hakkı başta olmak üzere “tabu” olan alanlarda atılmış bir adım ve/veya öngörülen bir program bulunmamaktadır. Halbuki bir siyasi proje olarak çokkültürcülük, devleti göreve çağırır. Bu, devletin kurumlarıyla kültürel çeşitliliği teşvik etmesi, kişilere farklılıklarını geliştirmenin ve aktarmanın fiili yollarını sağlaması anlamına gelmektedir (Doytcheva, 2009:23). Aday ülkenin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını güvence altına alan istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmasını içeren Kopenhag Kriterleri’nin siyasi kriterler boyutu da bunu karşılamaktadır. Ancak, burada altı çizilmesi gereken kriterlerin siyasi boyutunun, sadece demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasından ibaret olmadığıdır. Bunun yanında, tüm sayılan bu esasları güvence altına alan istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmak da kriterlerin siyasi boyutunun bir parçasını oluşturmaktadır.

taleplerinde ısrar ettiklerini belirtmiştir. “Mardin Üniversitesi "Kürt Dili ve Kürdoloji"de İsrarlı”, *bianet*, 16 Eylül 2009. Halbuki YÖK, 10.03.2006 tarihli toplantısında Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde Kafkas Dilleri ve Edebiyatları bölümü, bölümün de bünyesinde Gürcü Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nın açılmasını uygun görmüştür.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını güvence altına alan istikrarlı bir kurumsal yapı, bu esasların sadece yasal boyutta kabul edilmesinin ötesine geçerek, çoğulcu bir anlayış çerçevesinde siyasal dönüşümün gerçekleşmesini yansıtmaktadır.

Türkiye örneğinde ise, AB üyelik sürecinde yapılan hukuki reformlarla azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasına yönelik olarak adımlar atılmış, dolayısıyla da dil haklarına getirilen kısıtlamalar görece önemli ölçüde hafifletilmiş olmakla birlikte, reform yapılan alanlarda uygulamaya dair kronikleşen sorunlar yaşanmaktadır. Sınırlılık ve kronikleşen sorunlar, hukuksal dönüşüme karşılık gelecek ve onu devam ettirecek siyasal dönüşümün gerçekleş(e)memesinden kaynaklanmaktadır.

3.2 Devletin ve Milletın Bölünmez Bütünlüğü

“Azınlık” kavramının tanımında genel kabul gören bir çözüme ulaşılmamış olması, devletlere kendi ülkelerindeki azınlıkların varlığını reddetme veya azınlık statüsünü dar yorumlama imkanı tanımaktadır (Çavuşoğlu, 2001:27-28). 1998 yılı İlerleme Raporu’nda Avrupa Komisyonu,

Türkiye’nin nüfusu 62 milyondan fazladır. Bu rakamın içinde, bilgi kaynağına bağlı olarak 8 ve 15 milyon arasında olduğu tahmin edilen Kürt kökenli bir nüfus da vardır. Lozan Antlaşması’na göre Türk devleti resmen üç azınlığı tanımaktadır: Ermeniler (50.000), Museviler (25.000) ve Rumlar (5.000). Bu azınlıklar, kendi kiliselerini, okullarını ve hastanelerini serbestçe yönetirler. (...)

Anayasa, Kürtleri ulusal, ırksal veya etnik bir azınlık olarak tanımaz. Kürt kökenli vatandaşların politik ve ekonomik hayata katılmaları önünde hukuki engeller yoktur, fakat açıkça veya politik olarak etnik kimliklerini öne süren Kürtler, taciz edilme veya takibata uğrama riskine girerler. (...)

Türkiye’de, Lozan Antlaşması çerçevesinde resmen tanınan azınlıklara ve bu antlaşmanın kapsamı dışında kalan azınlıklara yapılan muamele açısından hukuki ve fiili bir farklılık vardır.

Türk makamları, bir Kürt azınlığın varlığını tanımamakta, onları Kürt kökenli Türkler olarak telakki etmektedir⁸⁶.

değerlendirmesinde bulunmuştur.

Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin azınlıklara yönelik bu yaklaşımında değişiklik olmadığını 2010 yılı İlerleme Raporu dahil tüm ilerleme raporlarında yinelemiştir. Türkiye'nin azınlık hakları bakımından kaydettiği ilerlemeye bağlı olarak değişen ifadelerinde Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin azınlık hakları konusunda 1923 tarihli Lozan Antlaşması'na atıfta bulunan yaklaşımının değişmediğini, Türk makamlarının Türk vatandaşlarını çoğunluğa ya da azınlığa mensup bireylerden ziyade kanun önünde eşit haklara sahip bireyler olarak görmesinin, Türkiye'yi etnik köken, din ve dillerinden dolayı bazı Türk vatandaşlarına kendi kimliklerini korumalarını teminen özel haklar tanımaktan alıkoymaması gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş antlaşması olan Lozan Antlaşması, azınlıklara ilişkin düzenlemeleri içeren ilk metindir. Lozan Antlaşması'nda ölçüt olarak din alınmış ve gayrimüslimler azınlık olarak kabul edilmiştir (Oran, 2004:50). Türkiye'nin Lozan Antlaşması dışında azınlık statüsünü tanıdığı tek belge ise, 18 Ekim 1925 tarihli Türkiye ile Bulgaristan arasındaki Dostluk Antlaşması'dır. Bu paralelde resmi söylemde ve uygulamada azınlık olarak Ermeniler, Rumlar, Museviler ile Dostluk Antlaşması dolayısıyla Bulgarlar kabul edilmektedir ve bunun dışında Türkiye'de başka azınlık bulunmadığı, Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkesin Türk sayıldığı ve ülkede bütün vatandaşların tüm alanlarda eşit olarak haklara sahip olduğu, borçlarda da yine eşit bir şekilde yükümlü olduğu savunulmaktadır.

Türkiye'nin bu yönde bir yaklaşımı benimsemiş olmasının ardında tarihsel, siyasal ve ideolojik nedenler olmakla birlikte⁸⁷, bugün

⁸⁶ Avrupa Komisyonu, Türkiye İlerleme Raporları'nda sadece Kürtlerin durumuna ilişkin değerlendirme yapmamaktadır. Lozan Antlaşması ile tanınan azınlıklar ile azınlık olarak kabul edilmeyen Süryaniler, Aleviler, Bektaşiler, Lazlar, Romanların durumları, İlerleme Raporları'nda değerlendirilmiştir. Ancak azınlık hakları tartışmasının Kürtler özelinde yapılması bakımından tespitlerin büyük çoğunluğu da Kürtlerin durumları üzerinden yapılmaktadır.

uluslararası hukukta gelinen noktada bu yaklaşımın kabul görmesi ve uluslararası düzenlemeler ile uyum sağlaması imkansızdır. Herkese tanınan hakların, farklı kimliklerin korunması ve geliştirilmesini güvence altına almaya yeterli olmadığı artık tartışmasızdır. Bu paralelde, çoğulculuk bir değer olarak benimsenmekte ve merkeziyetçi anlayıştan uzaklaşmakta, azınlıkların (siyasal ifade de dahil olmak üzere) kendilerini ifade etmeleri kolaylaştırılmaktadır (Arakon, 2010:181). Bunun karşısında, Türkiye'nin benimsediği bu şekildeki "kapsayıcı" yaklaşım, farklı kimliklerin ortak bir kimlik içerisinde eritilmesi anlamına gelmektedir.

1991 yılında 2932 sayılı Kanun'un kaldırılması ile birlikte başlayan ve 2001 yılındaki Anayasa değişikliği ile hız kazanan reformlar öncesinde dil hakları bakımından Türkiye'de, bu hakların yasaklar üzerinden tanımlandığı, diğer bir ifade ile bu hakların hiçbir şekilde tanınmadığı bir yasal düzen mevcut idi.

AB aday üyelik statüsünün tanınması sonrasında, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program'da belirlenen hedefler ve öncelikleri karşılamak üzere başlatılan ve yukarıda ele alınan reform sürecinde, bu yasaklayıcı düzenlemeler kaldırılmaya ve dil hakları bağlamında haklar tanınmaya başlanmıştır.

Reformların başlamasıyla birlikte ilk "uygulama" örneği 2001 yılı sonunda öğrenciler tarafından verilen ve üniversitelerde Kürtçe'nin seçimsel ders olarak okutulması talebini içeren dilekçeler olmuştur. Bazı üniversitelerde dilekçeler kabul edilirken, bazılarında dilekçelerin sunulmasına izin verilmemiştir. YÖK, üniversite rektörlerine dilekçe sahiplerine disiplin cezası uygulanmasına yönelik uyarılar göndermiştir. Önce İçişleri Bakanlığı yayınladığı genelge ile bu taleplerin sivil itaatsizlik eylemi olduğunu ve PKK tarafından başlatıldığını açıklamış, ardından 2002 yılının Ocak ayında yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında bu talepler "özellikle terör örgütü tarafından yönlendirilen, resmi dilden başka bir dil ile

⁸⁷ Bu konuda derinlemesine bir inceleme için bkz. Baskın Oran. 2004. *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, Uygulama*. İstanbul:TESEV Yayınları

eğitim konusundaki *ayrılıkçı faaliyet*” olarak deęerlendirilmiřtir⁸⁸ [vurgu eklenmiştir]. Öğrencilerin bu taleplerine karşı farklı uygulamalar söz konusu olmuş ve öğrenciler, farklı cezalara maruz kalmıştır. Kimi öğrencilere kınama veya uzaklaştırma cezası verilirken kimi öğrenciler yargılanmıřtır⁸⁹. Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde yargılanan öğrenciler, (eski) TCK’nın yasadışı silahlı örgüte yardım yataklık ile ilgili 169. maddesi ile suçlanmışlardır. 2002 yılı İlerleme Raporu’nda açılan birçok davanın beraatla sonuçlandığı yer almıştır.

Diğer yandan üniversitelerce verilen disiplin cezalarına ilişkin olarak öğrenciler tarafından açılan iptal davalarında da İdare Mahkemeleri’nce davanın reddi yönünde karar verilmiştir.

Örneğin, Kürtçe’nin seçmeli ders olarak ders programına alınması isteğiyle toplu halde verilen dilekçelerinden birisini imzaladığından bahisle Anadolu Üniversitesi Yönetim Kurulu’nca iki yarıyıl yükseköğrenim kurumundan uzaklaştırma cezasıyla cezalandırılan 271 öğrenciden biri tarafından açılan iptal davası, davaya bakan Eskişehir İdare Mahkemesi’nce;

Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliğinin 9/d bendinden söz edilerek; dosyanın incelenmesinden, davalı üniversitede Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulması talebini içeren tek tip dilekçelerin verilmesi eyleminden önce, üniversiteye ulaştırılan yazışmalarda belirtildiği üzere, yasa dışı bir örgütün organize etmesiyle değişik üniversitelerde aynı şekilde eylemlerin yapıldığı, bunlar hakkında disiplin işlemleri uygulandığı, Anadolu Üniversitesindeki söz konusu eylemin bu eylemlerle örtüştüğü ve diğer eylemlerin devamı olduğu ve yalnızca davalı üniversiteye münhasır bir olay olmadığı anlaşıldığından, olayda, söz konusu eylemden önce aynı eylemlerin başka üniversitelerde de tekrarlandığı ve eyleme adı karışan öğrenciler hakkında yasadışı örgüt bağlantısı olduğu iddiasıyla ceza ve disiplin soruşturmalarının yürütüldüğünün bilinmesine rağmen, belli öğrencilerin organizesiyle, aynı talepleri içeren matbu dilekçelerin, davacının da içinde

⁸⁸ İçişleri Bakanlığı’nın genelgesi için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=24789&l=1>; 2002 yılı Ocak ayı MGK toplantısı basın bildirisi için bkz. <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2002/29ocak2002.html> [25.04.2011]

⁸⁹ “Bir dilekçe verdiler okulsuz kaldılar”, *bianet*, 13.03.2002; “Dilekçe ‘Hak’sızlığı’”, *Radikal*, 17.03.2002. Kürtçe’nin seçimlik ders olarak okutulması talebi ile verilen dilekçeler sonrasında başlatılan soruşturmalara ilişkin derlenen haberler için bkz. EK-2.

bulunduğu 271 öğrenci tarafından imzalanması, dosyada belirtilen istihbari bilgiler doğrultusunda bir kısım öğrencilerin dilekçeleri geri çekmesi, bir kısmının ise direnmesi karşısında, dava konusu ceza nedeni dilekçe verme eyleminin Anayasanın 74. maddesinde öngörülen hakkın kullanılması niteliğinde bulunmadığı, aksine disiplin suçunu oluşturan bir eylem niteliğinde olduğu sonucuna varıldığından, dava konusu işlemde hukuka aykırılık olmadığı gerekçesiyle (...)

reddedilmiştir⁹⁰.

Ancak, davanın reddine ilişkin verilen bu kararların ise Danıştay tarafından,

(...) 9.8.2002 gün ve 24841 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un 11. maddesinde Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununun adının “Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun” şeklinde değiştirildiği belirtildikten sonra, bu Kanunun amacından sözedilip, (c) bendinde, Türk Vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılabileceği hükme bağlanmış (...)

olmasına dayanılarak bozulduğu bilinmektedir⁹¹.

Kürtçe'nin üniversitelerde seçimlik ders olarak okutulması talebini içeren dilekçelerin sunulması sonrasında yaşanan süreç, azınlık hakları alanı özelinde bakıldığında, AB üyelik hedefi ile bir çok alanda yapılan reformlarla tanınan azınlık haklarının kullanılmasının veya kullanılması talebinin Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, reform sürecinin başladığı dönemi kapsayan 2002 yılı İlerleme Raporu ele alınacak

⁹⁰ Eskişehir İdare Mahkemesi'nin anılan kararına ulaşamamıştır. Aktarılan kısım söz konusu kararın temyiz incelemesi neticesinde verilen Danıştay kararının (Danıştay 8. Dairesi'nin 19.9.2003 tarih ve 2003/405 E., 2003/3390 K. sayılı kararı) istem özeti kısmında yer almaktadır.

⁹¹ Danıştay 8. Dairesi'nin 19.9.2003 tarih ve 2003/405 E., 2003/3390 K. sayılı kararı. Danıştay 8. Dairesi'nin bu bozma kararı uyarınca dosya kendisine gönderilen Eskişehir İdare Mahkemesi, 15.10.2004 tarih ve 2004/1110 E., 2004/1286 K. sayılı kararı ile dava konusu işlemin iptaline karar vermiştir. İlgili iptal kararından bir önceki dipnotta bahsedilmiştir. Hakkında işlem yapılan 271 öğrenciden bir başkası tarafından açılan dava da Danıştay 8. Dairesi 30.12.2002 tarih ve 2002/3569 E., 2002/6478 K. sayılı kararı ile Eskişehir İdare Mahkemesi'nin kararının bozulması yönünde karar vermiştir. Bu karar için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> [25.04.2011]

olursa, raporda, olağanüstü halin uygulandığı yerlerde Kürtçe'nin kullanımının geniş kapsamlı sınırlamalara tabi olmaya devam ettiği not edilmektedir:

Olağanüstü hal bölgesinde, Kürtçe şarkıların yer aldığı 17 müzik kaseti yasaklanmış ve çeşitli radyo ve televizyon kanalları, Kürtçe şarkılar yayınladıkları gerekçesiyle kapatılmış ya da yayınları durdurulmuştur. Laz ve Pontus kültürü ile ilgili kitaplar hakkında soruşturma ve kovuşturma açılmıştır. Nisan ayında, Diyarbakırlı minibüs şoförü Sülhattin Önen hakkında Kürtçe müzik kasedi dinlediği iddiasıyla kamu davası açılmıştır. Önen, Türk Ceza kanunu'nun 169. maddesinden (terörist örgütlere yardım ve yataklık etmek) yargılanarak 45 aylık hapis cezasına çarptırılmış ve cezası tecil olmuştur. Ağustos ayında, Azad Yaşar'ın Kürtçe şiir kitabı toplatılmıştır. Yazar hakkında, ülkeyi bölmeye çalışmak süphesiyle soruşturma açılmıştır.

Ancak olağanüstü halin kaldırılması da Kürtçe'nin tabi olduğu geniş kapsamlı sınırlamalarda değişiklik yapmamıştır. Bu konuda reform sürecinin sona ermesinden sonraki döneme ilişkin 2004 yılı İlerleme Raporu'nda RTÜK'ün, Diyarbakır'da yayın yapan yerel televizyon kanalı ART TV'nin iki Kürtçe aşk şarkısı yayınlaması nedeniyle "devletin bölünmez bütünlüğü ilkesini" ihlal ettiği gerekçesiyle yayınlarının 30 gün süreyle durdurulmasına karar verildiği ifade edilmiştir. 2005 yılı İlerleme Raporu'nda ise, Diyarbakır Ceza Mahkemesi'nin bazı müzik albümlerine Kürtçe dilindeki sözlerin yasadışı örgüte destek anlamına gelen propaganda olduğunu ileri sürerek (eski) TCK'nın 312. maddesi uyarınca verdiği elkoyma kararına yer verilmiştir. Bununla birlikte, 2005 yılı İlerleme Raporu'nda da dikkat çekildiği gibi, Diyarbakır Ceza Mahkemesi'nin anılan kararını verdiği dönemde Danıştay, seçim kampanyasında Kürtçe müzik kullanımını yasaklayan bir kararı iptal etmiştir.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren azınlık haklarının düzenlendiği uluslararası belgelerin hazırlanması ve kabul edilmesindeki temel amaç, barış ve istikrarı sağlamak iken, Türkiye örneğinde, etnik, dilsel ve dinsel farklılıklara dayanan kimlik taleplerinin hukukla düzenlenmesi ve azınlık hakların tanınması, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanmakta ve bir sonraki adımda ayrılıkçı taleplerin gündeme geleceği düşünülmektedir (Çavuşoğlu, 2002:128).

Bu itibarla denilebilir ki, AB üyelik perspektifi ile yapılan reformlar, azınlıklara ve azınlık haklarına bakış açısında bir değişiklik yaratmamış, etnik ve/veya dilsel farklılıkların ve/veya bu farklılıklara dayalı hakların ifade edilmesi, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ilkesi ile ilişkilendirilerek “azınlık yaratılması” olarak değerlendirilmiştir.

3.3 Azınlık Yaratma Yasağı

Daha önce yukarıda belirtildiği gibi, farklı kimlik ve ideolojilerin ifade ve temsilini imkansızlaştırılmaya yönelik olduğu 12 Eylül rejiminin bir ürünü olan 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu*'nun “Devletin tekliği ilkesinin korunması” başlıklı 80. maddesinde, siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı Devletin tekliği ilkesini değiştirmek amacını güdemeyecekleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamayacakları ifade edilmektedir.

Burada belirtilen “Devletin tekliği ilkesi” ise, esas olarak “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlıklı 81. maddede tanımlanmıştır. Buna göre siyasi partiler, “Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler” ve “Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar”. 2820 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu*'nun 81. maddesinin gerekçesinde ise,

Ülkemizde Lozan Andlaşması ile kabul edilen azınlıklar dışında bir azınlıklar yoktur. Herhangi bir ülkede resmi dilin dışında bazı dillerin bilinmesi veya yer yer konuşulması azınlık yaratmaz. Hele siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda olduğu gibi her bir alanda bütün haklara sahip ve borçlarla eşit bir şekilde yükümlü olan tek bir milletin evlatları arasında azınlıktan söz etmek mümkün değildir.

ifadesi yer almaktadır.

Temel görevi yasama organının kimi işlemlerinin Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek olan Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın açtığı siyasi parti kapatma davalarına bakmakla da

görevlidir. Kurulduğu 1963 yılından bugüne Anayasa Mahkemesi 24 siyasi parti hakkında kapatma kararı vermiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin büyük çoğunluğunu, parti programlarında Kürtler başta olmak üzere azınlıkların kimliklerinin tanınmasına dair hükümler yer alan ve/veya bu yönde görüş bildiren siyasi partiler oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi, diğerlerinin yanısıra Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesine aykırı görüş ve tutumları gerekçesiyle Türkiye İşçi Partisi (1971), Türkiye Emekçi Partisi (1980), Türkiye Birleşik Komünist Partisi (1991), Sosyalist Parti (1992), Halkın Emek Partisi (1993), Sosyalist Türkiye Partisi (1994), Demokrasi Partisi (1994), Sosyalist Birlik Partisi (1997), Demokrasi ve Değişim Partisi (1997), Emek Partisi (1997), Demokratik Kitle Partisi (2001), Halkın Demokrasi Partisi (2003) ile Demokratik Toplum Partisi'nin (2009) kapatılmasına karar vermiştir⁹².

Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesi Türkiye'nin azınlıklara ve azınlık haklarına bakışı ortaya koymakta olup, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen siyasi parti kapatma kararlarında tartışılmıştır. Bu kararlarda, azınlıklara ve azınlık haklarına ilişkin olarak Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararından itibaren, iki husus öne çıkmaktadır.

⁹² 20.7.1971 tarih ve 1971/3 E., 1971/3 K. sayılı Türkiye İşçi Partisi kararı; 8.5.1980 tarih ve 1979/1 E., 1980/1 K. sayılı Türkiye Emekçi Partisi kararı; 16.7.1991 tarih ve 1990/1 E., 1991/1 K. sayılı Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararı; 10.7.1992 tarih ve 1991/2 E., 1992/1 K. sayılı Sosyalist Parti kararı; 14.7.1993 tarih ve 1992/1 E., 1993/1 K. sayılı Halkın Emek Partisi kararı; 30.11.1993 tarih ve 1993/2 E., 1993/3 K. sayılı Sosyalist Türkiye Partisi kararı; 16.6.1994 tarih ve 1993/3 E., 1994/2 K. sayılı Demokrasi Partisi kararı; 19.7.1995 tarih ve 1993/4 E., 1995/1 K. sayılı Sosyalist Birlik Partisi kararı; 19.3.1996 tarih ve 1995/1 E., 1996/1 K. sayılı Demokrasi ve Değişim Partisi kararı; 14.2.1997 tarih ve 1996/1 E., 1997/1 K. sayılı Emek Partisi kararı; 26.2.1999 tarih ve 1997/2 E., 1999/1 K. sayılı Demokratik Kitle Partisi kararı; 13.3.2003 tarih ve 1991/1 E., 2003/1 K. sayılı Halkın Demokrasi Partisi kararı; 11.12.2009 tarih ve 2007/1 E., 2009/4 K. sayılı Demokratik Toplum Partisi kararı.

Anılan bu kararlardan Demokratik Kitle Partisi kararında, Parti programındaki “Kürtler”, “etnik gruplar”, “inanç grupları” gibi nitelermeler ve buna bağlı söylemler “aykırılık” olarak kabul etmiş, diğer kararlarda olduğu gibi detaylı bir gerekçelendirme yapılmamıştır. Halkın Demokrasi Partisi ve Demokratik Toplum Partisi kararlarında ise, kapatma kararı esas olarak “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya ve PKK terör örgütüne yardım ve destek sağlamaya yönelik eylemlerin işlendiği odak haline gelme”ye dayandırılmıştır. Bu davalarda, Kürtçe'nin de eğitim dili olarak kabul edilmesinin savunulması veya DTP milletvekili Mahmut Alınak tarafından Başbakan'a Kürtçe yazılan dilekçe, parti ile PKK arasında bağ olduğuna dair birer kanıt sayılmıştır.

Bu çalışmada alıntı yapılan Anayasa Mahkemesi kararlarına www.anayasa.gov.tr adresinden ulaşılmıştır.

Öne çıkan hususlardan biri, kararlarda yer alan “[d]iğer kökenli yurttaşlar gibi Kürt kökenli yurttaşların da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış”, “Türk Ulusu bütünlüğü içinde Kürt kökeninden gelen vatandaşlarımız olmakla birlikte” gibi ifadelerde görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesi’nin Türk ulusu içerisinde farklı etnik kökenli bireylerin bulunduğunu reddetmeyip, kabul etmesidir⁹³. Ancak bu kabul, farklı kimliklerin tanınması anlamına gelmemektedir:

... Misak-ı Milli’nin gösterdiği sınırlar içinde birbiriyle kaynaşmış olarak yaşayanların gerçekten ve hukukça ayrılık kabul etmez bir bütün oldukları kesinlikle belirlenmiş ve bu bütünlük içinde Kürt halkından hiçbir zaman söz edilmemiş olduğu gibi, Lozan Barış Andlaşması görüşme ve kararlarında da, Misak-ı Milli’nin çizdiği sınırlar içindeki azınlıklar sayılırken “Kürt” ayrımına yer verilmemiştir. **[Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı; Sosyalist Türkiye Partisi kararı; Demokrasi Partisi kararı; Sosyalist Birlik Partisi kararı; Demokrasi ve Değişim Partisi kararı; Emek Partisi kararı]**

Diğer kökenli yurttaşlar gibi Kürt kökenli yurttaşların da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış, azınlık ve ayrı ulus olmadıkları, Türk Ulusu dışında düşüncülemeyecekleri devlet bütünlüğü içinde anlatılmıştır.⁹⁴ (...) Bir ülkede dinsel ya da etnik yönden farklı topluluklar yaşayabilir. Nüfus ağırlıkları da farklı olabilir. Bu farklılıklar herhangi bir hak ya da azınlık sayılma savına dayanak yapılamaz. Türkiye’de sosyolojik yapısı bakımından özgün nitelikli bir toplum yoktur. Birliktelikler çok, ayrılıklar azdır. Kürt kökenlilerin toprağı sayılacak, yalnız onların yerleştiğı, belli, doğal ya da yönetsel sınırları olan bölge ve kent yoktur. Birlikte girilip yerleşmiş, birlikte savaşılıp kurtarılan, birlikte yaşanan, her yöresinde devletin egemenliğı tartışmasız bir ülke vardır⁹⁵. Kentsel dokulaşmalarda etnik

⁹³ Ayrıca Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararında Anayasa Mahkemesi, “[e]sasen artık sosyal, siyasal ve toplumsal gelişmeler çoktan Kürtlerin varlığının tartışılması olgusunu geride bırakmıştır. Bu gün, artık tartışılan “Kürtlerin varlığı ya da yokluğu” değil, ana dillerinde eğitim yapıp yapamayacakları, kültürel olanakların tanınıp tanınmayacağı ve benzeri konulardır” da demektedir.

⁹⁴ Bu cümle Sosyalist Parti kararı, Halkın Emek Partisi kararı, Sosyalist Türkiye Partisi kararı, Demokrasi Partisi kararı ile Sosyalist Birlik Partisi kararında da yer almıştır.

⁹⁵ Anayasa Mahkemesi kararlarında, Kurtuluş Savaşı’na atıf yapılmak suretiyle ülkü birliğı vurgusu ayrıca yer almaktadır:

Kurtuluş Savaşı’ndan önce, Anadolu’nun yer yer işgal edildiğı bütün güç ve olanaklarına el konulduğı bilinmektedir. Bu çok kötü koşullar içinde Anadolu’nun bir kısım topraklarının parçalanması için yoğun çabaların sürdürüldüğü sıralarda, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkan Atatürk’ün 18.6.1919 günü, 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa’ya çektiğı telgrafta;

farklılık gözetilmemiştir. Ülkenin her yerinde her kökenden, değişik oranda yurttaş yaşamaktadır. Bilimsel yönden azınlık sayılmaya yeterli özellik ve öge yoktur. **[Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı]**

Türk Ulusu bütünlüğü içinde Kürt kökeninden gelen vatandaşlarımız olmakla birlikte bunların bilimsel ölçülere ve tarihsel gerçeklere göre vatandaşlık kavramı ve hakları dışında ayrı ulus olarak nitelendirilmesi olanaksızdır. Devletin ögesi olan ve kendilerinin de içinde eşit biçimde yer aldığı ulusu etnik ve siyasal nedenlerle bölmek yürürlükteki Anayasa ve yasalara aykırı düşen bir eylemdir. **[Sosyalist Parti kararı]**

Öne çıkan diğer husus ise, etnik, dilsel ve dinsel farklılıklara dayanan kimlik taleplerinin hukukla düzenlenmesi ve azınlık haklarının tanınmasının, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanması ve bunun, bir sonraki adımda ayrılıkçı talepleri gündeme getireceğinin kabul edilmesidir. Bu bakış açısıyla Anayasa Mahkemesi, Türkiye’de uluslararası antlaşmalarda belirtilenlerden başka azınlık bulunmadığı ve siyasi partilerin Türkiye’de azınlık bulunduğunu ileri süremeyecekleri sonucuna ulaşmaktadır:

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, ortak tarihsel değerlere ve kültüre sahip, aynı ulusal kimlik taşıyan ve tek vücut olan Türk Ulusu’nun bireyleridir.⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu, yöneticisi ve koruyucusu olan bu ulus, bölünmenin kendisine yarar getirmeyeceği bilinciyle özenli ve duyarlı davranmaktadır. **[Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı]**

Özellikle belli büyüklükteki ülkelerin hemen tümünde, dil, din ve mezhepleri farklı toplulukların bulunması doğaldır. Bu farklılık, kimi ülkelerde büyük boyutlara ulaşabilir. Bunların her birine azınlık statüsü tanımak ülke ve ulus bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Öte yandan, başlangıçta kabul edilebilir istekler gibi görünen ve “kültürel kimliğin tanınması istemleri” adı altında

“Bütün Anadolu halkının milli bağımsızlığı kurtarmak için baştan aşağı tek bir vücut gibi birleşmiş” olduğu belirtilmektedir.

Atalarımız, tarihin geçmiş günlerinde olduğu gibi, o karanlık günlerinde de bölücü propaganda ve desteklere kapılmadan, kendi özgür istençleriyle ve ortak istekleriyle çağların yarattığı ortak kültürde birleşmeyi ve Türk Ulusu’nu oluşturmayı sağlamıştır. **[Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararı; Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı; Demokrasi Partisi kararı; Sosyalist Birlik Partisi kararı]**

⁹⁶ Bu cümle ayrıca Sosyalist Türkiye Partisi kararı, Demokrasi Partisi kararı ve Sosyalist Birlik Partisi kararında da yer almıştır.

geliştiren bu bölücü çabalar, zamanla azınlık yaratma ve bütünden kopma eğilimine girer. Bu nedenle yasakoyucu konuya özel bir özen göstermiştir. **[Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararı; Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı; Sosyalist Türkiye Partisi kararı; Demokrasi Partisi kararı]**

Lozan Barış Antlaşması'yla 18 Ekim 1925 günlü, "Türkiye ve Bulgaristan arasındaki Dostluk Antlaşması"nda sayılanlar dışında Türkiye'de "azınlık" ya da "ulusal azınlık" bulunmamaktadır⁹⁷. **[Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararı; Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı]**

"Kürtlerin kültürel ve ulusal hakları" sözleri azınlık yaratmaya ve buna bağlı olarak somut ayrılıkları gündeme getirmeye yöneliktir. **[Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı; Demokrasi Partisi kararı]**

Neticede, Anayasa Mahkemesi tüm bu kararlarında vurguladığı ülkü birliğine dayanarak azınlık haklarını Türkiye örneğinde "anlamsız" bulmaktadır: "Sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır. Amacın, bölünmeyi gerçekleştirmek olduğu anlaşılmaktadır"⁹⁸. Anayasa Mahkemesi'ne göre "Devlet TEK'tir, Ülke TÛM'dür, Ulus BİR'dir."⁹⁹

Bu itibarla da, yukarıda belirtilen siyasi partilere ilişkin kapatma kararlarına bakıldığında başta anadilinde eğitim hakkının savunulması olmak üzere, Kürtçe konuşma yapmak Anayasa Mahkemesi tarafından Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesine aykırı görüş ve tutumlar arasında kabul edilmekte, davalarda kanıt olarak değerlendirilmektedir¹⁰⁰.

⁹⁷ Bu paragraf, Sosyalist Türkiye Partisi kararı, Demokrasi Partisi kararı ve Sosyalist Birlik Partisi kararında "...Türkiye Cumhuriyeti'nde Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Dostluk Antlaşması hükümlerine göre azınlık oldukları kabul edilen Rum, Ermeni, Musevi ve Bulgar'lardan başka azınlık yoktur." şeklinde yer almaktadır.

⁹⁸ Sosyalist Parti kararı, Demokrasi Partisi kararı.

⁹⁹ Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararı, Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı; Sosyalist Türkiye Partisi kararı; Demokrasi Partisi kararı.

¹⁰⁰ DTP kararında görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, madde 81'in kapsamını geniş yorumlamaktadır. DTP Kars İlçe Başkanı Mahmut Alınak'ın Kars ilinin sorunlarını aktardığı ve siyasi sıfatını kullanmaksızın Başbakan'a hitaben yazdığı mektup, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nca kapatma kararında delil olarak gösterilmiş, Mahkemece de karara esas alınmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kararından önce, Kars Sulh Ceza Mahkemesi, 2006/477 E., 2008/1002 K. sayılı kararı ile mektup içeriğinin basın açıklaması ile duyurulduğuna dayanarak Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesine aykırılık nedeni ile hapis cezasına hükmetmiştir.

Anayasa Mahkemesi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararında, Anayasa'nın "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" kavramıyla ilişkili gördüğü dil konusunda da kurallar koyduğunu ifade etmekte ve gerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararında gerekse diğer kararlarında, ırk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanınmanın, ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmadığını ve Devletin bölünmez bütünlüğü ile dil konusundaki kuralların, yaptırımsız olmadığını belirtmektedir.

Anayasa Mahkemesi, dil ile ilgili olarak kararlarında şu hususları vurgulamaktadır:

... bin yıldan beri birlikte yaşayan, vatanın her yerinde içiçe kaynaşan çeşitli soy ve kökenden gelen bireyler arasında Türkçe en yaygın dildir. Sadece resmî işlerde değil, ailede, günlük yaşamda ve eğitimde kısacası toplumsal ilişkilerin her alanında kullanılan ortak bir dil olmuştur. Türkçe'yi bilmeyen ve kullanmayan çok az kişi vardır.

Ayrıca kapalı ve açık özel ortamlarda, evde işyerinde, basın ve sanat alanında ana dilin kullanılması da yasak değildir.¹⁰¹

Ulus bütünlüğü içinde yer alan kimi etnik grupların kendi aralarında kullandıkları yerel dillerin resmî dil yerine ortak iletişim ve çağdaş eğitim aracı olarak tanınması olanaklı değildir¹⁰². [**Sosyalist Parti kararı; Halkın Emek Partisi kararı; Sosyalist Türkiye Partisi kararı; Demokrasi Partisi kararı**]

3.4 Bir "Hak" Olarak Anadilini Kullanma

Bu çalışmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi, 1961 Anayasası'nın sağladığı demokratik ortam farklı görüşlerin ifade edilmesine olanak tanımış ve Kürtler de diğer partilerin yanı sıra Türkiye İşçi Partisi, Yeni Türkiye Partisi içerisinde serbest siyaset yapabilme imkanı bulmuş, Devrimci Doğu Kültür Ocakları gibi örgütlenmeler oluşturmuştur.

¹⁰¹ Demokrasi Partisi kararında bu cümleden sonra "Tersine savlar gerçek dışıdır" cümlesi yer almaktadır.

¹⁰² Bu paragraf Demokrasi ve Değişim Partisi kararı ile Emek Partisi kararında yer almaktadır. Halkın Emek Partisi kararında ise bu cümleden sonra "Özgün bir Kürt dili yoktur" cümlesi bulunmaktadır.

Bu dönemde Kürtlerin de içinde yer aldığı sol hareketler, genel olarak anadilini, tâlî politik problemler kapsamında tanımlamıştır¹⁰³. Azınlık hakları bağlamında dil haklarının temel taleplerden biri haline gelmesi ise 1990'larda ivme kazanan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri ile kimlikleri oluşturan unsurların görünürlük kazandığı dönemde söz konusu olmuştur.

AB üyelik süreci bu taleplere cevap verme konusunda gerekli hukuki dönüşümü sağlayacak imkânı yaratsa da, hukuki dönüşümü gerçekleştirecek ve ilerletecek siyasi dönüşümün gerçekleşt(e)memesi nedeniyle dil haklarının tanınması yukarıda belirtildiği gibi radyo ve televizyon yayını ve özel kurslar aracılığıyla anadilini öğrenme imkanı ile sınırlı kalmıştır. Bunlardan özel dil kursları, bir yıl gibi kısa sürede işlevsiz kalmıştır. Radyo ve televizyon yayınları ise, saat sınırlaması, çeviri zorunluluğu, sınırlı alanlarda yayın yapılmasına izin verilmesi dolayısıyla “sembolik” olmaktan öteye geçememiştir. Bu sembolik düzenleme ancak 2009 yılında TRT-6'nın yayına başlaması ile *nispeten* iyileştirilmiştir. Kimliğin ve bizzat anadilinin kendisinin gelişimini sağlayacak en temel hak olan anadilinde eğitim, her zaman için adım atılmayacak bir alan olmuştur¹⁰⁴. Kamu hizmetlerinin Türkçe'nin yanı sıra azınlık dillerinde de

¹⁰³ Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün çalışması olan “Dil Yarası: Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri” başlıklı çalışma hakkında Express dergisinde yapılan bir röportajda, kitabın yazarlarından Nesrin Uçarlar, 70'lerin Kürt örgütlerinin yaptığı dil, kültür vurgusunun tâlî politik problemler kapsamında tanımlandığına, bu örgütlerin ilk etaptaki hedefinin sosyalist devrim yapmak olduğuna işaret etmektedir. “Tirkim Rastim Zîrekim” Express 2010-114:26-29.

¹⁰⁴ Katılım Ortaklığı Belgesi'nin açıklanmasından günümüze, genelkurmay başkanlarından Yüksek Yargı başkanlarına ve siyasetçilere kadar tüm yetkililer anadilinde eğitimin olmayacağını belirtmektedir. Son olarak “Demokratik Açılım” sürecinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'da “bizden kimse anadilinde eğitim beklemesin” ifadesi ile hükümetinin konumunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Bununla birlikte anadilinde eğitim, sadece adım atılmayacak alan değil ayrıca savunulmayacak bir alandır da. Eğitim Bilim ve Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), 2001 yılındaki tüzük kongresinde tüzüğüne, “Toplumun bütün bireylerinin demokratik, laik, bilimsel ve tarafsız bir eğitimden kendi anadilinde eşitlik içinde ve özgürce yararlanabilmesini savunur” ifadesini eklemiştir. Ankara Valiliği, tüzükteki bu ifade nedeniyle Eğitim-Sen'i uyardı ve sendikanın tüzüğünde değişiklik yapmaması üzerine Valilik, yasal işlem yapılması için Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na başvurmuştur. Eğitim-Sen de, ilgili maddede yer alan “Kendi anadilinde” ifadesini, “bireylerin anadillerinde öğrenim görmesi” olarak değiştirmiştir. Neticede sendika yönetim kurulu üyeleri hakkında takipsizlik kararı verilmiştir. Ancak, bu takipsizlik kararından sonra Genelkurmay Harekat Başkanı, 27.06.2003'te Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na, “Genelkurmay Başkanı namına” bir yazı yazarak, sendika tüzüğünün yasa ve Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtmiş ve sendikanın tüzüğünün

verilmesi ya da kamu hizmetlerine azınlık dillerinde erişim ise hukuka aykırı olarak değerlendirilmektedir.

AB'ye adaylık süreci, Nalan Soyarık'ın da ifade ettiği gibi ağırlığın Devlet'ten bireye, ödevlerden haklara kaymasının beklendiği bir sürece işaret ederken, yapılan hukuki dönüşümlere rağmen Türkiye'de resmi anlayış özünde aynı kalmaya devam etmiştir (2008:34,36). Siyasi dönüşümün gerçekleşt(e)memesi, hukuksal dönüşümün de resmi anlayışı dönüştürmeyecek sınırlı bir çerçevede gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. Neticede hukuki dönüşümü gerçekleştirecek düzenlemeler yürütme organı tarafından yapılmaktadır.

Bir yandan azınlıklara ve azınlık haklarına yaklaşımda resmi anlayışta temel değişiklik yapılmasına direnme, diğer yandan AB üyeliği için kabul edilen/açıklanan hedefleri yerine getirme zorunluluğu, toplumsal dinamiklere cevap ver(e)meyen bir hukuki dönüşüm yaratmıştır. Örneğin, TRT 6'daki programlarda Türk alfabesinde olmayan q, w ve x harfleri sorunsuz olarak kullanılabilirken bu harflerin kişi ve yer adlarında kullanıma izin verilmemektedir.

Hukuksal dönüşümün toplumsal dinamiklere cevap veremediği noktada Kürtler, gerçekleşen hukuki dönüşümün sınırlarını zorlayarak siyasi iktidarın harekete geçirilmesi yolunu benimsemişlerdir. Burada "hukuki dönüşümün sınırlarının zorlanması" ile esas olarak kastedilen, özel olarak azınlıkların korunması bağlamında düzenlenmeyen ancak bununla da bağlantılı olan hak ve yetkilerin kullanılmasıdır. Söz konusu hak ve yetki hukuken tanınmış olduğu için, bir sivil itaatsizlik eyleminde olduğu gibi eylemin kendisinin hukuka aykırı olduğu söylenemez. Burada varolan esasen hak ve yetkinin içeriğinin genişletilmesidir. Fakat eylem, niteliği itibari ile resmi anlayışı zorlamakta ve bu doğrultuda da hukuka aykırılık iddiası ile karşılaşılmaktadır. Ancak, aşağıdaki alt başlıklarda görüleceği

değiştirilmesi için gerekli girişimlerde bulunulması istenmiştir. Bunun üzerine, anadilde eğitimin hakkına tüzüğünde yer verdiği için 2004 yılında kapatma davası açılmıştır. Davanın açılması üzerine de Olağanüstü Genel Kurulu toplayan Eğitim-Sen, tüzüğünde yer alan ilgili ibareyi çıkartmıştır. "Eğitim Sen'in kapatılma davasını Genelkurmay açtırdı", *Sabah*, 08.07.2004

üzere hukuka aykırılık iddiası somut hükümlere dayandırıl(a)mamakta, gerekçelendirme yorum yolu ile yapılmaktadır.

Bahsedilen bu alanlar, ceza hukukunda kabul edilen “tercüman bulundurma hakkı” ile idare hukukunda kabul edilen “yerel yönetimlerin mahalli müşterek ihtiyaçları karşılması esası”dır.

Bu iki alana geçmeden önce, siyasi dönüşümün uyarılması/harekete geçirilmesi yolunda gerçekleşen sınırlı yasal reformların yarattığı imkânlardan yararlanarak Kürtçe’nin kullanılmasına başvurulduğunu, bu suretle Kürtçe’ye ve dolayısıyla Kürt kimliğine görünürlük kazandırıldığını da belirtmek gerekmektedir. Bu kapsamda siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları veya oluşumlar ilân, afiş, davetiye ve broşürlerde bölgede konuşulan ve Kürtçe’nin de arasında bulunduğu dilleri kullanmış, bu süreçte örneğin Kürtçe tiyatro oyunları sahnelenmiş, Diyarbakır Tabip Odası hastalarla iletişimi artırabilmek için doktorlara yönelik olarak hastalara sorulabilecek olan soruların Kürtçesini de içeren bir kılavuz hazırlamış, Kürtçe Tıp Kongresi gibi Kürtçe dilinde bir çok mesleki kongre düzenlenmiştir. Yapılan hukuki reformlara rağmen bu eylemlerin birçoğu, soruşturmalara ve/veya davalara konu olmaya devam etmiştir.

2007 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde DTP, seçim barajını aşabilmek için bağımsız adaylarla seçime girmiş ve seçimlerin sonucunda DTP’nin desteklediği Bin Umud Adayları’ndan 21 aday milletvekili seçilerek TBMM’ye girmiş, DTP’ye kaydolarak mecliste grup kurmuşlardır¹⁰⁵.

Seçim bildirgesinde kamusal alanda Kürtçe’nin serbestçe kullanılabilmesi için yasal ve hukuki düzenlemelerin yapılmasına, çok dilli resmi hizmet ve siyasi faaliyet serbestliğinin sağlanmasına, Kürt dili ve edebiyatının araştırılması ve geliştirilmesi ve eğitimi önündeki engellerin

¹⁰⁵ Bin Umud Adaylarını ayrıca Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Emek Partisi ile Sosyalist Devrim Partisi de desteklemiştir. Bin Umud Adayları arasında olan ve İstanbul 1. Bölge’den milletvekili seçilen Ufuk Uras seçimlerin ardından Özgürlük ve Dayanışma Partisi’ne geçmiştir. DTP’nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra DTP milletvekilleri Barış ve Demokrasi Partisi’ne geçmişlerdir. Anayasa Mahkemesi DTP’yi kapatırdan milletvekilllerinden Aysel Tuğluk ile Ahmet Türk’ün de milletvekilliklerini düşürmüştür. BDP’nin TBMM’de grup kurabilmesi için Ufuk Uras, BDP’ye geçmiştir.

kaldırılmasına yer veren Bin Umut Adayları, TBMM'nin 23. Dönemi'nde gerek parti grup toplantılarında, gerekse TBMM Genel Kurulu'nda anadili ile ilgili yaptıkları konuşmalarının bir bölümünü Kürtçe dilinde yapmış ve/veya yeni yıl gibi günlere ilişkin kutlamalarda Türkçe'nin yanısıra Kürtçe'yi de kullanmıştır. Yapılan konuşmalar, eleştirilere maruz kalmış ancak bu konuşmalara müdahale 1991 yılında Leyla Zana'nın milletvekili yeminini ettikten sonra Kürtçe dilinde, yemini Kürt ve Türk halkının kardeşliği için yaptığını söylemesinin ardından yapılan müdahalenin boyutuna ulaşmamıştır. Bu durumda, yapılan Kürtçe konuşmalar, diğer milletvekillerince protesto edilmiş, tutanaklara “bilinmeyen bir dil” olarak geçirilmiştir¹⁰⁶.

3.4.1 Anadilinde Savunma

Resmi söylemde Lozan Antlaşması'nda azınlıkların sadece gayrimüslim azınlık ile sınırlı olarak kabul edildiği ve gayrimüslim azınlığa azınlık hakları tanındığı savunulsa da, Oran'a göre Lozan Antlaşması'nda gayrimüslim azınlığın yanı sıra “Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk

¹⁰⁶ 2008 yılının son günlerinde DTP 23. Dönem Siirt Milletvekili Osman Özçelik'in, TBMM'de kürsüde yaptığı konuşmasının sonunda yeni yıl kutlamasını Kürtçe dilinde de yapması, tutanağa “Bu bölümde Hatip tarafından, bilinmeyen bir dille, birtakım kelimeler ifade edildi.” şeklinde geçirilmiştir. Ertesi gün DTP 23. Dönem Diyarbakır milletvekili Gültan Kışanak'ın yaptığı konuşmada bu konuya da dikkat çekilmesi üzerine Meclis Başkanı Köksal Toptan, “... daha yumuşak bir ifadeyle ‘Türkçe olmayan bir dil’ denilebilseydi” demiş ve stenograflardan Kürtçe konuşmalar için ifadeyi bu şekilde yumuşatmalarını rica etmiştir. Gültan Kışanak'ın konuşmasındaki Kürtçe ifadeler ise tutanağa, önce “bilinmeyen dil” olarak geçirilmiş, ardından “Türkçe olmayan bir dille” şeklinde düzeltilmiştir. Meclis Başkanı ile Milletvekili arasında başlayan ve uygulamanın Meclis Başkanı'nın ricası ile değiştirilmesi ile sonuçlanan bu konuşma, resmi anlayışı temsil eden mükemmel bir örnektir. Milletvekillerince kullanılan dilin Kürtçe olduğu herkesçe bilinmekte ancak, bu dilin Kürtçe olduğunun açıkça ifade edilmesinden kaçınılmaktadır. İfade edilmesinin gerekli olduğu durumlarda ise açık ifade yerine yumuşatılmaktadır. Yumuşatıldığı için de gerektiğinde eski duruma dönülebilmektedir. Nitekim bu olaydan kısa bir süre sonra, 2009 yılının başında DTP Eşbaşkanı ve 23. Dönem Mardin Milletvekili Ahmet Türk'ün Türkçe başladığı parti grup toplantısı konuşmasına 21 Şubat Dünya Anadili Günü nedeni ile Kürtçe devam etmesi ile birlikte konuşmayı yayınlayan ve TRT 3 üzerinden yayın yapan Meclis TV yayını kesmiş, ekrana çıkan spiker TBMM'de Türkçe dışında bir dille konuşma yapmanın yasalara aykırı olduğunu belirterek yayının kesildiğini duyurmuştur. “Ahmet Türk Meclis'te Kürtçe konuştu yayın kesildi”, *Radikal*, 24.02.2009. Ahmet Türk'ün Kürtçe konuşması nedeniyle hakkında suç duyurusu yapılmış ancak savcılıkça, bir siyasi partinin grup toplantısında Türkçe'den başka bir dille konuşmanın yasalara göre suç oluşturmayacağı gerekçesiyle takipsizlik kararı verilmiştir. “Meclis'te Kürtçe konuşmaya takipsizlik”, *bianet*, 15.04.2009.

uyrukları”na, “tüm Türk uyrukları”na ve de “Türkiye’de yaşayan herkes”e haklar tanınmaktadır (2004:53-57).

Lozan Antlaşması ile gayrimüslimler dışındaki gruplara getirilen haklar arasında dile ilişkin haklar da bulunmaktadır. Antlaşma’nın 39. maddesinin 4. fıkrasında “Her hangi Türkiye tebaasının gerek münasebatı hususiye veya ticariyede, gerek din, matbuat veya her nevi neşriyat hususunda ve gerek içtimaatı umumiyede herhangi bir lisanı serbestçe istimal etmesine karşı hiç bir kayıt vaz’edilmeyecektir.” hükmü; 5. fıkrasında ise, “Lisanı resmi mevcut olmakla beraber, Türkçeden gayri lisan ile mükellim bulunan Türk tebaasına, mehakim de kendi lisanlarını şifahi surette istimal edebilmeleri zımında teshilâtı münasebe ibraz olunacaktır”¹⁰⁷ hükmü yer almaktadır.

Lozan Antlaşması’nın 39. maddesinin 5. fıkrası iç hukuka, ceza hukuku alanı ile sınırlı olmak üzere aktarılmıştır. 04.04.1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun (CMUK) “Tercüman bulundurulacak hâller” başlıklı 252. maddesinin ilk fıkrasında “Sanık Türkçe bilmiyorsa bir tercüman vasıtasıyla hiç olmazsa Cumhuriyet Savcısının ve müdafinin son iddia ve müdafaalarının neticeleri kendisine anlatılır.” hükmü kabul edilmiştir.

1412 sayılı Kanun’u kaldırarak yerine geçen ve halihazırda yürürlükte olan 04.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (CMK) “Tercüman bulundurulacak hâller”, 202. maddede;

(1) Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir.

(2) Engelli olan sanığa veya mağdura, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılır.

¹⁰⁷ “Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe’den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen sağlanacaktır.” (Oran, 2004:61).

(3) Bu madde hükümleri, soruşturma evresinde dinlenen şüpheli, mağdur veya tanıklar hakkında da uygulanır. Bu evrede tercüman, hâkim veya Cumhuriyet savcısı tarafından atanır.

şeklinde düzenlenmiştir.

II. Bölüm’de de belirtildiği gibi, 1971 askeri müdahalesi sonrasında yapılan yargılamalarda Kürtler, CMUK’un 252. maddesini kullanarak savunmalarını Kürtçe yapmayı talep etmiş ve CMUK’un bu hükmüne dayanarak Kürtçe’nin varlığını, dolayısıyla etnik ve fiziki mevcudiyetlerini kanıtlama yolunu benimsemişlerdir. Mahkemeler bu talepleri kabul etmemiş, duruşmalarda yapılan Kürtçe konuşmalar ise tutanaklara “bilinmeyen dil” olarak geçmiştir.

1982 Anayasası ile birlikte Türkçe dışındaki dillerin “kanunla yasaklı dil” olarak tanımlanması, diğer bir ifade ile farklı kimliklerinin tanınmaması bağlamında anadillerinin reddedilmesi karşısında Kürtler, 80’lerin sonundan itibaren mevcudiyetlerini göstermenin bir yolu olarak tekrar CMUK’un 252. maddesine dayanmışlardır¹⁰⁸.

Bu çerçevede Diyarbakır eski Belediye Başkanı Mehdi Zana, bir gazeteye 1987 yılında verdiği açıklamaları nedeniyle yargılandığı davada savunmasını Kürtçe yapacağını beyan etmiş ancak mahkeme, Mehdi Zana’nın Türkçe bildiği halde Kürtçe savunma yapma talebini CMUK’un 252. maddesi kapsamında değerlendirmemiştir. Mehdi Zana savunmasını Kürtçe yapmakta ısrar etmiş ve Zana’nın bu ısrarı mahkemece susma hakkı olarak kabul edilmiştir¹⁰⁹. Mahkemenin bu kabulü, Türk vatandaşlarının anadilinin Türkçe olduğu yönündeki resmi anlayışın bir ifadesidir.

¹⁰⁸ Bu dönemde Kürtçe sadece mahkemede kullanılmamıştır. Bkz. dipnot 37. Bununla birlikte kamusal alanda Kürtçe konuşma konusunda ilk hatırlanan örneklerden biri de Vedat Aydın’ın İnsan Hakları Derneği’nin kongresinde yaptığı Kürtçe konuşmadır. 1990 yılında İnsan Hakları Derneği’nin kongresinde Vedat Aydın’ın Kürtçe konuşması üzerine Divan Başkanlığı, Vedat Aydın’ın bu tutumunu protesto etmiş, Divan Başkanlığı’nda bulunanlar kürsüyü terk etmişlerdir. Bu olayın demokrasi mücadelesi veren bir sivil toplum örgütü olan İnsan Hakları Derneği’nde yaşanmış olması, resmi yaklaşımın toplumsal düzeye nüfuz edişini de göstermektedir.

¹⁰⁹ AİHM, Kürtçe konuşma ısrarının susma hakkı olarak değerlendirilmesini, savunma hakkının kısıtlanması olarak kabul etmiş ve Türkiye’yi mahkum etmiştir. AİHM kararının Adalet Bakanlığı’nın web sayfasında yayımlanan Türkçe tercümesi için bkz. www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/zana.doc.

Siyasal dönüşümün gerçekleş(e)memesi ile birlikte hukuksal dönüşümün toplumsal dinamiklere cevap verememesi karşısında bugün Kürtler bir kez daha, CMK'nın 202. maddesine başvurarak anadilini kullanma hakkı taleplerini ortaya koymaktadır.

2009 yılının sonunda Kürdistan Topluluklar Birliği/Türkiye Meclisi (KCK) yapılanmasına yönelik operasyon yapılmış ve aralarında belediye başkanlarının da bulunduğu birçok siyasetçi, hak savunucusu ve sivil toplum örgütü temsilcisi tutuklanmıştır. İddianamesi Haziran 2010'da tamamlanan, ilk duruşması 18 Ekim 2010 tarihinde yapılan ana KCK davasında¹¹⁰, bu çalışmanın tamamlandığı tarih itibari ile henüz sanıkların savunmaları alınamamıştı. Sanıkların duruşmalardaki yoklamalarda Kürtçe cevap vermeleri ve savunmalarını Kürtçe yapmak istemeleri davaya bakan Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nce kabul edilmemektedir.

Savunmaların anadilinde yapılması taleplerini reddeden diğer mahkemeler gibi¹¹¹ Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi de sanıkların Kürtçe savunma yapma taleplerinin reddine dair kararını sanıkların Türkçe biliyor olmaları ile gerekçelendirmektedir. Ancak, gerek Lozan Antlaşması'nın, gerekse Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların ilgili hükümleri, anadilinde savunma yapmak isteyen kişilerin resmi dili bilmiyor olma ön koşulunu getirmemektedir.

Diğer taraftan, CMK'nın 202. maddesinde, yürürlükten kalkan CMUK'un düzenlemesinden farklı olarak "meramını anlatacak ölçüde Türkçe bilmiyorsa" ifadesi yer almaktadır ve bu ifade açık bir şekilde sanığın Türkçe bildiğinin kabulünü içermektedir. Bunun yanı sıra, CMK'nın bu hükmü hakime herhangi bir takdir yetkisi vermemektedir. Dolayısı ile hakim, anadilinde savunma talebi olduğu takdirde bunu yerine getirmek zorundadır. Bu hüküme dayanarak mahkemelerce sanığın Türkçe bilip

¹¹⁰ KCK davası kapsamında, Diyarbakır KCK davasına bağlı olarak ve özdeş iddianame ile birçok şehirde devam eden bir dizi KCK davası görülmekte olup, Diyarbakır'da devam eden dava, ana dava olarak anılmaktadır.

¹¹¹ Mahkemelerde Kürtçe savunma yapma talebi ile ilgili derlenen haberler için bkz. EK 3. AİHM'nin Zana/Türkiye kararına rağmen Kürtçe savunma talebinde bulunmanın, hâlâ susma hakkı olarak değerlendiriliyor olması dikkate değerdir.

bilmediği araştırılmaksızın anadilinde savunma hakkının tanındığı davalar bulunmaktadır¹¹².

Ana KCK davası devam ederken 2011 yılında Yüksekova 1. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülmekte olan bir davada sanıkların Türkçe bildikleri halde Kürtçe savunma yapmak istemelerinin mahkemece reddedilmesi üzerine sanıklarca yapılan itirazı inceleyen Hakkari Ağır Ceza Mahkemesi CMK'nın 202. maddesini tartışmış ve 11.01.2011 tarih ve 2011/3 D. İş sayılı bu kararında, AİHM'nin yukarıda özetlenen Zana davasına atıfta bulunarak,

(...) Neticede Mehdi Zana'nın Türkçe bilmesine rağmen Kürtçe de olsa ifadesinin alınmaması savunma hakları ihlali olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki konuyla ilgili gerek iç mevzuatımız, gerek AİHS, gerekse de AİHM'in kararına yer verilmiştir. Mahkememizce somut olay üzerinde yapılan değerlendirmede, sanıkların Türkçe bilmelerine rağmen Kürtçe savunma yapmak istemeleri savunma hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Bu kapsamda CMK'nın 202. maddesinde ifade edilen sanığa tercüman atama koşulu olarak belirtilen "meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa" ifadesi dar anlamıyla anlaşılmalı, "meramını Türkçe'den daha iyi anlatabileceği başka dil bilen" sanığa, savunma hakkını tam anlamıyla yerine getirmesine imkan sağlanacak ölçüde, savunma hakkının ihlal edilmeyeceği şekilde değerlendirilmelidir. Maddede sanığın meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmemesi durumunda mahkemece tercüman atama zorunluluğu ifade edilmiştir. Burada mahkemenin takdiri yoktur. Sanığın meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmesine rağmen savunmasını başka bir dilde daha iyi yapacağını ifade etmesi halinde, mahkeme talep üzerine kendisine tercüman atayacak, ancak Türkçe bilmesi nedeniyle CMK 324. maddesi uyarınca tercüman giderleri Devlet Hazinesi üzerinde bırakılmayıp mahkumiyeti halinde sanıktan tahsil edilmesi gerekecektir.

demek sureti ile yapılan itirazın kabulüne karar vermiştir.

Kürtlerin bu talebi, önceki olaylarda olduğu gibi Devlet tarafından azınlıklara ve azınlık hakları konusundaki resmi anlayışa uygun görülmemekte ve bu konuda resmi anlayışta bir değişim veya dönüşüm

¹¹² Şanlıurfa 3 Asliye Ceza Mahkemesi 2010/560 E., Şanlıurfa 5 Asliye Ceza Mahkemesi 2010/638 E. [Bu çalışma tamamlandığı sırada davalar henüz karara çıkmamıştır. Bu nedenle davalara dair sadece esas numaraları verilmiştir.]

yönünde niyetin olmadığı ima edilmektedir. Ancak, yasal düzenlemelerin açıklığı karşısında, Kürtlerin hukuki dönüşümün sınırlarının zorladıkları bu noktada siyasal dönüşüm zorunlu hale gelmektedir.

3.4.2 Çokdillilik: Anadilinin Kamu Hizmetlerinde ve Kamusal Alanda Kullanımı

1982 Anayasası'nın 127. maddesinde yerel yönetimler, “il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri” olarak tanımlanmıştır. Burada yer alan “mahalli müşterek ihtiyaçları karşılama” esası, gerek yerel yönetimlerden belediyelerin tabi olduğu 5393 sayılı *Belediye Kanunu*, gerekse de büyükşehirlerin tabi olduğu 5216 sayılı *Büyükşehir Belediye Kanunu*'nda da yer almaktadır.

Benzer bir esas, Türkiye'nin de tarafı olduğu, 1985 tarihli Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda da bulunmaktadır¹¹³. Buna göre; yerel makamların, kanunlarla belirtilen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkanına sahip oldukları tanınmaktadır.

Hizmetlerin verileceği dil de hiç kuşkusuz, yerel yönetimlerin vereceği hizmetlerde “mahalli müşterek ihtiyaçları karşılama” ile “yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme” esasının kapsamında değerlendirilmelidir. 5393 sayılı *Belediye Kanunu* ve 5216 sayılı *Büyükşehir Belediye Kanunu* ise, hizmetlerin verilmesinde Türkçe dışında bir dilin kullanılamayacağına dair bir hüküm taşımamaktadır. Nitekim, ilçede çok

¹¹³ Şartı imzalamadan önce Türkiye, Şart'ın hükümlerini anayasa ve yerel yönetimler ile ilgili mevzuat açısından değerlendirmiş ve Şart'ın hükümleri ile iç hukuktaki düzenlemeler arasında çelişki olmadığı değerlendirilmesini yapmıştır (İnaç ve Ünal, 2007:4). Şart'ta taraf devletlerin Şart'ın en az 20 paragrafı ile kendisini bağlı kabul etmesini öngörmüş olup, Türkiye, şu maddeler ile bağlı olmayı seçmiştir: madde 2, madde 3 paragraf 1 ve 2, madde 4 paragraf 1, 2, 3, 4 ve 5, madde 5, madde 6 paragraf 2, madde 7 paragraf 1 ve 2, madde 8 paragraf 1 ve 2, madde 9 paragraf 1, 2 ve 3 ile madde 10 paragraf 1.

sayıda İngiliz vatandaşının yaşıyor olması nedeni ile Didim Belediyesi, 1,5 yıl süren bir uygulama ile su faturalarını İngilizce düzenlemiştir¹¹⁴.

AB üyelik sürecinde yapılan reformlarla anadillerine ilişkin yasağın (kısmen de olsa) kaldırılması ile birlikte özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki bazı belediyeler de hizmetlerini Türkçe dışındaki dillerde de sunmaya başlamıştır. Ancak hizmetlerin sunumunda, arasında Kürtçe'nin de bulunduğu Türkçe dışındaki dillerde anons yapılması, broşür dağıtılması, davetiye gönderilmesi, afiş asılması nedeni ile bazı yerel yönetimlere TCK'nın 222. maddesi ile görevi kötüye kullanma suçunun düzenlendiği 257. maddesine dayanarak soruşturma başlatılmış ve davalar açılmıştır¹¹⁵.

Diyarbakır Sur Belediyesi, 06.10.2006 tarih ve 61 sayılı kararı ile hizmet alanı içerisinde yer alan halkın konuştuğu diller ile bölgenin turizm potansiyeli gözetilerek belediye hizmetlerinde Türkçe'nin yanısıra Kürtçe, Ermenice, Arapça, Süryanice ile İngilizce dillerinde hizmet görmek için çokdilli belediyecilik kararı almıştır. Bu karar nedeni ile başlatılan soruşturma neticesinde açılan davada Danıştay 8. Dairesi, 08.08.2007 tarih ve 2007/5495 E., 2007/4542 K. sayılı kararı ile "Diyarbakır Sur Belediye meclisinin feshi ve Diyarbakır Sur Belediye Başkanının belediye başkanlığının düşürülmesine" karar vermiştir.

Danıştay 8. Dairesi kararında, hem davaya konu kararın uygulanması ile ilgili olarak hem de bu karardan önce Diyarbakır Sur Belediyesi'nin yürüttüğü faaliyetler arasında Türkçe-Kürtçe ve İngilizce basılan alan araştırması kitabı, Türkçe-Kürtçe faaliyet raporu broşürü ile Türkçe ve Kürtçe ve diğer dillerde çeşitli broşürler, Türkçe ve Kürtçe çocuk dergisi, Türkçe ve Kürtçe belediye bülteni ile iki bilgisayara yüklenmiş olan "UBUNTU" adlı Kürtçe yazılım programını esas almıştır ve şu hususları ifade etmiştir:

¹¹⁴ "İngilizce su faturası tartışma konusu oldu" <http://www.sahilkentgazetesi.com/haber-Ingilizce-su-faturasi-tartisma-konusu-oldu-831/>; "İngilizce su faturası oluyor, Kürtçe olmazmış" *bianet*, 05.01.2011.

¹¹⁵ Türkçe dışında bir dilde hizmet sunumu nedeniyle başlatılan kovuşturma ve/veya açılan davalardan derlenen örnekler için bkz. EK 4.

Belediyelerin, yerel koşulları dikkate alarak farklı dil ve lehçeleri kullanan vatandaşların belediye hizmetlerinden daha sağlıklı yararlanmaları ve bilgi sahibi olmaları hakkı kapsamında yürüttükleri çalışmalarda Anayasa ve Yasalarda belirlenen kuralların dışına çıkmamaları gerekmektedir. Bu hakkın kullanımı da Anayasa ve yasalarda belirlenen sınırlar dahilinde olabilecektir.

(...)

... mevcut kurallarda yer almayan bir hakkın talep edilmesi ya da vatandaşlara bu türden bir hakkın kullanımı sonucunu doğuran bir hizmetin sunulması ancak mevcut haklar ve hukuk kuralları kapsamında ve bunlara aykırı olmamak şartıyla mümkündür. (...)

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarında yayın yapılmasına, bu dil ve lehçelerin öğretilmesi için özel kurslar açılmasına olanak sağlayan yasal kuralların (2923 ve 3984 sayılı Yasalar) keyfi bir biçimde genişletilerek resmi kurumlarca Türkçe yerine bilgilendirme dili adı altında veya “çok dilli belediyeçilik” gerekçesiyle resmileştirilmesi Anayasal ve Yasal kurallara açıkça aykırılık teşkil etmektedir. (...)

Bu bakımdan söz konusu belediye meclis kararı ve bu kararın uygulanma şekli dikkate alındığında, yukarıda anılan 2923 ve 3984 sayılı Yasalarda kullanımına olanak sağlanan hakların kapsamı ve amacı dışına çıkılarak belediyenin faaliyet raporu ve belediyeye ait bilgisayarın yazılım programının da bu kapsama alınması ile resmi nitelikte iş ve işlemlerde Devletin resmi dilinden başka bir dilin kullanılmasına olanak sağlandığı anlaşılmaktadır. Bir başka anlatımla, söz konusu belediye meclis kararında belirtilen çok dilli belediyeçilik yaklaşımının Anayasal ve yasal kurallarla bağdaşmadığı açıktır. Böylece Anayasada ve uluslararası sözleşmelerde belirlenen ve güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin kullanımını aşan, bu kuralların amacına ve öngörüsüne aykırı bir niteliğin oluştuğu sonuç ve kanaatine ulaşılmaktadır.

Diyarbakır İl Genel Meclisi de, 2006 yılında ildeki yerleşim birimlerinin adlarının daha önce değiştirilen adları ile birlikte kullanılması yönünde karar almış, fakat bu karar valinin itirazı üzerine 2007 yılında Diyarbakır İdare Mahkemesi’nce iptal edilmiştir. Diyarbakır İdare Mahkemesi’nin kararı, temyiz edilmiş ve neticede Danıştay 8. Dairesi,

10.06.2009 tarih ve 2007/8635 E., 2009/4200 K. sayılı kararı ile Diyarbakır İdare Mahkemesi'nin kararını onamıştır¹¹⁶.

Her iki karar da, dava konularının esasen Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ilkesi ile azınlık yaratma yasağı çerçevesinde değerlendirildiğini ve mevcut düzenlemelerin katı bir bakış açısı ile ele alındığını göstermektedir. Ancak, bu kararlara rağmen hizmetlerin çokdilli olarak verilmesine devam edilmektedir. Bugün Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde birçok belediye, yer tabelalarında yer adlarını Türkçe'nin yanısıra Kürtçe, Süryanice, Ermenice dillerinde de yazmakta, belediye binaları içerisindeki tabelalarda yine Türkçe'nin yanısıra Kürtçe dilini de kullanmaktadır¹¹⁷.

Belediyelerin bu hizmetlerine karşı kovuşturmalar ve/veya davalar sürdürülmekle birlikte, bir önceki alt başlıkta değerlendirilen anadilinde savunmadan farklı olarak, yerel yönetimler boyutunda toplumsal dinamikler ile resmi anlayış çatışması üst boyutta yaşanmamakta resmi anlayış, yerel yönetimler boyutunda değişmeye daha açık durmaktadır.

¹¹⁶ Sezgin Tanrıkulu, "Siyasi partiler yasası tümünden değiştirilmeli", *Radikal*, 22.10.2009.

¹¹⁷ "Batman Belediyesi'nden Türkçe-Kürtçe-Arapça Şehir Haritası", *bianet*, 14.08.2009; "Yazar İş, Midyat'ın Dört Dilde Haritasını Yayınladı", *bianet*, 29.10.2009; "Diyarbakır'da 91 Köye Kürtçe-Türkçe Tabela", *bianet*, 23.09.2010; "Diyarbakır zaten çift dilli", *Radikal*, 17.12.2010.

SONUÇ

Kopenhag kriterlerinin siyasi boyutunun bir parçasını oluşturan “azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması”, farklı etnik kültürel, dinsel veya dilsel özelliklere sahip kişilerin bu kimliklerine saygı gösterilmesi ve korunmasını, dolayısıyla da kimliklerinin geliştirilmesi yönünde politikalar izlenmesini gerekli kılmaktadır. Farklı kimliklerin gelişimi ise şüphesiz azınlık hakları ile sağlanabilmektedir.

Türkiye, azınlıklar bağlamında, Lozan Antlaşması ve 18 Ekim 1925 tarihli Türkiye ile Bulgaristan arasındaki Dostluk Antlaşması’nda kabul edilenler dışında Türkiye’de başka azınlık bulunmadığını, Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkesin Türk sayıldığı ve ülkede bütün vatandaşların tüm alanlarda eşit olarak haklara sahip olduğu, borçlarda da yine eşit bir şekilde yükümlü olduğunu savunmaktadır. Nitekim bu bağlamda, *Siyasi Partiler Kanunu*’nda siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyecekleri ve Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemeyecekleri, bu yolda faaliyette bulunamayacakları düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu siyasi parti kapatma kararlarında, Türk ulusu içerisinde farklı etnik kökenli bireylerin bulunduğunu kabul etmekte ancak, farklılıklara dayanan kimlik taleplerinin hukukla düzenlenmesini ve azınlık haklarının tanınmasını reddetmektedir. Bu gerekçesini de, farklılığı kendi içinde eritmek üzerine kurulu vatandaşlık anlayışına dayandırmaktadır: “Sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi

olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır. Amacın, bölünmeyi gerçekleştirmek olduğu anlaşılmaktadır”.

Türkçe'nin, Türkleştirme aracı olması politikalarının bırakılarak, 1982 Anayasası'nın 3. ve de 4. maddesi ile birlikte resmi dil/devlet dili olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin *temel niteliğinden biri* olarak tescil edilmesi ise, dil-kimlik ilişkisi perspektifinden bakıldığında farklı kimliklerin ifadesinin nihai olarak kabul edilmeyeceğini işaret etmektedir. 1982 Anayasası'nda örneğine başka demokratik sistemlerde rastlanmayan “kanunla yasaklı dil” kavramına yer verilmesi ve bu paralelde yasal düzenlemelerin yapılması ise farklı kimliklerin ifadesine yönelik açık bir tanımama anlamına gelmektedir.

AB üyelik hedefi, bu yaklaşımdan ayrılarak azınlık haklarının tanınmasını gerekli kılmaktadır. Bu hedefe yönelik olarak her ne kadar 1982 Anayasası sonrasında kabul edilen yasaklayıcı düzenlemeler göreceli olarak kaldırılmış ve birtakım azınlık hakları tanınmış olsa da azınlık haklarını “Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü”ne karşı bir tehdit olarak kabul eden mevcut anlayış karşısında, ya anadilini öğrenme hakkında olduğu gibi tanınan azınlık hakları getirilen kısıtlamalarla işlevsiz hale gelmekte ya da anadilinde eğitim hakkında olduğu gibi ısrarlı bir şekilde bazı azınlık hakların tanınması reddedilmektedir.

Devletin ve ülkenin bölünmez bütünlüğü, tüm devletlerin vazgeçemeyecekleri bir ilkedir. Nitekim, azınlık haklarına ilişkin uluslararası düzenlemelerde bu husus gözeterek tanınan hak ve özgürlüklerin kolektif olmadığı, resmi dillerin öğrenilmesi ve kullanılmasını ortadan kaldırmayacağı, devletlerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğe aykırı olmayacağına dair hükümler yer almaktadır. Ancak Türkiye özelinde bu ilkeye bir de “milletin” de bölünmez bütünlüğü eklenmiştir. Milletın bölünmez bütün olarak kabulü, farklı kimliklerin de reddi anlamına gelmektedir.

Azınlıklara yönelik mevcut yaklaşımı koruyarak, çeşitlilik içinde bütünlük anlayışını benimseyen AB'ye dahil olma çabasının başarı sağlamaktan uzak olduğu açıktır. AB Komisyonu tarafından da ifade

edildiği gibi, Türkiye'nin savunduğu azınlık anlayışı, azınlık kimliklerin tanınmasının önünde bir engel olarak belirmektedir.

Dil hakları özelinden bakıldığında ise, mevcut durum hakkında şu notlar düşülebilir:

AB üyelik hedefi ile başlanılan reform sürecinde, dil haklarına ilişkin olarak yapılan düzenlemeler kısıtlamalara tabi tutularak anadilinde radyo/televizyon yayını yapılması, anadilinin öğrenimi ile anadilinde ad ve soyadların kullanılması ile sınırlı kalmıştır.

1982 Anayasası'nın 42. maddesi reform sürecinde değişikliklere konu olmaz iken, *Siyasi Partiler Kanunu*'nda "kanunla yasaklı dil" ifadesi varlığını korumaya devam etmektedir. Dil haklarının talebi ise, *Siyasi Partiler Kanunu*'nun 81. maddesi çerçevesinde azınlık yaratma olarak görülmekte ve yasaklanmaktadır. Bu anlayışın uzantısı olarak AIHM'nin mahkumiyet kararlarına rağmen CMK'nın 202. maddesine aykırı olarak savunmanın Kürtçe yapılması talepleri reddedilmektedir.

Anadilinin kamusal alanda ve idari makamlarla ilişkide kullanımı ise kabul edilmemekle birlikte uygulamada birbiriyle çelişkili ikili durum gözlemlenmektedir. Örneğin, içinde q, w ve x harfleri geçen kişi adları bu harflerin Türk alfabesinde olmadığı gerekçesiyle reddedilir, dolayısıyla kamusal alanda kullanımına izin verilmezken, Devlet kanalı üzerinden 24 saat yayın yapan TRT 6'da bu harfleri içeren program adları ve bu harfleri içeren kelimeler ekranda herhangi bir sorun olmaksızın yer almaktadır. Varolan yasaklamaların kaldırılmasına yönelik adımların atıldığı bu süreçte, 1353 sayılı *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*'a aykırı hareket etmek ise 2004 yılında kabul edilen 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*'nda yeni bir düzenleme olarak yer almış ve bir suç olarak tanımlanmıştır.

Diğer yandan, dil haklarını içeren uluslararası düzenlemeler, azınlıklara yönelik mevcut anlayış sonucunda imzalanmamaktadır. Henüz imzalanmayan sözleşmelerden biri de Çerçeve Sözleşme'dir. Çerçeve Sözleşme'nin azınlık haklarına dair endişeleri giderici hükümler (hak ve özgürlüklerin kolektif olmadığı, resmi dillerin öğrenilmesi ve kullanılmasını

ortadan kaldırmayacağı, devletlerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğe aykırı olmayacağına dair hükümler) taşıyor olmasına rağmen imzalanmıyor olması anlaşılabilir.

Netice itibariyle, AB üyelik hedefi ile gerçekleştirilen reformlar kapsamında dil hakları da diğer azınlık hakları gibi, azınlıklara ve de azınlık haklarına yönelik mevcut anlayışın gölgesinde kalmakta ve bu yönüyle de hakların tanınma amacını karşılayamamaktadır. Dilsel azınlık haklarının tanınması sürecinde “anadili”, “azınlık dili” gibi ifadeler yerine “Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçeler” ya da “yaşayan diller” ifadelerinin kullanılması, açıklanmaya çalışan bu durumu gösteren bir sembol olarak değerlendirilebilir.

Bir yandan azınlıklara ve azınlık haklarına yaklaşımda resmi anlayışta temel değişiklik yapılmasına direnme, diğer yanda AB üyeliği için kabul edilen/açıklanan hedefleri yerine getirme zorunluluğu, toplumsal dinamiklere cevap ver(e)meyen bir hukuki dönüşüm yaratmıştır. Hukuksal dönüşümün toplumsal dinamiklere cevap veremediği noktada toplumsal dinamikler siyasi dönüşümü talep etmektedir.

Bu konuda Kürtler, II. Bölüm’de bahsedilen tarihi-toplumsal özellikleri nedeni ile ön planda yer almakla birlikte bu talepler sadece Kürtlere özgü değildir. Azınlık haklarının tanınması sürecinde Çerkezler, Lazlar, Gürcüler de anadili taleplerini dile getirmektedirler. Uyum yasaları kapsamında TRT tarafından yapılan radyo/televizyon yayınlarında Lazca’ya yer verilmemesi üzerine Lazlar memnuniyetsizliklerini dile getirmiş, Türkiye’deki 56 Çerkez derneğinin çatı örgütü olan Kafkas Dernekleri Federasyonu 2009 yılında TRT-6’nın yayına geçmesinin hemen sonrasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e TRT-3’te sınırlı saatlerde yapılan yayın yerine TRT’nin Çerkezce (Adıgece ve Abazaca) yayın yapması ile Kafkas dillerinde üniversiteler bünyesinde enstitüler açılması taleplerini iletmıştır. Diğer yandan bu sürecin sadece Kürt sorunu ile ilişkilendirilmesi eleştirilmiştir¹¹⁸.

¹¹⁸ “Demokrasi Açılımı’nda Romanların da Söyleyecek Sözü Var”, *bianet*, 19.08.2009; “Çerkesler de "Demokrasi Açılımı"nda Masaya Oturmak İstiyor” *bianet*, 20.09.2009

Son yıllarda etnik gruplar, 21 Şubat Dünya Anadili Günü'ünde çeşitli etkinlik kapsamında anadili taleplerini iletmektedirler. Etkinliklerin çeşitliliği, etkinlikleri düzenleyen ve/veya etkinliklere katılan etnik grupların ve de etkinliklerin düzenlendiği illerin sayısı her yıl artış göstermektedir¹¹⁹.

Ancak bugün gelinen noktada bu taleplerin karşılanması adına, hak ve özgürlük alanının genişletilmesine yönelik adımların atılması beklenirken, yapılan değişikliklerle sağlanan gelişmelerin geri alındığı *daha katı* politikaların uygulandığı görülmektedir. Bu çalışmada örnekleri verildiği üzere azınlık haklarının siyasal boyutta siyasi partiler tarafından savunulması, ilgili partilerin kapatılması ile sonuçlanmaktadır. Bu taleplerin bireysel olarak savunulması ise *devletin bütünlüğüne karşı suç* olarak değerlendirilmektedir.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2008 yılında vermiş olduğu ve sonraki yargılamalar için içtihat teşkil eden Felat Özer kararı¹²⁰, TCK ve TMK'nın farklı maddelerinin yargı erki tarafından keyfi bir şekilde yorumlanması ve kullanılmasının önünü açmıştır. Bu kapsamda, azınlıklara ve azınlık haklarına dair düşüncelerini ve devletin bu politikalarıyla ilgili eleştirilerini dile getiren toplumun birçok kesiminden kişinin düşünce açıklamaları, PKK'nın çeşitli kongrelerinde aldığı kararlar ile ilişkilendirilerek örgütsel faaliyet olarak kabul edilmektedir¹²¹. Bunun sonucunda da düşüncelerini açıklayan kişiler, TCK ile TMK'nın "silahlı örgüt üyeliği", "suç işlemek amacıyla örgüt kurma", "örgüte yardım ve yataklık" veya "örgüt amacının propagandası"na ilişkin maddeleri uyarınca

¹¹⁹ "Lazlar da adlarını istedi", *Radikal*, 15.05.2009; "Kürtler, Gürcüler, Çerkesler ve Pomaklar Dilleri İçin Sokaktaydı!", *bianet*, 22.02.2011

¹²⁰ Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 4.3.2008 tarih ve 2007/9-282 E., 2008/44 K. sayılı kararı. Bu kararın detaylı incelemesi Human Rights Watch tarafından yapılan "Protestoyu terör suçu saymak" başlıklı çalışmada kapsamında yer almaktadır. İlgili çalışma için bkz. www.hrw.org/fr/reports/2010/11/01/protestoyu-ter-r-su-u-saymak [02.11.2010]

¹²¹ Örgütsel faaliyet kapsamına sadece düşünce açıklamalarının girmediğini, ıslık çalmaktan def çalmaya, sarı, kırmızı ve yeşil renkleri birarada kullanmaktan imzanın "Kürtçülük" kelimesine benzemesi ya da lokantada kullanılan tuzlukların Abdullah Öcalan'a benzemesine kadar geniş bir yelpazede değerlendirme yapıldığını belirtmek gerekmektedir. Kamuoyunda taş atan çocuklar olarak bilinen sorun ise, konunun bir başka önemli boyutunu teşkil etmektedir.

örgüt üyelerinin mahkum olduğundan daha ağır cezalarla mahkum olmaktadır¹²² (Danış Beştaş, 2009:124 vd).

Azınlık haklarını “Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü”ne karşı bir tehdit olarak kabul eden mevcut anlayışta hiçbir değişiklik olmaması neticesinde, fiil yerine *niyetin* yargılandığı yani, ifade özgürlüğünün kısıtlandığı tehlikeli bir alana doğru savrulmaktadır.

Son olarak, ana KCK davası kapsamında halihazırda anadilinde savunma konusunda yaşananlar, birçok konuda olduğu gibi bu çalışmanın konusu ile ilgili olarak da resmi söyleme dair bir çözümleme yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ancak, iddianamesi Haziran 2010’da tamamlanan, ilk duruşması 18 Ekim 2010 tarihinde yapılan ana KCK davasında, duruşmalar görüntülü ve sesli olarak kaydedilmektedir ve bu çalışmanın tamamlandığı tarih itibari ile ilk duruşma da dahil olmak üzere hiçbir duruşma tutanağının yazılı dökümü yapılmamıştır. Bu itibarla, duruşma kayıtlarına bir kaynak olarak başvurulamamaktadır.

¹²² Teslim olan örgüt üyeleri, Etkin Pişmanlık Yasası’ndan yararlanabilmekte ancak anılan şekilde yargılanan, eline hiç silah almamış kişiler örgüt üyeleri için varolan ceza indirimi ya da suçlamaların düşürülmesi gibi olanaklardan faydalanamamakta, sonuçta daha ağır cezalara çarptırılmaktadır.

KAYNAKÇA

“IV. Demokratik Eğitim Kurultayı Çok Dilli Çok Kültürlü Toplumlarda Eğitim Komisyonu Tebliği: Eğitimde Çokdillilik ve Kültürel Kimlikler Ek 4: Eğitimde Ayrımcılıklara Tanıklıklar” *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu 1* içinde sf.216-224. 2010. Ankara:Eğitim-Sen Yayınları.

Türkiye’de Siyasi Reform, Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler. 2007. Ankara:Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

Afet İnan. 2008. *Medeni Bilgiler Türk Milletinin El Kitabı*. Atatürk’ün El Yazılarından Yayına Hazırlayan İnan Afet. Günümüz Türkçesi Aydın Neriman. İstanbul:Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Ahmad Feroz. 2009. *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul:Kaynak Yayınları.

Akçura Belma. 2009. *Devletin Kürt Filmi 1925-2009 Kürt Raporları*. İstanbul:New Age Yayınları.

Aktar Ayhan, 2008. *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*. 9. baskı. İstanbul:İletişim Yayınları.

Aksamaz Ali İhsan. 2010. “Şu Bizim Sahipsiz Lazca” *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu 2* içinde sf.348-362. Ankara:Eğitim-Sen Yayınları.

Aliefendioğlu Yılmaz, 2002. “Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesi’nin Azınlık Konusuna Bakışı” sf.218-241 *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Anderson Benedict, 2007. *Hayali Cemaatler*. Çeviren Savaşır İskender. İstanbul: Metis Yayınları.

Aydın Zeynep, 2002. “Lozan Antlaşması’nda Azınlık Statüsü Farklı Kökenlilere Tanınan Hakları” sf.209-217. *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Balçık M.Berk. 2008. “Milliyetçilik ve Dil Politikaları” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik* içinde, Bora Tanıl ve Gültengil Murat, ed. Sf. 777-787. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bali Rıfat N. 2005. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Barber Benjamin, 1995. *Güçlü Demokrasi Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. Çeviren Beşikçi Mehmet. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beştaş Meral Danış. 2009. “Kürt Sorununda İfade Özgürlüğü: Mevzuatta-Uygulamada Ayrımcılık ve Çifte Standart” sf.123-150. *Türkiye’de İfade Özgürlüğü* içinde, Koçak Taner, Doğan Taylan ve Kutluata Zeynep, ed. İstanbul: bgst Yayınları.

Bora Tanıl. 2008. “‘Ekalliyet Yılanları...’ Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik* içinde, Bora Tanıl ve Gültengil Murat, ed. Sf. 911-918. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bottomore Tom, 2006. “Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar” sf.57-94. *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* içinde. Çeviren Kaya Ayhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bucaklışı İsmail. 2003. “Farklı bir Dil: Lazca” *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları* içinde Uzpeder Ebru ed., sf.85-91 İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.

Coşkun Vahap, Derince M. Şerif ve Uçarlar Nesrin. 2010. *Dil Yararı: Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri*. Diyarbakır: Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.

Çağaptay Soner. 2008. “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4 Milliyetçilik* içinde, Bora Tanıl ve Gültengil Murat, ed. Sf. 245-262. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çapar Mustafa. 2006. “Tekparti Dönemi, Milli Eğitim, Milli Dil ve Türkleştirme Politikaları” *Türkiye’de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım* içinde, Demirler Derya ve Kayhan Mert, ed. Sf.83-88. İstanbul:TESEV Yayınları.

Çavuşoğlu Naz, 2001. *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. İstanbul: Su yayınları.

Çavuşoğlu Naz, 2002. “Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye Bir Karşılaştırma” sf.124-146. *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Doytcheva Milena. 2009. *Çokkültürlülük*. Çeviren Onmuş Tuba Akıncılar. İstanbul:İletişim Yayınları.

Ekşi Nuray. 2008. *Vatandaşlık Hukukumuzda Türkçe Olmayan Ad ve Soyad Meselesi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Ersanlı Büşra. 2006. *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul:İletişim Yayınları.

Gellner Ernest, 2008. *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çeviren Ersanlı Büşra, Erdoğan Günay Göksu. İstanbul: Hil Yayın.

Gemalmaz Mehmet Semih, 2007. *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Legal.

Kaboğlu İbrahim Özden, 2002. *Özgürlükler Hukuku*. İstanbul: İmge Yayınları.

Kaboğlu İbrahim Özden, 2002b. “İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye” sf. 17-28. *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Kaboğlu İbrahim Özden, 2006. *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar*. İstanbul: Legal.

Kaboğlu İbrahim. 2010. *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak*. Ankara:İmge Yayınları.

Kadioğlu Ayşe, 2008. *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde sunuş yazısı. Sf. 11-12. İstanbul: Metis Yayınları.

Kaya Ayhan. 2006. “Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürcülük”, sf.95-136. *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* içinde Kaya Ayhan, ed. İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keyman E. Fuat, 2008. “Önsöz: Kimlik, Vatandaşlık ve Demokratikleşme Türkiye Örneği”, Sf. 7-17. *Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık* içinde önsöz. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Koçak Mustafa, 2010. *Çokkültürlülük Açısından Dil Hakları* yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Ana Bilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı.

Kurban Dilek. 2008. “Vatandaşlığın Olağanlaşan İstisnası Olarak Kürtler”, Sf. 132-142. *Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık* içinde Keyman E.Fuat, ed. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Oder Bertil Emrah. 2000. “Topluluk Hukukunda Temel Hak Koruması” *Avrupa Birliği Hukuku* içinde Tekinalp Gülören ve Tekinalp Ünal, ed. Sf.737-780. İstanbul: Beta Yayınları.

Oldfield Adrian. 2008. “Vatandaşlık: Doğal Olmayan Bir Pratik Mi?” sf. 93-106. *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde Çeviren Cemgil Can. Kadioğlu Ayşe, ed. İstanbul: Metis Yayınları.

Oran Baskın. 2004. “Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, Uygulama” İstanbul:TESEV Yayınları.

Özbudun Ergun. 2011. *Türk Anayasa Hukuku* Ankara:Yetkin Yayınları.

Rehman Javaid, 2002. “Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları” sf. 95-123. *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Çeviren Üzeltürk Sultan Tahmazoğlu. Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Sadoğlu Hüseyin. 2010. *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Soyarık Nalan. 2008. “Türkiye’de Vatandaşlık: Anayasal ve Yasal Düzenlemeler Işığında Bir İnceleme”, Sf. 27-37. *Aydınlanma, Türkiye*

ve *Vatandaşlık* içinde Keyman E.Fuat, ed. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Şahin Bahar. 2006. “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar” Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları içinde Kaya Ayhan ve Tarhanlı Turgut, ed. Sf.122-159. İstanbul: TESEV Yayınları. 2. Baskı.

Tanör Bülent. 1994. *İki Anayasa 1961-1982*. İstanbul:Beta Yayınları. 3. Basım.

Tanör Bülent. 2008. “Siyasal Tarih (1980-1995)” *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003* içinde Akşin Sina ed. Sf.29-161. İstanbul:Cem Yayınevi. 8. Basım.

Tanör Bülent, Yüzbaşıoğlu Necmi. 2009. *1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul:Beta Yayınları. 9. Basım.

Taylor Charles, 2010. “Tanınma Politikası” sf.46-93. *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* içinde. Çeviren Salman Yurdanur. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tunçay Mete. 2005. Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turner Bryan S., 2008. “Bir Vatandaşlık Kuramının Ana Hatları” sf. 107-139. *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde Çeviren Cemgil Can. Kadioğlu Ayşe, ed. İstanbul: Metis Yayınları.

Türkmen Füsün. 2003. “Türkiye, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları” sf.83-97. *Avrupa Birliği Hukuku* içinde Gül İdil Işıl, Tokuzlu Lami Bertan, ed. İstanbul: İsveç Başkonsolosluğu

Uçarlar Nesrin. 2009. *Between Majority Power and Minority Resistance: Kurdish Linguistic Rights in Turkey*. Lund:Media-Tryck, Lund University.

Üstel Füsün, 1999. *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara: Dost Yayınevi.

Üstel Füsun, 2002. “Yurttaşlık ve Demokrasi” sf. 43-50. *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Üstel Füsun. 2008. “*Makbul Vatandaş’ın Peşinde II. Meşruiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel Füsun, 2009. “Dil Hakları ve Anadilde Eğitim” Sf. 240-248. *Türkiye’de Kürtler: Barış Süreci için Temel Gereksinimler* içinde Bico Cem, ed. İstanbul: Diyarbakır Barosu, Henrich Böll Stiftung Derneği.

Üzeltürk Sultan Tahmazoğlu, 2002. “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ve Türkiye” sf. 147-191. *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları* içinde Kaboğlu İbrahim Özden, ed. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi.

Virtanen Özlem Eraydın, 2002. *Dil Politikalarına Bütüncül Bir Yaklaşım: Orta Asya’da Dil Politikaları* yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ana Bilim Dalı.

Yeğen Mesut. 2009a. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu.* İstanbul:İletişim Yayınları. 4. Baskı.

Yeğen Mesut. 2009b. *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaş.* İstanbul:İletişim Yayınları. 3. Baskı.

Yeğen Mesut. 2011. *Son Kürt İsyanı.* İstanbul:İletişim Yayınları.

Yıldız Ahmet. 2007. “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Young Iris Marion, 1998. “Polity and Group Difference: A Critique of Ideal of Universal Citizenship” sf. 386-408. *Citizenship: Critical Concepts Vol.2* içinde Turner Bryan S., Hamilton Peter. London; New York: Routledge.

SÜRELİ YAYINLAR

“12 bin 211 köyün adı değiştirilmiştir”, *Radikal*, 13.05.2009.

“Ahmet Türk Meclis'te Kürtçe konuştu yayın kesildi”, *Radikal*, 24.02.2009.

“Berivan'a bir davada Ardahan'da”, *Radikal*, 29.05.2002.

“Diyarbakır zaten çift dilli”, *Radikal*, 17.12.2010.

“Eğitim Sen'in kapatılma davasını Genelkurmay açtırdı”, *Sabah*, 08.07.2004.

“Hapiste Kürtçe “olumsuz davranış”, *Radikal*, 15.01.2009.

“Kürtçe kursa merdiven engeli”, *Radikal*, 24.11.2003.

“Kürtçe kursu bu kez kapıya takıldı”, *Milliyet*, 18.10.2003.

“Kürtçeden ses çıkmadı”, *Radikal*, 22.09.2003.

“Lazlar da adlarını istedi”, *Radikal*, 15.05.2009.

“Leyla Zana, o anı anlattı: Geçmişe takılıp kalmamak lazım”, *Radikal*, 10.05.2011.

“Siyasiler altı saat atıştı, Türkiye 'demokratik açılım'ın içeriğini yine öğrenemedi”, *Radikal*, 14.11.2009.

“Tirkim Rastim Zîrekim”, *Express*, 2010-114:26-29.

“TRT bizi kandırıyormuş”, *Radikal*, 16.03.2003.

“TRT'nin özerklik hassasiyeti tuttu!”, *Sabah*, 12.06.2003.

Arakon Maya. “Ayrılkçı Kürt Hareketinin Tarihsel Dinamiklerine Kısa Bir Bakış” *Alternatif Politika* 2010-2:175-194.

Arslan Arif. 18.10.2003. “Kürtçe kursu bu kez kapıya takıldı” *Milliyet*.

Aydın Suavi. 2005. “Nazan Maksudyan'ın kitabı “Türklüğü Ölçmek” üzerine” *Tarih ve Toplum* 2(242):155-184

Başlangıç Celal. 17.03.2002. “Dilekçe ‘Hak’sızlığı”, *Radikal*.

Hür Ayşe. 04.10.2009. “Avar, ne olur kızımı götürme!..”, *Taraf*.

İnaç Hüsamettin ve Ünal Feyzullah. “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyeler” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2007-17:1-24.

Tanrıkulu Sezgin. 22.10.2009. “Siyasi partiler yasası tümden değiştirilmeli”, *Radikal*.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“1998-2011 Yılları Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporları” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1> (15.04.2011).

“1998 Yılı Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu Türkçe Tercümesi” http://digm.meb.gov.tr/uaorgutler/AB/AB%20BELGELER/İlerleme_Rap_1998.pdf (15.04.2011).

“2001 Yılı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1> (15.04.2011).

“2002 Yılı Ocak ayı Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı Basın Bildirisi” <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2002/29ocak2002.html> (25.04.2011).

“2003 Yılı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196&l=1> (15.04.2011).

“2008 Yılı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42260&l=1> (15.04.2011).

“Bakan Atalay "Kürt Açılımı"nda Partilerle Görüşmeye Başlıyor” <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/116393-bakan-atalay-kurt-aciliminda-partilerle-gorusmeye-basliyor> (01.05.2011)

“Batman Belediyesi'nden Türkçe-Kürtçe-Arapça Şehir Haritası” <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/116467-batman-belediyesinden-turkce-kurtce-arapca-sehir-haritasi> (01.05.2011)

“Commission of the European Communities (1989) Opinion on Turkey’s Request for Accession to the Community SEC(89)2290 Final 18 December 1989.” http://aei.pitt.edu/4475/1/001842_1.pdf (15.04.2011)

“Council Decision of 8 March 2001 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey” http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/Turkey_APD_2001.pdf (15.04.2011).

“Diyarbakır'da 91 Köye Kürtçe-Türkçe Tabela” <http://bianet.org/bianet/siyaset/124987-diyarbakirda-91-koye-kurtce-turkce-tabela> (01.05.2011)

“Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’un Zafer Haftası mesajı” http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_8_Mesajlar/2009/30agustos_zaffer_bayrami_mesaji_25082009.html (25.04.2011).

General Comment No.23: The rights of minorities (Article 27) <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument> (19.05.2011).

“Hükümet Çözüm Teklifini 1 Ekim'den Sonra Açıklayacak” <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/116751-hukümet-cozum-teklifini-1-ekimden-sonra-aciklayacak> (15.02.2011).

“İçişleri Bakanlığı Genelgesi” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=24789&l=1> (25.04.2011).

“Kültürel Zenginliğimiz Program Tanıtımı” <http://www.trt.net.tr/radyo/RDDetay.aspx?kimlikid=248&tur=Radyo&Kanal=RADY01> (13.04.2011).

“Kürtler, Gürcüler, Çerkesler ve Pomaklar Dilleri İçin Sokaktaydı!” <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/128072-kurtler-gurculer-cerkesler-ve-pomaklar-dilleri-icin-sokaktaydi> (01.05.2011)

“Mardin Üniversitesi "Kürt Dili ve Kürdoloji"de Israrlı” <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/117068-mardin-universitesi-kurt-dili-ve-kurdolojide-issarli> (15.02.2011).

“Meclis’te Kürtçe konuşmaya takipsizlik” [http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/113849-mecliste-kurtce-konusmaya](http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/113849-mecliste-kurtce-konusmaya-takipsizlik) -takipsizlik (01.05.2011)

“Protestoyu terör suçu saymak” www.hrw.org/fr/reports/2010/11/01/protestoyu-ter-r-su-u-saymak (02.11.2010)

“Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgeleri” http://ec.europa.eu/enlargement/candidatecountries/turkey/key_documents_en.htm (15.04.2011).

“Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgeleri Türkçe Tercümeleleri” <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1> (15.04.2011).

“Yazar İş, Midyat'ın Dört Dilde Haritasını Yayınladı” <http://bianet.org/bianet/toplum/117942-yazar-is-midyatin-dort-dilde-haritasini-yayinladi> (01.05.2011)

Ak Ali. 13.03.2002 “Bir dilekçe verdiler okulsuz kaldılar”, *bianet*, <http://www.bianet.org/bianet/egitim/8509-bir-dilekce-verdiler-okulsuz-kaldilar> (15.02.2011).

Korkut Tolga. 19.08.2009. “Demokrasi Açılımı”nda Romanların da Söyleyecek Sözü Var” *bianet*, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/116551-demokrasi-aciliminda-romanlarin-da-soyleyecek-sozu-var> (01.05.2011)

Korkut Tolga. 20.08.2009. “Çerkesler de "Demokrasi Açılımı"nda Masaya Oturmak İstiyor” *bianet*, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/116572-cerkesler-de-demokrasi-aciliminda-masaya-oturmak-istiyor> (01.05.2011)

Verdioğlu Ediz. 07.01.2011. “İngilizce su faturası tartışma konusu oldu” <http://www.sahilkentgazetesi.com/haber-Ingilizce-su-faturasi-tartisma-konusu-oldu-831/> (01.05.2011)

“İngilizce su faturası oluyor, Kürtçe olmazmış” 05.01.2011. *bianet*, <http://bianet.org/bianet/siyaset/127002-ingilizce-su-faturasi-oluyor-kurtce-olmazmis> (01.05.2011)

MAHKEME KARARLARI

Anayasa Mahkemesi 20.7.1971 tarih ve 1971/3 E., 1971/3 K.

Anayasa Mahkemesi 8.5.1980 tarih ve 1979/1 E.,1980/1 K.

Anayasa Mahkemesi 16.7.1991 tarih ve 1990/1 E., 1991/1 K.

Anayasa Mahkemesi 10.7.1992 tarih ve 1991/2 E., 1992/1 K.

Anayasa Mahkemesi 14.7.1993 tarih ve 1992/1 E., 1993/1 K.

Anayasa Mahkemesi 30.11.1993 tarih ve 1993/2 E., 1993/3 K.

Anayasa Mahkemesi 16.6.1994 tarih ve 1993/3 E., 1994/2 K.

Anayasa Mahkemesi 19.7.1995 tarih ve 1993/4 E., 1995/1 K.

Anayasa Mahkemesi 14.2.1997 tarih ve 1996/1 E., 1997/1 K.

Anayasa Mahkemesi 26.2.1999 tarih ve 1997/2 E., 1999/1 K.

Beyoğlu 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 18.01.2005 tarih ve 2004/335 E., 2005/1 K.

Danıştay 8. Dairesi 30.12.2002 tarih ve 2002/3569 E., 2002/6478 K.

Danıştay 8. Dairesi 19.9.2003 tarih ve 2003/405 E., 2003/3390 K.

Eskişehir İdare Mahkemesi 15.10.2004 tarih ve 2004/1110 E., 2004/1286 K.

Hakkari Ağır Ceza Mahkemesi 11.01.2011 tarih ve 2011/3 D. İş

Şanlıurfa 3 Asliye Ceza Mahkemesi 2010/560 E.,

Şanlıurfa 5 Asliye Ceza Mahkemesi 2010/638 E.Yargıtay Ceza Genel Kurulu 4.3.2008 tarih ve 2007/9-282 E., 2008/44 K.

EKLER

EK 1:

Basından derlenen davalar, soruşturmalar:

1.1 Türkçe Dışındaki Dillerde Radyo/Tv Yayınları

Adana'da yayın yapan Radyo Arkadaş, Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından Grup Yorum'un Cemo adlı albümünden parçalar yayınladığı gerekçesiyle 180 gün kapatıldı. **“Radyo Arkadaşa 180 Gün Ceza”, *bianet*, 4.01.2001**

Radyo Televizyon Üst Kurulu da (RTÜK) Batman FM Radyosu'na Kürtçe yayın yaptığı gerekçesiyle 90 gün kapatma cezası verdi. **“Gazeteye Saldırı, Radyoya Yasak”, *bianet*, 30.01.2001**

Batman'da yayın yapan Batman FM Radyosu, Kürtçe şarkı yayınladığı gerekçesiyle üç ay kapatma cezası aldı. **“Batman FM'e Kapatma”, *bianet*, 21.02.2001**

Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Ankara'dan yayın yapan "Radyo İmaj"a 7 gün kapatma cezası verdi. "Kürtçe müzik yayınladığı" gerekçesiyle verilen kapatma cezası 9 Temmuz 2001 tarihinde uygulanacak. **“Radyo İmaja 7 Gün Kapatma Cezası”, *bianet*, 22.06.2001**

Kürt şarkıcı Şivan Perver'in 'Mehmedim' adlı Kürtçe parçasını yayımlayınca Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından bir yıl kapatılan Diyarbakır'daki yerel televizyon kanalı Kanal 21, hukuk mücadelesini kazandı. Bilirkişi, yayımlanan parçaların, yıllardır söylenen

halk türküleri olduğunu belirledi. Ankara 7. İdare Mahkemesi, parçalarda toplumu şiddete, terör ve etnik ayrımcılığa sevk eden ifadelere rastlanmadığını, yayının hukuka uygun olduğunu belirtti. Ancak kapalı kaldığı sürede reklam gelirlerinden mahrum kalan Kanal 21, yeniden yayına başlayamadı. **“‘Kürtçe’ şarkıda RTÜK haksız”, *Radikal*, 20.09.2001**

Mersin’de FM 99.9 frekansından yayın yapmakta olan Radyo Ses, 7 günlük yayın durdurma cezasının ardından dün saat 24:00’ten itibaren yayına başladı. RTÜK Radyo Ses’in yayını, Kürtçe müzik çaldığı gerekçesiyle durdurmuştu. **“Radyo Ses Yayınına Başladı”, *bianet*, 15.11.2001**

13 Haziran günlü toplantısında RTÜK, Ankara’dan yayın yapan "Radyo İmaj" hakkında "Kürtçe müzik parçalarına yer verdiği" için 3984 Sayılı Yasanın 4/t maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle 7 gün kapatma cezası verdi. Başvuru sonucu, Ankara İdare Mahkemesi, yürütmeyi durdurma kararı verdi. Radyo Sahibi Adnan Yüce, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde (DGM) yargılanıyor. **“BİA Hukuk Biriminin Ocak - Haziran Raporu”, *bianet*, 09.01.2002**

24 Ocak'ta, RTÜK, Batman'da yayın yapan "Batman FM'i, "Birindarım" (Yaralıyım) adlı Kürtçe müzik parçasını çaldığı için "3984 Sayılı Yasanın 4/t maddesini ihlal" gerekçesiyle 90 gün süreyle kapattı. **“BİA Hukuk Biriminin Ocak - Haziran Raporu”, *bianet*, 09.01.2002**

18 Ocak'ta RTÜK, Ankara'dan yayın yapan "İmaj Radyo"yu, 26-27-28 Kasım 2000 tarihlerinde yer verdiği Kürtçe müzik parçalarını gerekçe göstererek uyarmaya karar verdi. RTÜK İmaj Radyo'nun, "Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerin haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılabilmesi... esasına

uygun olmak"ilkesini ihlal ettiğini iddia etti. **“BİA Hukuk Biriminin Ocak - Haziran Raporu”, *bianet*, 09.01.2002**

RTÜK, 7 Şubat 2002'te yaptığı toplantı sonucunda, ... 21-22 Temmuz 2001'de "Yaşamda Yolculuk" isimli programda, Kürtçe müzik parçalarına yer vererek, "Toplum şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevk eden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkan verdiği" (g bent) iddiasıyla Adana'dan yayın yapan "İmparator Fm"e 7 gün; ... süreyle yayın durdurma cezası verdi. **“RTÜK-2002/2:586 Gün Yayın Durdurma”, *bianet*, 13.02.2002**

8 Şubat'ta RTÜK, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun çeşitli maddelerine aykırı yayın yaptıkları iddiasıyla ulusal ve yerel 18 yayına toplam 128 gün yayın durdurma cezası verdi. ... Üst Kurul şu cezaları verdi; ... Çeşitli tarihlerde Kürtçe sözlü şarkılar yayınlayarak "Radyo ve Televizyon yayınlarının Türkçe yapılmasına" ilişkin (t) bendine aykırı yayın gerekçesiyle "Özgür Radyo"ya (Ankara), "Gün Fm"e (Diyarbakır) ve "NRT Fm"e (Gaziantep) birer gün; ... yayın durdurma. **“Zincirleme RTÜK Cezaları”, *bianet*, 15.02.2002**

Diyarbakır'dan yayın yapan "ART" televizyonuna, "Dengbej" başlıklı bir kasette yer alan Welate Mın (Memleketim) ve Halıtbege Cbiri müzik parçalarından dolayı 30 gün yayın durdurma cezası verildiği ortaya çıktı. ... 16 Ağustos 2003'te yer verilen müzik parçaları nedeniyle kanal, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı yayın yapılmaması"na dair RTÜK Yasası'nın 4.üncü maddesinin (a) bendine aykırı yayın yapıldığı iddiasıyla cezalandırıldı. Söz konusu müzik parçaları nedeniyle Ekim 2003'te Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde bir dava da açıldı. ... Diyarbakır 1. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin atadığı bilirkişi Cihan Güçlük, 22 Ocak 2004 tarihli raporunda yayımlanan eserlerin

aşk şarkısı olduğunu belirtti. “RTÜK Kürtçe Aşk Şarkısını Cezalandırdı”, *bianet*, 08.04.2004

AB'nin İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin ilerleme kaydetmesi istenen sorunlar arasında saydığı anadilde yayın konusunda tersi yapıldı. Malatye Emniyeti, bu konuda yaptırım yetkisi olmadığı halde, bazı yerel radyo ve televizyonları, Kürtçe ve diğer dillerde yaptıkları yayına son vermeleri için uyardı. (...) 6 Ekim'de Malatya Emniyeti Güvenlik Şube Müdürvekili Ramazan Karaoğlan imzasıyla gönderilen yazı şöyle: "Bazı yayın kuruluşlarımızın günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları ve farklı dil ve lehçelerde (Kürtçe vb) yayın yaptıkları, 24 saat esasına göre görev yapmakta olan Güvenlik Şube Müdürlüğümüz İzleme Birimi tarafından tespit edilmiştir. Kayıtlar arşivlerimizde mevcuttur. Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yapılacak radyo ve TV yayını hakkındaki yönetmeliğin 5'inci maddesinde, 'Kamu ve özel radyo-TV kuruluşlarınca farklı dil ve lehçelerde bu yönetmelik hükümleri doğrultusunda RTÜK'ten izin alınmak suretiyle yayın yapılabilir' denilmektedir. Yani, farklı dil ve lehçede yayın yapma hakkı RTÜK'ten izin almak kaydıyla, ulusal radyo ve televizyonlara verilmiştir. Bu nedenle yayınlarınızda konuyla ilgili gerekli hassasiyeti göstermenizi, aksi takdirde hakkınızda yasal işlem yapılacağı hususunu bilginize rica ederim." (...) RTÜK Başkanı Fatih Karaca, öncelikle Emniyet Genel Müdürlüğü ile RTÜK arasında bir protokol yapıldığını anımsatarak şu bilgiyi verdi: "RTÜK'ün bölge teşkilatı olmayan yerlerde protokol gereği Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Güvenlik Şube Müdürlüğü'ne bağlı izleme birimleri bizim adımıza yerel TV yayınlarını izleyip, kasede alıyor. Bu kasetler bize geliyor. Protokole göre Emniyet'in izleme birimleri sadece kayıt yapar. Herhangi bir değerlendirme yapma veya uyarma yetkileri yok." (...) **“Polis durumdan vazife çıkardı!”**, *Radikal*, 14.10.2004

İlk Kürtçe reklam olarak Kürt Enstitüsü'nün çıkardığı Kürtçe-Türkçe Sözlüğü'nü yayımlayan Diyarbakır "Gün TV", bir haftadır da

"Romans" adlı bir giyim dükkanının geleneksel kıyafetlerle ilgili verdiği reklama yer veriyor. ... Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ise, ocak ayında haftalık "Azadiya Welat" gazetesine ait takvimin ve Kürt Enstitüsü'nün üç tane Kürtçe kitabının reklamına yer verdiği için yerel televizyon kuruluşuna iki uyarı cezası verdi. RTÜK'ün 30 Temmuz'da tebliğ ettiği uyarı cezalarına, "Reklamların reklam oldukları kolayca ayırt edilebilecek şekilde yayımlanması" ve "Yayımları Türkçe Yapılması Esastır" ilkeleri gerekçe olarak gösterildi. **"Gün TVnin Kürtçe Reklamlarına İki Uyarı", *bianet*, 01.08.2005**

1.2 Türkçe Dışında Dil Kullanımı

'İstanbul-Hakkâri Sanat Köprüsü' etkinlikleri kapsamında verilecek konserlere Kürtçe şarkı ve türkü konusunda önce yasak, ardından 'kısmi' izin verildi. (...) Düzenleme kurulu başkanı yazar Vecdi Sayar şöyle konuştu: "İl Jandarma Alay Komutanı Albay Erdal Akpınar'la görüştük. Kendisi, 'Konserlerde bir tek Kürtçe kelime geçerse elektrikleri keser konseri iptal ettiririm' dedi. Bunun üzerine İçişleri Bakanı sayın Yücelen'i telefonla arayarak durumu ilettik.Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin yeni bir talimatıyla konserlerde Kürtçe üç parçaya izin verildi. Buna uyulmasına özen göstereceğiz." **"Kürtçe türkü ayarı", *Radikal*, 25.06.2001**

Eğitim - Sen Diyarbakır Şubesi dün (26 Eylül) polis tarafından arandı. Aramanın, "5 Ekim 2000 Dünya Öğretmenler Günü" ile ilgili olarak bastırılan Kürtçe ve Türkçe davetiyeler gerekçe gösterilerek yapıldığı belirtildi. Aramada, davetiyelerin yanı sıra çok sayıda arşiv ve protokol olarak gönderilen dergilere de el konulduğu belirtildi. **"Kürtçe Davetiyeler Yakalandı!", *bianet*, 28.09.2001**

Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Hakkari il örgütü yöneticileri hakkında, 2002 yılı takvimlerinde, ay isimlerinin Kürtçe olması ve Nevruz kutlama fotoğraflarının yer alması nedeniyle soruşturma açıldı. **"Üç Dilli Takvime Soruşturma", *bianet*, 14.01.2002**

Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Bursa İl Teşkilatı'nın kongresinde dağıtılan ve mahkemece toplatma kararı alınan Kürtçe ajandalarla ilgili, il ve iki ilçe başkanının da aralarında bulunduğu 7 parti yöneticisi gözaltına alındı. ... Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'nde sorgulamaları tamamlanan parti yöneticilerinin, "Terör örgütünün propagandası" iddiasıyla adliyeye sevk edildiği belirtiliyor. Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele ve Güvenlik Şube Müdürlüğü'nün yaptığı açıklamaya göre: Kürtçe ajandalar 20 Ocak Pazar günü yapılan HADEP Bursa İl Kongresi'nde delegelere dağıtılmıştı. İstanbul'da basıldığı belirlenen ve Abdullah Öcalan'ın yakalanma tarihi olan 15 Şubat'ı siyah çerçeve içine aldığı belirtilen ajandalar için, Emniyet Müdürlüğü'nün başvurusu sonucu, 1. Sulh Ceza Mahkemesi'nce toplatma kararı alınmıştı. **“HADEP’lilere Ajanda Gözaltısı”, *bianet*, 28.01.2002**

Diyarbakır'ın Lice ilçesinde asker öğretmen olarak görev yapan Recep Şimşek düğün davetiyesini Kürtçe bastırınca, başı derde girdi. Şimşek, açılan soruşturma kapsamında açığa alındıktan sonra, Diyarbakır DGM tarafından hakkında, TCK'nin 169. maddesi uyarınca 'örgüte yardım ve yataklık yapmaktan' dava açıldı. İddianamede, PKK'nın son kongresinde alınan karar gereğince Kürtçe dilinin yaygınlaştırılmasının amaçlandığı ve öğretmen Şimşek'in de bu kararlar doğrultusunda davetiyesini Kürtçe bastırarak örgüt propagandası yaptığı belirtildi. (...) Şimşek, sol tarafında bir aşk şiiri ile sağ tarafındaki düğün daveti metninin Kürtçe olarak yer aldığı davetiyeyi meslektaşlarına da dağıttı. 6 Kasım'da düğününü yapan Şimşek hakkında, Lice Kaymakamlığı'nca adli ve idari soruşturma başlatıldı. (...) yapılan inceleme sonucu Şimşek hakkında TCK'nin 169. maddesi uyarınca, 'örgüte yardım ve yataklık'tan dava açıldı. Dava iddianamesinde PKK'nın son kongresinde alınan karar gereğince Kürtçe dilinin yaygınlaştırılmasının amaçlandığı ve Çelik'in de bu kararlar doğrultusunda davetiyesini Kürtçe bastırarak örgüt propagandası yaptığı belirtildi. (...) **“Kürt âşık olmaz!”**, *Radikal*, 28.02.2002

HADEP Elazığ İl Örgütü'nün [Newroz] kutlaması başvurusu, 'W' harfine takıldı. Bu harfin 'V' olarak düzeltilmesi sonucunda Elazığ Valiliği kutlamanın yapılmasını onayladı. ... Adana'da da "W" krizi yaşandıysa da benzer bir yolla çözüldü. Valilik, kutlama sırasında Anadil ve Kürtçe ile ilgili slogan atılmaması, yazılı döviz ve pankart açılmaması koşulu getirdi. **“Yasaklı Yasaksız Newroz Kutlamaları”, *bianet*, 20.03.2002**

Diyarbakır'da, bir minibüs şoförü, piyasada serbestçe satılan bir Kürtçe kaseti minibüsünde çaldığı için Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde (DGM) yargılandı. Şoför Sülhaddin Önen, 'Bölücülük' suçundan cezalandırıldı. Yargıtay, 33 kilometrelik yolda, 60 dakikalık kaseti 'defalarca çalıp' yolculara dinleterek bölücülük yaptığı iddia edilen Önen'e verilen cezayı esastan bozdu. Yargıtay kararında, Önen'in 'bölücülük propagandası' değil, 'PKK'ya yardım ve yataklık suçu'ndan yargılanması gerektiği belirtildi. Dosyası yeniden Diyarbakır 2 No'lu DGM'ye gelen Önen hakkında 4.5 yıldan 7.5 yıla kadar hapis istemiyle dava açıldı. **“Bandrollü Kaset Dinleyip Bölücü Oldu”, *bianet*, 01.04.2002**

Polis teşkilatının 157. kuruluş yıldönümü kutlamaları kapsamında, Hakkari'nin Yüksekova ilçesinde polis otosunda Kürtçe türkü çalınmasıyla ilgili olarak inceleme başlatıldı. Emniyet Genel Müdür Yardımcısı ve Genel Müdürlük Sözcüsü Feyzullah Arslan, haftalık basın toplantısında, Hakkari Valiliği'nin, Yüksekova'da polis aracından Kürtçe türkü yayını yapılmasıyla ilgili inceleme başlattığını söyledi. Muhakkik olarak bir emniyet müdür yardımcısının görevlendirildiğini kaydeden Arslan, inceleme sonunda soruşturma açılıp açılmayacağına karar verileceğini belirtti. (...) **“Polis otosunda Kürtçe türküye inceleme”, *Radikal*, 12.04.2002**

Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Diyarbakır Şubesi'nin kongresinde Kürtçe Şarkı söyledikleri için haklarında 'PKK'ya yardım ve yataklık' suçlamasıyla dava açılan yedisi ğretmen dokuz sanık, beraat etti. (...) **“Kürtçe Şarkı söyleyenlere beraat”**, *Radikal*, 20.12.2002

Tertip Komitesi'nin ilk izin baŐvurusunu dilekçede “Newroz” kelimesi kullanıldığı gerekçesiyle reddeden Emniyet Müdürlüğü, söz konusu kelime “Nevruz” olarak deđiŐtirildikten sonra kutlamalara izin verdi. **“W’siz Newroz Kutlaması”**, *bianet*, 21.03.2003

Kurtalan-Batman arasında alıŐan 56 M 1006 plakalı minibüsün Şoförü Alaattin Mergen'i, minibüste yolculuk eden bir sivil polis, "araçta Kürtçe müzik çaldığı" için uyardı ve kaseti deđiŐtirmesini istedi. ... Mergen, sivil polisin bu isteğine uymayınca aralarında tartışma ıktı. ... Mergen ve muavin İlhan Yiğit, olaydan kısa bir süre sonra Kurtalan Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Terörle Mücadele Şubesi ekiplerince gözaltına alındı. Kurtalan Emniyet Müdürlüğü'nde iki gün sorgulanan Mergen ve Yiğit, Siirt Adliyesi'nde sevk edildi. Mergen ve Yiğit, Siirt Cumhuriyet Savcılığı'na çıkarıldıktan sonra "KADEK propagandası yaptıkları" gerekçesiyle tutuklanarak Siirt E Tipi Kapalı Cezaevi'ne gönderildi. **“Minibste Kürtçe Müziğe Tutuklama”**, *bianet*, 18.04.2003

Batman'da 17 Mayıs 2003'te düzenlenen kermeste halka tanıtılan ve bu nedenle davaya konu olan 'Kürtçe yemek isimleri' ilk celsede beraat etti. Bahar Kültür Merkezi'nin yre yemeklerini tanıtılmak için düzenlediği kermes öncesinde davetiye dağıtılmıştı. Davetiyede, Meyir (buğday ve yoğurttan yapılan soğuk orba), Şan Borek (bir börek eŐidi), Ktlık (ince buğdaydan yapılmış bir köfte cinsi), Dolme (dolma) gibi yemek isimleri yazıldı. Kermesin ardından 'yemek isimlerinin Kürtçe olduğu' gerekçesiyle kültür merkezinin müdürü Emel ifti'ye Batman Asliye Hukuk Mahkemesi'nce dava açıldı. nceki günkü ilk duruşmada beraat

kararı verildi ve yemekler 'temize çıktı'. **“'Dolme' beraat etti”, *Radikal*, 25.09.2003**

(...) Özgür Toplum Partisi Ağrı İl Örgütü'nün, 6 Eylül 2003 tarihinde gerçekleştirdiği 1'inci Olağan Kongresi'nde, parti yöneticileri, Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözlerini pankarta Kürtçe yazdı. Kürtçe pankart nedeniyle Ağrı Cumhuriyet Başsavcılığı'nın başlattığı soruşturma geçtiğimiz günlerde sonuçlandı. Soruşturma sonucunda, Ağrı İl Başkanı Fettah Karaoğlan ile parti yöneticileri Firzan Akan, Mirza Şen, Coşkun Güneş, Saffet Tulum, Bahar Demir ve Ayhan Saydam hakkında Siyasi Partiler Yasası'nın, siyasi partilerin Türkçeden başka bir dille propaganda yapamayacaklarına yönelik hükme muhalefet ettikleri gerekçesiyle Ağrı Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. **“Kürtçe Atatürk pankartına dava”, *Radikal*, 17.12.2003**

İnsan Hakları Derneği'nin Dünya İnsan Hakları günü dolayısıyla hazırladığı “Barış Kazanacak” (“We Aşti Ser Bî Keve”) ve “Herkes Eşit, Herkes Farklı” ibarelerini dillendiren Kürtçe afişlerin Van yerel mahkemesi kararıyla toplatılmasına karşı Adalet Bakanlığı'nın yazılı emir yoluyla Yargıtay'a yaptığı düzeltme isteği bugün kabul edildi. ... İnsan Hakları Derneği'nin afişleri Van Cumhuriyet Başsavcılığı'nca toplatılmış, yerel mahkemeye yapılan itiraz ise reddedilmişti. ... Adalet Bakanlığı'nın yazılı emri üzerine harekete geçen Yargıtay, Kürtçe ifadelerin de yer aldığı afişlerin toplatılmasına ilişkin mahkeme kararını bugün (Pazartesi) bozdu. Yargıtay, afişlerdeki ibarelerin içerik itibarıyla toplattırılma koşullarını taşımadığına işaret etti. Kararda, "5680 sayılı Kanun'un ek 1. maddesine göre toplatılmasına karar verilen afiş ve pankartlardaki ibarelerin özellikle içerik itibarıyla toplattırılma koşullarını taşımadığı gözetilmeden itirazın reddine karar verilmesinin bozmayı gerektirdiği" ifade edildi. **“We Aşti Ser Bî Keve Demek Serbest!”, *bianet*, 22.12.2003**

Geçen yıl Doğubeyazıt'taki bir konserde Kürtçe "Merhaba" dediği için tutuklanan ses sanatçısı ve İnsan Hakları Derneği (İHD) üyesi Ferhat Tunç hakkında gıyabi tutuklama kararı çıkarıldığı belirtildi. Sanatçıdan edinilen bilgiye göre, Mersin Stadyumu'nda 4 Temmuz için konser izni için giden organizatörlere polis, Tunç'un arandığını bildirdiler. Sanatçı Tunç, *bianet*'e, 2002 sonunda Mardin seçim mitingi sırasında seslendirdiği Malam Barkır (Evimizi yükledik) başlıklı anonim Kürtçe türkü nedeniyle arandığını dün (Salı) öğrendiğini bildirdi. **“Sanatçı Tunç’a Kürtçeden Gıyabi Tutuklama”, *bianet*, 30.06.2004**

Yeni eğitim öğretim dönemine Kürtçe şarkılarla halay çekerek başlayan Mehmet Akif Ersoy Lisesi öğretmenleri hakkında inceleme başlatıldı. Van Milli Eğitim Müdürü İlyas Sonar, suç unsuru bulunursa soruşturma açacaklarını söyledi. **“Kürtçe şarkılı, halaylı ders başı için inceleme”, *Radikal*, 17.09.2004**

Ankara Başsavcılığı, 1. Olağan Kongresi'nde Kürtçe konuşma yapılması ve Kürtçe davetiyeler hazırlanması nedeniyle, Hak ve Özgürlükler Partisi'nin (HAKPAR) eski ve yeni 13 yöneticisine dava açtı. (...) Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde açılan davanın iddianamesinde, Kürtçe yazılı kongre davetiyelerinin, Cumhurbaşkanlığı, TBMM Başkanlığı ve Başbakanlık makamlarına gönderildiği hatırlatıldı. Parti yöneticilerinin 'demokrasiye ve samimiyete gölge düşürdüğü' ifade edilen iddianamede, "Örgütlenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi mutlak bir hak değildir" denildi. Eski ve yeni 13 parti yöneticisi hakkında, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 81/C maddesi ve 117. maddesi uyarınca, 6'şar aydan az olmamak üzere hapis cezası istendi. **“HAKPAR'a Kürtçe davası”, *Radikal*, 17.03.2005**

Yargıtay 8'inci Ceza Dairesi, Kürtçe türkülere özgürlük tanıdı. Daire, Seçim Kanunu'ndaki yasak gerekçe gösterilerek seçim mitinginde saz çalıp Kürtçe türkü söyleyen sanığa verilen hapis cezasını bozdu. Daire,

türkünün Seçim Kanunu'yla cezalandırılan 'yasak dilde propaganda' görülmesine karşı çıktı ve sanığın beraatını istedi. (...) Dairenin bu kararı, seçimlerde Türkçe dışındaki herhangi bir dilde şarkı-türkü çalınmasına ceza verilemeyeceği yönünde mahkemelere yol gösterici olacak. (...) **“Yargı: Kürtçe türkü serbest”**, *Radikal*, 30.05.2005

Laz müzisyen Birol Topaloğlu'ya davet edildiği bir program için Lazca şarkı söylemesine, "mevzuat gereği" yasak koyan TRT yetkilileri, 25 Haziran'da kanserden ölen sanatçı Kazım Koyuncu'nun Yedikule'de verdiği konseri yayımladılar. ... 25 Ocak 2004'te yayımlanan yönetmeliğe göre, "Türkçe dışındaki dil ve lehçeler"de "münferit" müzik yayını, özel veya kamuya ait ulusal medyada yayımlanabiliyor. Münferit de olsa Lazca müzik yayınında sorun yaratan TRT, 7 Haziran 2004'ten beri haftanın beş gününde, her gün bir dilde haber, müzik ve kısa belgesel yayımlıyor. TRT Radyo 1 ve TRT 3'te yayın, Pazartesi günleri Boşnakça, Salı günleri Arapça, Çarşamba günleri Kirmanca, Perşembe günleri Çerkezce ve Cuma günleri de Zazaca yapılacak. Lazca yayın için yapılan girişimler bugüne kadar sonuç vermedi. 18 Mart'ta, TRT İNT için hazırlanan "Bergüzar" adlı müzik programına çağrılan Laz müzisyen Topaloğlu ise, Lazca şarkılarını tulum eşliğinde seslendirmek isterken engellenmişti. Program çekimine başlandığı sırada kurum yetkililerinden gelen emirle, mevzuat gereği Lazca şarkı söyleyemeyeceği belirtilmişti. Topaloğlu'yu uyaran yapımcı Mahmut Uçar, mevzuat gereği sadece Kırmanci, Zazaki, Boşnakça, Arapça ve Çerkezçe şarkı söyleyebileceğini, Lazca şarkı seslendirilemeyeceği söylemişti. **“TRT Lazca Müzikle Barışıyor”**, *bianet*, 29.06.2005

Siirt Başsavcılığı, Kürtçe 'Navenda Çand ü Hunera Botan' yazılı tabela asan Botan Kültür ve Sanat Merkezi'ne Türk Ticaret Kanunu'na aykırılıktan Siirt Sulh Ceza Mahkemesi'nde dava açtı. (...) **“Kürtçe tabela için dava”**, *Radikal*, 09.02.2006

Demokratik Toplum Partisi'nin de (DTP), Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olmak üzere üç dilde "Newroz kutlu olsun" yazılı afişlerine "Türkçe dışında dil kullanıldığı" gerekçesiyle Beyoğlu Savcılığı el koydu. Afişleme yapan bir DTP üyesi gözaltına alındı. **“SDP ve DTP’nin Afişleri Yasaklandı”, *bianet*, 13.03.2006**

Kars Sulh Ceza Mahkemesi, savcılığın Demokratik Toplum Partisi (DTP) Kars İl Başkanlığı'nın Newroz davetiyelerinde Kürtçe terim bulunduğu gerekçesiyle toplatma istemini reddetti. Kars Cumhuriyet Başsavcılığı, DTP Kars İl Başkanı Mahmut Alınak imzalı Newroz davetiyesinde, Türkçe'den başka dil kullanıldığı ve Siyasi Partiler Yasası'nın ilgili maddesinin ihlal edildiğini gerekçe göstererek toplatılmasını istemişti. "w" sakıncasız bulan mahkeme kararı şöyle: "Davetiye üst başlıklı yazının incelenmesinde, 'Newroz' kelimesinden başka kullanılan, kelime ve cümlelerin tamamen Türkçe olduğu, Newroz kelimesinin 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 81/C maddesinde belirtilen anlamda davetiyenin Türkçe'den başka dil kullanıldığı ve Türkçe'den başka bir dille yazıldığı şeklinde değerlendirilemeyeceği, 'Davetiye' üst başlıklı yazının niteliği ve içeriği itibarıyla 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasasının 81/C maddesine aykırı olmaması nedeniyle bildirin toplatılmasına ve el konulmasına yer olmadığına, evrak üzerinde yapılan inceleme sonunda karar verildi." Osmaniye'de de 19 Mart'ta gerçekleştirilecek kutlamalar için Emniyet Müdürlüğü'ne başvuran Newroz Tertip Komitesi'nin dilekçesinde yer alan "Newroz" kelimesinin "Newruz" olarak değiştirilmesi istendi. Emniyet Müdürlüğü "o" harfinin "u" harfiyle değiştirilmemesi durumunda mitinge izin vermeyeceğini söyledi. Geçmişte de pek çok Newroz kutlamasına "W" harfi gerekçe gösterilerek izin verilmemiş, Newroz'u "W" harfiyle yazdıkları için Batmanlı gazetecilere savcılık tarafından dava açılmıştı. **“Mahkmeden wye Newroz İzni”, *bianet*, 16.06.2006**

Ankara Cumhuriyet Savcılığı, DTP Eşbaşkanları Türk ve Tuğluk hakkında 8 Mart Kadınlar Gününde Kürtçe bildiri dağıttıkları ve

bildiride Abdullah Öcalan'la ilgili ifadelere yer verdikleri gerekçesiyle 2 yıl 6şar ay hapis cezası istemiyle dava açtı. **“DTP Eşbaşkanlarına Kürtçe Bildiri Davası”, *bianet*, 06.07.2006**

Hak ve Özgürlükler Partisi (Hak-Par) 1. Olağan Kongresi'nde Kürtçe konuştukları ve devlet protokolüne Kürtçe davetiye gönderdikleri için Siyasi Partiler Kanunu'na (SPK) muhalefet ettikleri gerekçesiyle yargılanan 13 parti yetkilisi, 6 aydan bir yıla kadar değişen çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. ... Duruşmada Kürtçe konuşan sanıkların konuşmalarını Sebahattin Korkmaz Türkçe'ye çevirdi. **“Hak-Par Yöneticilerine Kürtçe Davetiye Cezası”, *bianet*, 14.02.2007**

Kızıltepe Kaymakamlığı, festivalde yer alan Dario Fonun Bir Anarşistin Kaza Sonucu Ölümünün Kürtçe uyarlamasını halkın huzuru için yasakladı. **“Kaymakamlık Kürtçe Oyunu Yasakladı”, *bianet*, 28.05.2007**

Demokratik Toplum Partisi (DTP) Kars teşkilatının 8 Mart'ta hazırladığı Kürtçe afişlere "siyasi partiler kanununa muhalefet" etmek suçlamasıyla dava açıldı. Dönemin Kars İl Başkanı, eski Demokrasi Partisi (DEP) milletvekili Mahmut Alınak'a açılan dava "partiler mitinglerinde ve propagandalarında Türkçe dışında dil kullanamazlar" hükmüne dayanıyor. **“DTP Yöneticisine Kürtçe Yazılı Afişten Dava”, *bianet*, 28.05.2007**

Yerel Çoban Ateşi gazetesinin 17 Ocak 2008 tarihli sayısı, Abdula Pêşew'in kısa Kürkçe biyografisi ve şiiri gerekçe gösterilerek Gaziantep Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talebiyle toplatıldı. Başsavcılığın bir gün sonra iletmiş talebi görüşen Gaziantep 3. Sulh Ceza Mahkemesi, Türk alfabesi dışında Kürtçe yazı yayımlandığı gerekçesiyle “Şapka ve Türk harfleri” başlıklı Ceza Yasası'nın (TCK) 222. maddesine dayanarak Basın Yasası'nın “El koyma, dağıtım ve satış yasağı” başlıklı 25/1-2 maddesi uyarınca gazeteyi toplattı. ... Büro Emekçileri Sendikası (BES) Kilis İl Başkanı Kıyasettin Aslan da, iki yerel gazete için kaleme aldığı yazılarda

“Newroz” ve “Kawa” kelimelerinde “w” harflerini kullandığı için 222. maddeden iki aydan altı aya kadar hapis istemiyle yargılanmıştı. Yerel Huduteli gazetesinde 20 Mart 2007’de, Kent gazetesinde de 24 Mart 2007’de yayımlanan iki yazısında bu yasağı çiğnediği iddia edilen Aslan, Kilis Sulh Ceza Mahkemesi kararıyla beraat etmişti. 27 Aralık’ta mahkeme, “Word Kart”, “Show TV”, “Axess Kart” gibi örnekleri gözönüne alarak suçun yasal unsurlarının oluşmadığına kanaat getirdi. **“Kürtçe Yazıdan Çoban Ateşi Gazetesi'ne El Kondu”, *bianet*, 22.01.2008**

İstanbul 1. Sulh Ceza Mahkemesi, Diyarbakır’daki bir savcuyu şikayet ettiği dilekçesini Kürtçe kaleme aldığı ve sanık olarak yargılandığı davada Kürtçe konuştuğu için Tevn Yayınları yetkilisi Mehdi Tanrıkulu’yu, Şapka ve Harf Devrimi Kanunları’nı ihlal ettiği gerekçesiyle hapse mahkum etti. Mahkeme, sanığın, verdiği bu dilekçenin resmi kurumlarca Kürtçe olarak kabul görmesi konusunda ısrarcı olduğunu ifade etti. Beş yıl hapis cezası alan Tanrıkulu, kararı temyiz edeceğini açıkladı. ... Önceki günkü (6 Şubat) karar duruşmasına katılan ve ifadesini tercümanı aracılığıyla Kürtçe veren Tanrıkulu, savunmasında “Kendi anadilimle kendimi ifade etme hakkım var; bu alfabe resmi merciler nezdinde de kabul görmeli” diye konuştu. **“Mahkemede Kürtçe’den Yayıncı Mehdi Tanrıkulu’ya Hapis”, *bianet*, 08.02.2008**

Kars’ın sorunlarını Kürtçe dilekçeyle Başbakan’a ilettiği için yargılanan Kars Halk Meclisi Sözcüsü Mahmut Alınak "Türkçe'den başka dil kullanılmayacağı"nın öngören 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 81. maddesi uyarınca mahkum oldu. **“Mahmut Alınak'ı Cezalandırmak İçin Savcılar Kuyrukta”, *bianet*, 10.03.2008**

(...) Tunceli’de DTP’liler geçen yıl yapılan 1 Mayıs kutmalarını için Kürtçe, ‘Yaşasın 1 Mayıs’ yazılı afiş ve el ilanları bastırıp, dağıttı. Afişlerden biri DTP binasına asılırken, DTP Tunceli İl Başkanı Murat Polat ile parti yöneticileri Ufuk Sünger, Zeki Yıldırım, Nurcan Kasun, Hüseyin

Özdenk ve İbrahim Halil Ateş hakkında, ‘Siyasi Partiler Yasası’na muhalefet etme’ suçlamasıyla dava açıldı. Tunceli Asliye Ceza Mahkemesi’nde hâkim karşısına çıkan DTP’liler, beşer ay hapis cezasına çarptırıldı. Mahkeme, daha sonra cezayı denetimli serbestliğe çevirerek, sanıkların bu süre içerisinde hapis cezasını gerektirecek kasıtlı bir suçtan mahkûm olmaları halinde, söz konusu cezanın da uygulanmasına karar verdi. **“Kürtçe 1 Mayıs afişine beş ay hapis cezası”, *Radikal*, 24.01.2009**

Demokratik Toplum Partisi (DTP) Kars İl Başkanlığı, Newroz kutlamaları için yaptığı başvuru dilekçesinde "Newroz"u "W" ile yazınca izin alamadı. ... Parti binasında bir basın toplantısı düzenleyen DTP Kars İl Başkan Yardımcısı [Turgut] Taşkıran, 24 Mart'ta yaptıkları başvuruda "W" harfi kullanmalarının Valilikçe "Türk Harfleri Kanunu'na aykırılık" olarak değerlendirildiğini ifade etti. ... Mart 2008'de Tunceli Asliye Ceza Mahkemesi, 2007 Newroz'u öncesinde "Newroz" yazılı bildirimler dağıttıkları için, "Türkçe'den başka bir dilde propaganda" yaptıkları suçlamasıyla yargılanan DTP İl Başkanı Hıdır Aytaç ile Emek Partisi (EMEP) İl Başkanı Hüseyin Tunç beraat etmişti. Mahkeme, "suçun koşulları somut olayda gerçekleşmediği" gerekçesiyle iki yetkiliyi aklamıştı. **“Newroz'a Kars'ta "W", Erzincan'da "Asayiş" Yasağı”, *bianet*, 20.03.2009**

Ankara Başsavcivekili İbrahim Özyurt, DTP Eşbaşkanı Ahmet Türk'ün Meclis'te Kürtçe yaptığı konuşmayla ilgili takipsizlik kararı verdi. Türk, 24 Şubat'taki DTP grup toplantısında, "Dünya Anadili Günü" dolayısıyla Türkçe başladığı konuşmayı Kürtçe sürdürmüştü. cnnturk.com'un haberine göre, savcı Özyurt kararında TBMM iç tüzüğünde, gerek genel kurulda, gerekse grup toplantılarındaki konuşmanın hangi dilde yapılacağına ilişkin düzenleme bulunmadığını yazdı. İç tüzüğün sadece 65. maddesinde genel kuruldaki konuşma adabından, 67. maddesinde de konuşma üslubundan söz edildiğini, her iki düzenlemenin de hangi dilde konuşulacağını kapsamadığını ifade etti. Siyasi Partiler Yasası açısından da

değerlendirme yapan Özyurt, "grup toplantısının propaganda çalışması sayılamayacağı"nı, dolayısıyla bir siyasi partinin grup toplantısında Türkçe'den başka bir dille konuşmanın yasalara göre suç oluşturmayacağını yazdı. Yasanın 81. maddesi, "siyasi partilerin tüzük ve programlarının yazımı ve yayımlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanmaları ve Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyanname kullanmalarını" yasaklıyor. ... Türk'ün Kürtçe konuşmasının ilk cümlelerinin ardından, TRT 3 üzerinden canlı yayın yapan Meclis TV'nin yayını kesilmiş, sunucu "Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu gereğince Meclis kürsüsünde ve toplantılarında Türkçe'den başka dilde konuşma yapılamayacağı hükmü doğrultusunda yayını kesmek zorunda kaldık, seyircilerimizden özür diliyoruz" demişti. Meclis Başkanı Köksal Toptan, yayının kesilmesi talimatını kendisinin verdiğini açıklamıştı. **“Meclis'te Kürtçe Konuşmaya Takipsizlik”, *bianet*, 15.04.2009**

Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi, ay ve gün adlarının Türkçe ve Kürtçe yazıldığı 2007 ajandası nedeniyle, eski Baro Başkanı Sezgin Tanrıkulu'nu ve avukat Nesip Yıldırım'ı yargılıyor. **“Diyarbakır'da Avukatlar Türkçe-Kürtçe Ajanda Yüzünden Yargılanıyor”, *bianet*, 21.04.2009**

Gaziantep'te yayımlanan Çoban Ateşi gazetesi yazı işleri müdürü Yasin Yetişgen, q, w, x harflerinin de geçtiği yazılar nedeniyle yargılandığı davadan beraat etti. Gaziantep 2. Asliye Ceza Mahkemesi, 4 Haziran'da görülen karar duruşmasında, "Şapka ve Türk harfleri"ne dair Ceza Yasası'nın (TCK) 222. maddesine muhalefet etmek iddiasıyla yargılandığı Yetişgen'i suçun unsurları oluşmadığı gerekçesiyle beraat ettirdi. Esas hakkındaki mütalaasını sunan duruşma savcısı Mahmut Yalçın, "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanunun koyduğu yasaklara veya yükümlülüklerle aykırı hareket edenlere" karşı 1928 yılında çıkarılan yasanın

Yetişgen'e karşı uygulanamayacağı yönünde görüş bildirdi. Savcı, "...1353 sayılı yasanın gerekçesi incelendiğinde Latin harflerinin kullanılmasını Arap harflerinin kullanılmasını önlemeye yönelik ve ayrıca latin harflerinin resmi yazışmalarda kullanılmasını önlemeye yönelik ve ayrıca latin harflerinin resmi yazışmalarda kullanılmasını amaçladığı göz önüne alınmalı.." dedi. **"Q, W, X'li Yazılardan Yargılanan Gazeteci Yetişgen'e Beraat", *bianet*, 08.06.2009**

Kürt Dili Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Hareketi'nin (Tevgera Ziman û Perwerdehiya Kurdî - TZPKurdî) anadilde eğitim talebiyle okulları bir hafta boykot etmeye çağıran afişleri Diyarbakır'da mahkeme kararıyla toplatılıyor. Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, kentin farklı semtlerinde reklam panolarına Kürtçe "eğitimi boykot" afişleriyle ilgili soruşturma başlattı. Soruşturma kapsamında savcılık Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi Nöbetçi Hakimliği'nden afişlerin, el konularak, toplatılması yönünde karar almasını istedi. Nöbetçi Hakimlik, savcının talebi doğrultusunda reklam panolarına asılan "eğitimi boykot" afişlerinin toplatılmasına karar verdi. Mahkeme kararının gerekçesi şöyle: "İlanda yer alan ibarelerin terör örgütü PKK'nin müzahir tabanı ve sempatanlarına yönelik söylemlerini çağrıştıran içerikte olup, örgütün görüş ve düşüncelerinin toplum tarafından benimsenmesi, kabullenmesi ve hayata geçirilmesine yönelik çağrı niteliğinde olduğu kanaatine varılmıştır." **"Diyarbakır'da Mahkeme "Eğitimi Boykot" Afişlerini Toplatıyor", *bianet*, 16.09.2010**

Sosyolog İsmail Beşikçi ve hukukçu Zeycan Balcı Şimşek'in "PKK örgütü propagandası yapmak" iddiasıyla yargılandıkları davanın ikinci duruşması bugün (12 Kasım) İstanbul 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görüldü. Duruşma savcısı, mütalaasında, Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) İstanbul Şubesi'nin yayın organı "Çağımızda Hukuk ve Toplum" dergisinde yayımlanan "Ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı ve Kürtler" başlıklı yazısında Beşikçi'nin "Kandil" kelimesini 'Q' ile

yazdığını, bunun da bir suç unsuru olduğunu" iddia etti. **“Beşikçi Davasında Savcı "Q" Harfini "Suç Unsuru" Saydı”, *bianet*, 12.11.2010**

Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP) Midyat'taki ilçe binasına astığı, Türkçe, Kürtçe, Süryanice ve Mihellemice "Barış ve Demokrasi Partisi Midyat İlçe Teşkilatı" yazılı tabelası mahkeme kararıyla indirildi. Midyat Cumhuriyet Savcılığı 'İki dilli' yaşam projesi kapsamında geçen 12 Ocak günü asılan tabela ile ilgili soruşturma başlattı. Bunun üzerine Midyat Sulh Ceza Mahkemesi, dört dilli tabelanın 'Siyasi Partiler Yasası'na Muhalefet'ten kaldırılmasına karar verdi. Midyat Emniyet Müdürlüğü de kararı BDP ilçe yönetimine tebliğ ettikten sonra, Türkçe, Süryanice, Kürtçe ve Mihellemice yazan tabela indirildi. Tabela polis tarafından emniyete götürüldü. **“Mahkeme Yasakladı; BDP'nin Dört Dilli Tabelası İndirildi”, *bianet*, 24.01.2011**

Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi, "21 Şubat Dünya Dil Bayramı" dolayısıyla Mecliste Kürtçe konuşan kapatılan Demokratik Toplum Partisi (DTP) eş başkanı Ahmet Türk hakkında açılan davada beraat kararı verdi. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, Türk hakkında Siyasi partiler Kanunu'na muhalefet ettiği iddiasıyla dava açmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki (TBMM) Grup Toplantısında Kürtçe konuşma yapan Türk, "21 Şubat Dünya Dil Bayramı ve halklar kendi dilleri ile kendi duygu ve fikirlerini dile getirmeleri gerekir" şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra grubuna ve gazetecilere Kürtçe olarak seslenmişti. Cumhuriyet Savcısı Levent Savaş'ın açtığı davanın iddianamesinde, Türk'ün, 24 Şubat 2009 tarihinde yaptığı Kürtçe konuşmayla 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesine aykırı davrandığını ileri sürüyordu. **“Ahmet Türk'e Mecliste Kürtçe Konuşmadan Beraat”, *bianet*, 04.02.2011**

1.3 Çocuklara Türkçe Dışında İsim Verme

Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde çocuklarına Kürtçe isim veren yedi aileye, Nüfus Kanunu'nun 'Milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve

âdetlerimize uygun düşmeyen ve kamuoyunu inciten adlar konulamaz' hükmü uyarınca, Dicle Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. Davada 21 çocuğun Kürtçe olan isimlerinin değiştirilmesi istendi. İçişleri Bakanı Rüştü Kazım Yücelen'in, geçen yıl sonunda 81 il valiliğine 'gizli' kaydıyla gönderdiği genelgede, valilikler ve nüfus müdürlükleri Kürtçe isim konusunda uyarılmıştı. (...) Genelgede, nüfus müdürlüklerine, Kürtçe ad talebinde bulunanların kaydının tutulması ve bildirilmesi de istenmişti. Genelgenin ardından Dicle Jandarma Komutanlığı, ilçe nüfus müdürlüğünde geriye dönük bir inceleme başlattı. İnceleme sonunda Meydan, Uğrak, Üzümlü, Bozoba ve Çavlı köylerinden yedi ailenin çocuklarının Berivan, Zilan, Rojda, Baver, Velat, Serhat, Kendal, Zinar, Hebun, Baran, Rojhat, Agit, Zelal ve Zozan ismi aldığı tespit edildi. İlçe Jandarma Komutanlığı, 21 Aralık 2001'de Dicle Cumhuriyet Başsavcılığı'na başvurdu. 1985-2001 yılları arasında söz konusu yedi ailede doğan 21 çocuğun isminin, PKK'nın kendi mensuplarına verdiği kod isimler olduğunun saptandığını belirten jandarma, gereğinin yapılmasını istedi. Dicle Cumhuriyet Başsavcılığı iddianame hazırlayarak, isim tahsisi davası açılmasını istedi. İddianamede, 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 16. maddesinin 'Çocuğun adını anne babası koyar, ancak milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve âdetlerimize uygun düşmeyen ve kamuoyunu inciten adlar konulamaz' hükmü içerdiği belirtilerek, şöyle denildi: "Davalıların çocuklarına verdiği yukarıda belirtilen adlar, PKK'nın kendi mensuplarına verdiği kod isimler olduğu, bu isimlerin milli kültürümüze, örf ve âdetlerimize uygun düşmediği ve kamuoyunu inciten isimler olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle isimlerin anılan kanun uyarınca değiştirilmesi talep olunur." Hazırlanan İddianame, dava açılması için Dicle Asliye Hukuk Mahkemesi'ne gönderildi. (...) İçişleri Bakanlığı'nın emniyet müdürlüklerine ve jandarmaya gönderdiği genelgesinde, özetle şöyle denildi: "1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 16/4 maddesi 'Milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve âdetlerimize uygun düşmeyen ve kamuoyunu inciten adlar konulamaz' hükmünü getirmiş ve bu hallerde ne yolda işlem yapılacağı da nüfus hizmetlerine ait kuruluş, görev ve çalışma yönetmeliğinin 77/2 maddesinde gösterilmiştir. 1587 sayılı

Nüfus Kanunu'nun 16/4 maddesine aykırılığı nüfus müdürlüklerince açık ve kesin bir şekilde bilinse dahi bakanlığımız genelgelerinde belirtildiği gibi, doğum tutanağı istenilen isimle aile kütüğüne tescil edilerek bakanlığımız görüşü istenecektir. Konuya ilişkin bilgilerinizi ve gereğinin bu yolda yapılmasını rica ederim." **“Fenerli Serhat'ın ismine yasak”**, *Radikal*, **04.03.2011**

Diyarbakır'da çocuklarına Kürtçe isim verdikleri için yargı önüne çıkan ailelerin davaları reddedilirken, dün İzmir'de aynı gerekçeyle dokuz kişi gözaltına alındı. Terörle Mücadele Şubesi ekiplerinin düzenlediği operasyonda, çocuklarına Kürtçe isim veren dokuz kişi, 'terör örgütünün propagandasına alet oldukları' iddiasıyla sevk edildikleri DGM tarafından serbest bırakıldı. Çocuklara Kürtçe isim verilmesinin, örgütün 'sivil itaatsizlik eylemi' emirleri doğrultusunda gerçekleştiği öne sürüldü. Çocuklarına Zozan, Medroj, Rojhat, Helin, Şiar, Baran isimlerini veren Hamdiye Sincar, Uğur Çelik, Halis Kaplan, Mehmet Kaplan, Sait Ataç, Sıraç Aksoy, Hasne Yıldız, Abdullah Kol ve Erkan Dal tutuksuz yargılanacak. **“Kürtçe isme yine gözaltı”**, *Radikal*, **23.05.2002**

Çocuklarına Kürtçe isimler veren ailelerin davalarına her gün yenileri ekleniyor. Ardahan'da, çocuğuna Berivan adını veren Tufan Akcan ile Rojin (gün yüzlü) ve Rojhat (gündoğumu) isimlerini veren Kocalak Koç DGM'lik oldu. Akcan ve Koç'un çocuklarına nüfus cüzdanı tanzim eden Ardahan Nüfus Müdürlüğü'nde çalışan memurlar hakkında soruşturma başlatıldı. Ardahan'da ilk dava Bayramoğlu Köyü'nde yaşayan Kocalak Koç'un yeni doğan oğluna Rojhat ismini vermek istemesi üzerine açıldı. Bir hafta kadar önce Ardahan Nüfus Müdürlüğü'ne giderek oğlu için Rojhat, kimliği olmayan kızına da Rojin ismiyle nüfus cüzdanı çıkarmak isteyen Kocalak Koç'a isteğinin yerine getirilemeyeceği söylendi. Kürtçe isimlerde ısrar eden Koç ihbar üzerine polis tarafından gözaltına alındı. Bu olaydan bir süre sonra bu kez de Bağdeşen Köyü'nden Tufan Akcan yeni doğan kızına Berivan ismi vermek için Nüfus Müdürlüğü'ne başvurdu. Akcan'ın işlemleri

ise yerine getirilerek nüfus cüzdanı çıkarıldı. Ancak nüfus müdürü Kadriye Aksu'nun Ardahan Cumhuriyet Savcılığı'na bilgi vermesi üzerine hem Akcan, hem de Koç için soruşturma başlatıldı. Açılan soruşturma çerçevesinde nüfus müdürü Kadriye Aksu ile işlemi yapan memur Şengül Gök' ün de ifadesi alındı. Daha sonra Ardahan Asliye Ceza Mahkemesi'ne çıkarılan Koç ve Akcan'ın dosyaları TMY' nin 7 ve 8. maddeleri uyarınca 'bölücülük yapmak' ve TCY'nin 169. maddesi uyarınca 'propaganda yoluyla terör örgütüne yardım ve yataklık yapmak' suçlaması kapsamında sokularak Erzurum DGM'ye gönderildi. DGM savcısı tarafından yapılan incelemede Akcan ve Koç' un terör örgütüyle bağlantılarının bulunmadığı ve suç unsuruna rastlanmadığı belirtilerek takipsizlik kararı verildi. PKK'nın direktifleri doğrultusundaki sivil itaatsizlik eylemleri kapsamında uygulandığı düşünülen 'Kürtçe isimlere karşı yasal işlemler iki ay önce Diyarbakır Dicle'de başlamıştı. Çocuklarına Kürtçe isim koyan yedi aile hakkında açılan isim tashihi davasının 21 Mayıs günü yapılan son duruşmasında, davanın reddine karar verilmişti. Davanın ilginç yanı ise, mahkeme başkanının adının da Şirvan Ertekin olmasıydı. Şirvan ismi de güvenlik güçlerince, PKK'nın kullandığı kod isimler arasında tanımlanıyordu. Berivan davasının reddedilmesinin ertesi günü ise, İzmir'de çocuklarına Kürtçe isim veren dokuz kişi hakkında da 'terör örgütünün propagandasına alet oldukları' iddiasıyla dava açıldı. Mardin'in Nusaybin ilçesinde kızına Rojin ismini verdiği için HADEP ilçe Başkanı Hasan Bozkurt hakkında Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. Malatya'da kızına Jiyan adını veren Kadir Bilgiç, nüfus cüzdanı çıkarmak isterken gözaltına alındı. Kadir Bilgiç de 'Örgüte yardım ve yataklık yapmak' suçundan tutuksuz olarak yargılanacak. **“Kürtçe isim alerjisi”, Radikal, 30.05.2002**

Kürtçe isimlerin iptali için bir davada daha ret kararı verildi. Ardahan'da görülen isim davasında mahkeme, ailelerin çocuklarına verdiği Berivan, Rojhat ve Rujin isimlerinin iptali istemini reddetti. Ardahan'ın Bağdeşen Köyü'nde Tufan Akcan, doğan çocuğuna Berivan, Bayramoğlu

Köyü'nde ise Koçalak Koç, çocuklarına Rojhat ve Rujin adlarını verdikleri için Ardahan Asliye Ceza ve Asliye Hukuk mahkemelerinde açılan davalar karara bağlandı. Asliye ceza mahkemesindeki duruşmada, nüfus cüzdanlarını veren Merkez İlçe Nüfus Müdürü Kadriye Aksu ile memur Şengül Gök görevi kötüye kullandıkları suçlamasından beraat etti. Asliye hukuk mahkemesinde yapılan duruşmada ise, ismin iptali için cumhuriyet savcılığınca açılan dava reddedildi. İsim vermeye ilgili olarak daha önce de bir dosya Erzurum DGM'ye gönderilmiş, buradan da takipsizlik kararı çıkmıştı. **“Kürtçe isme vize”, *Radikal*, 19.07.2002**

Yargıtay 18. Hukuk Dairesi, Kürtçe isimle ilgili açılan bir iptal davasını reddetti. Dava şöyle gelişti: Siirt Kurtalan'da bir baba, 23 Eylül 2001'de doğan kızını 'Helin' ismiyle nüfusa kaydettirmek istedi. Nüfus müdürü, 'Helin' isminin değiştirilmesi için babayı uyardı. Babanın ısrarı üzerine ismi kaydeden nüfus müdürlüğü, 14 Şubat 2002'de durumu başsavcılığa bildirdi. Başsavcılık, Nüfus Yasası'nın 16/4. maddesinin 'milli kültüre, ahlak kurallarına, örf ve âdetlere uygun veya yasaya aykırı ya da kamuoyunu inciten isimler konulamayacağı' hükmü uyarınca 'Helin' isminin iptal edilmesi istemiyle dava açtı. Yerel mahkeme, dava konusu işlemin idari nitelikte olduğu, dolayısıyla davanın idari yargı yerinde görülmesi gerektiği görüşüyle 'görevsizlik' kararı verdi. Yargıtay 18. Hukuk Dairesi ise, yerel mahkemenin 'görevsizlik kararını' oybirliğiyle bozdu ve davanın reddedilmesi gerektiğine karar verdi. Kararda, ismini özgürce seçmenin temel bir kişilik hakkı olduğunu vurgulayan Yargıtay, ahlaka, örf ve âdete uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten nitelikte de olsa nüfus kütüğüne kaydedilen bir ismin iptali istemiyle dava açılmayacağını ifade etti. Kararda ancak, ismin düzeltilmesi ya da değiştirilmesi için dava açılabileceği anımsatıldı. **“Yargıtay: İsim iptal edilemez”, *Radikal*, 29.03.2003**

Kürtçe isimlere de serbestlik tanıyan 6.ncı uyum paketindeki yasalar yürürlüğe girdi ama yasaklar halen sürüyor. Yasayla kaldırılan

yasak, genelgeyle yaşıyor. İstanbul Valiliği'nin İçişleri Bakanlığı emriyle ilçe nüfus müdürlüklerine gönderdiği yasaklı isimler listesiyse, 12 Haziran 2003 tarihli. Yani Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çıkan 6. paketin Meclis'e sevk edildiği gün. Yasaklı isimler konusunda yaşanan kargaşa ve bazı mahkemelerin aileler lehine kararlar vermesi üzerine İstanbul Valiliği, 8 Nisan 2003 günü İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne başvurdu. İstanbul Vali Yardımcısı Abdülkadir Bakan imzalı yazıda, isim yasağıyla ilgili İçişleri Bakanlığı'nın üç ayrı genelgesiyle 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 'Çocuğun adını anne babası koyar. Ancak milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve âdetlerimize uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar konulamaz' hükmünü getiren 16. maddesi hatırlatıldı. Yazıda, 14 Haziran 2002 tarihli 13536 sayılı 2002/16 No'lu genelgenin 11. maddesinin 'çocuklara kanun ve yönergede belirtilen usul ve esaslara aykırı ad konulmak istendiği takdirde gereğinin doğum tutanağının düzenlendiği yer valiliğince yapılması istendiği' belirtildi. Valilik "Belirlenen ismin kanuna aykırı isim olduğunun hangi kıstaslara göre ne tür bir heyet, komisyon veya kurul marifetiyle belirleneceği" soruldu. İsmi kişiyle sıkı sıkıya bağlı şahsi bir hak olduğu ve hiçbir kişi veya kurumun taşınan ismi iptal edemeyeceği, kişiyi isimsiz bırakamayacağı ve isim iptali için dava açılmayacağı yönünde kararlar bulunduğu vurgulanan yazıda, kanunda da böyle bir hükmün olmadığı ve buna çeşitli Yargıtay kararlarında da açıklık getirildiği anlatıldı. Valiliğin sorularına İçişleri Bakanlığı adına Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdür Yardımcısı Mustafa Yaman imzasıyla yanıt verildi. Yanıtta, konuyla ilgili genelgelerle, değerlendirmelerin valiliklere devredildiği anlatıldı. Bunun üzerine ilgili genelgeler ile Bakanlığa gönderilen sorular ve cevabi yazılar, 6. uyum paketinin TBMM'ye sevk edildiği 12 Haziran 2003 günü İstanbul Valiliği İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürü Mehmet Güngör imzasıyla İstanbul'un 32 ilçesindeki nüfus müdürlüklerine dağıtıldı. Güngör'ün yazısında, şöyle denildi: "Uygulamada birlik ve bareberliğin sağlanması ve yanlış uygulamalara yer verilmemesi açısından ilçe nüfus müdürlüklerinin bir kez daha uyarılması gerektiği anlaşılmıştır. İlçe nüfus müdürlüklerince 1587

sayılı kanununun 16. maddesinde belirtilen hükümlere uymayan hiçbir ismin doğum tutanaklarına geçirilmemesi, kütüğe tescil edilmemesi ve bakanlık genelgesi doğrultusunda hareket edilmesi..." İlçe nüfus müdürlüklerine de Türk Dil Kurumu'nca hazırlanan ve yasaklı 23 ismin anlamının yer aldığı bir liste de gönderildi. TDK Başkanı Şükrü Haluk Akalın ve uzman Yaşar Yılmaz imzalı liste 29 Mayıs günü İstanbul Valiliği'ne gönderilmişti. (...)
"Kanun değişti kafa değişmedi", *Radikal*, 01.09.2003

Hükümetin AB'ye uyum yasalarını takip kararından ilk somut sonuç çıktı. İlgili bakanlıkların temsilcilerinden oluşan Reformları İzleme Grubu, ailelerin çocuklarına Türkçe dışındaki dillerde isim koymalarını yasaklayan uygulamaya son verilmesi amacıyla tüm valiliklere genelge gönderdi. Ancak, genelgede isim yasağının uyum yasasında öngörüldüğü gibi yalnızca 'ahlaka uygun düşmeyen' isimlerle sınırlandırılması beklenirken, isimlerin 'Türk alfabesine uygunluk' şartının da getirilmesi dikkat çekti. (...) **"Valilere genelge: Yasak isim diye bir şey olmaz", *Radikal*, 24.09.2003**

1.4 Türkçe Dışında Bir Dilde Eğitim Talebi

"Kürtçe Seçmeli ders olsun" talebiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na dilekçe gönderen Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) taraftarı 28 kadın Pazartesi gecesi evlerinden gözaltına alındılar. HADEP İstanbul İl Kadın Kolları Başkanı Hümeysra Tusun Salı günü il binasındaki basın toplantısında, 28 kadının PKK'ye yardım, yataklık ve üyelik iddiasıyla Esenler ve Bağcılardaki evlerinden gözaltına alındıklarını açıkladı.
"HADEP: Anadil Kampanyası Demokrasi Gereği", *bianet*, 15.01.2002

İnsan Hakları Derneği (IHD) İstanbul Şubesi Başkanı Avukat Eren Keskin hakkında "Kürtçe eğitim" konulu basın açıklaması nedeniyle soruşturma açıldı. IHD İstanbul Şubesi "Egemen siyasi anlayış yargı erkini kullanarak susturmaya çalışıyor" dedi. ... Eren Keskin hakkında "PKK'ya yardım ve yataklı" iddiasıyla açılan soruşturma nedeniyle Devlet Güvenlik

Mahkemesi Savcısı Hadi Salıkoğlu Keskin'in ifadesine başvurdu. **“Keskin’e Kürtçe Açıklamasından Soruşturma”**, *bianet*, 25.01.2002

Şubelerine "Kürtçe eğitim" talebine ilişkin pankart astıkları gerekçesiyle İnsan Hakları Derneği (İHD) Genel Başkanı Hüsni Öndül'ün de aralarında bulunduğu 24 kişi hakkında Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) Savcılığı'nca soruşturma başlatıldı. Ankara DGM Cumhuriyet Savcısı Hakan Kızıllarslan, İHD şubelerinde, "Kürtçe eğitim" talebine ilişkin asılan pankartların, "örgütü destekleyici mahiyette olduğu" değerlendirmesini yaptı. **“Kürtçe Eğitim Pankartına Örgüt Suçlaması”**, *bianet*, 30.04.2002

2'nci Asliye Hukuk Mahkemesi, Diyarbakır Kürt Derneği'ni (Kürt-Der) kapattı. Çünkü duruşmada Kürtçe savunma yapan dernek sözcüsü İbrahim Güçlü, "Tüzüğümüzde Kürt dili eğitim dili olmalıdır demiştik. TV'lerde Kürtçe yayınların 24 saate çıkarılmasını istiyoruz. Bu talepleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde dile getiriyoruz" dedi. Mahkeme, faaliyet dili olarak Kürtçeyi kabul etmesi ve Kürt arşivi, kütüphanesi ve müzesi kurma çalışması yürütmesi ve yapılan bildirimle rağmen kanunda öngörülen 30 günlük süre içinde belirtilen hususları gidermemesi nedeniyle derneğin feshine karar verdi. **“Kürt-Der kapatıldı”**, *Radikal*, 21.04.2006

1.5 Seçim Konuşmalarında Türkçe'den Başka Bir Dilde Kelimelere/İfadelere Yer Verme

Bağımsız Milletvekili Adayı Abdülmelik Fırat, seçim çalışması için gittiği Lice'de kendisini karşılayan yaklaşık 300 kişiye Kürtçe "hoş geldiniz"- "xwerhatine" dedikten sonra gözaltına alınarak Lice Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldü. **“Fırat, Kürtçe Hoşgeldiniz Diyemedi”**, *bianet*, 21.10.2002

Diyarbakır'ın Hazro İlçesinde seçim hazırlıklarını sürdüren Hak ve Özgürlükler Partisi'nin (HAKPAR) Basından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı İbrahim Güçlü, Hazro İlçesinde halka Kürtçe hitap ettiği için gözaltına alındı. **“Kürtçe Selama Propaganda Suçlaması”**, *bianet*, **25.10.2002**

Demokratik Halk Partisi (DEHAP) Genel Başkanı Tuncer Bakırhan, seçim döneminde Nusaybin'de yaptığı konuşmanın ardından Kürtçe "Xatirê we" (Allahaismarladık) ve Sipas dikim (teşekkür ederim) dediği için dün (Perşembe) ifade verdi. Bakırhan'a dava açılıp açılmayacağı ise henüz belli değil. ... Seçim mitingi boyunca Türkçe konuşan Bakırhan, ilçeden ayrılmadan önce mitingi izleyenlere Kürtçe teşekkür etmiş ve Allahaismarladık demişti. **“Bakırhana Kürtçe Teşekkürden Soruşturma”**, *bianet*, **14.05.2004**

DEHAP'ın 31 Ekim 2002 günü Varto'da düzenlediği mitingde, DEHAP Muş milletvekili adayları Abdulkerim Bingöl ile Cemil Elden, halkı "Merhaba dayiken aşîtîye, merhaba zafoken agir u roje, merhaba gele Varto'ya - Merhaba barış anneleri, merhaba ateşin ve güneşin çocukları, merhaba Varto halkı" şeklinde Kürtçe selamladı. Konuşmaları kameraya alan polis, milletvekilleri hakkında savcılığa suç duyurusunda bulundu. Varto Savcılığı ise milletvekili adayları hakkında "Türkçe dışında başka bir dil kullanılarak Siyasi Partiler Yasası'na muhalefet ettikleri" gerekçesiyle Varto Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açtı. **“3 Kelime Kürtçeye 6 Ay Hapis Cezası”**, *bianet*, **14.09.2004**

Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin, Nisan ayında karara bağladığı bir davada Seçim Kanunu'ndaki yasak gerekçe gösterilerek seçim mitinginde saz çalıp Kürtçe türkü söyleyen sanığa verilen hapis cezasını bozmasına karşın DEHAP'lılar aynı gerekçelerle ceza almaya devam ediyor. Seçim meydanlarında Türkçe dışındaki dillerde de müzik çalınabileceğine hükmeden Yargıtay kararına karşın son olarak Urfa'da Demokratik Halk

Partisi (DEHAP) Genel Başkan Yardımcısı ve İl Başkanı 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde "Kürtçe propaganda yaptıkları gerekçesiyle" hapis cezasına mahkum oldu. Geçtiğimiz günlerde de DEHAP Malatya ve Bitlis İl Örgütlerinin kongreleriyle ilgili, Kürtçe müzik dinletisine izin verildiği, yapılan konuşmalarda Kürtçe sözlere yer verildiği için toplam 10 parti yöneticisine hapis cezaları verildi. ... Tüm davalara ilişkin DEHAP'lılar temyiz için Yargıtay'a başvurdu. Seçim meydanlarında Türkçe dışındaki dillerde de müzik çalınabilmesinin yolunu açan Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin kararı 27 Nisan'da alınmıştı. Şırnak'ta bir mitingde saz çalıp Kürtçe şarkı söylediği gerekçesiyle Yusuf Uğur, Türkçe-Kürkçe kaset çaldığı gerekçesiyle de Abdülaziz Bilgi hakkındaki davaları görüşen Yargıtay, Seçim Kanunu'ndaki yasak gerekçe gösterilerek Şırnak Asliye Ceza Mahkemesi'nin davalılara verilen hapis cezalarını bozmuştu. Daire, şarkının Seçim Kanunu'yla cezalandırılan "yasak dilde propaganda" görülmesine karşı çıkmış ve davalının beraatini istemişti. Oybirliğiyle verilen kararda, "Seçim propagandası amacıyla düzenlenen toplantıda saz çalıp Türkçe ve Kürtçe türkü söylemesi, yasada belirlenen anlamda propaganda niteliğinde olmadığı, sanıkların daha önceden Türkçe-Kürtçe hazırlanan kasedin çalınması sırasında güvenlik kuvvetlerinin uyarısı üzerine kaset yayını durdurması karşısında her iki sanığın suç kastının bulunmadığı gözetilmeden, beraatleri yerine mahkûmiyetlerine karar verilmesi bozmayı gerektirmiştir" denildi. **"Kürtçe Şarkı Serbest Ama Konuşmak Yasak", *bianet*, 05.07.2005**

Kapatılan Halkın Demokrasi Partisi'nin (HADEP) Çermik İlçe Örgütü'nün kongresinde Kürtçe müzik çalınması ve "Biji HADEP" şeklinde slogan atılmasına engel olunmadığı gerekçesiyle ilçe başkanı ve yöneticileri hakkında açılan davada da, Yargıtay'ın, seçimlerde Türkçe dışındaki herhangi bir dilde şarkı-türkü çalınmasına ceza verilemeyeceği yönündeki hükmüne aksi bir karar daha verildi. ... Kongre sırasında müzik setinden Kürtçe kaset yayını yapıldığı ve kongreye katılanların "Biji HADEP" şeklinde Kürtçe sloganlar attıkları belirtilen kararda, "Siyasi Partiler

Kanunu'nda siyasi partilerin her türlü faaliyetlerinde Türkçe harici başka bir dil kullanılmayacağı belirtildiği halde sanıklar Kürtçe ses kaseti yayınına ve Kürtçe sloganlara engel olmamıştır" denildi. **“Kürtçe Müziğe Yine Hapis”**, *bianet*, 19.07.2005

Şanlıurfa Halfeti Asliye Ceza Mahkemesi, dönemin Demokratik Halk Partisi (DEHAP) il başkanı Ahme Dağtekin'e, 28 Mart 2003 yerel seçimlerinden önce bir mitingde yaptığı Kürtçe konuşma nedeniyle, bin 686 YTL para cezası verdi. Davaya müdafî avukat olarak katılan İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) Şanlıurfa il başkanı Gülay Koca, mahkemenin Seçim Yasası'nın seçim propagandalarında Türkçe'den başka bir dilin kullanımını yasaklayan 58. maddesine dayanarak ceza verdiğini *bianet*'e söyledi. ... Aynı dosyadaki diğer sanık, Handan Çağlayan, konuşmasının yalnızca selamlama bölümünde, Kürtçe "sevgili kızkardeşlerim" dediği için, çünkü duruşmada beraat etmişti. **“Kürtçe Seçim Konuşmasına Yine Ceza”**, *bianet*, 21.12.2005

Antalya Manavgat 1. Asliye Ceza Mahkemesi, Şair Şükrü Erbaş ve 2005'te öldürülen Kürt siyasetçi Hikmet Fidan'ın da aralarında bulunduğu 15 kişi hakkında seçim sürecinde "Kürtçe konuştukları" iddiasıyla dokuz ay hapis cezası verdi. Kapatılan Demokratik Halk Partisi'nin (DEHAP) 2002'deki seçim bürosu açılışında konuşan Fidan'a ve geleceğine dair listede ismi olan ancak orada bulunmayan milletvekili adayı şair Erbaş ve 14 kişi dokuz ay hapis cezasına çarptırıldı. ... Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) Antalya Şubesi sekreteri avukat Nusret Gürgöz, *bianet*'e dosyayı henüz göremediklerini ifade etti; dört yıl önce yaşamını yitiren Fidan'a ceza verilmesinin yargılamanın ne şekilde yürütüldüğü konusunda yeterli bilgi verdiğini söyledi. Ceza alan Erbaş'ın ve Şemsettin Kalay'ın Kürtçe bilmediğini, bazılarının ise Manavgat'a bile gelmediğini kaydeden Gürgöz, dört sanıklarla ilgili kararı temyiz ettikleri, kararın bozulmasından sonra da sanıkların vekilliğini üstleneceklerini ifade etti. Manavgat 1. Asliye Mahkemesi'nce cezaların "Türkçe'den başka dil konuşulduğu" gerekçesiyle,

Seçim Yasası'nın 151/1 maddesi ve Siyasi Partiler Yasası'nın 117. maddesi uyarınca verildiği ifade ediliyor. **“Ölen Hikmet Fidan'a ve Kürtçe Bilmeyenlere "Kürtçe" Cezası”, *bianet*, 18.12.2008**

Manisa 2. Sulh Ceza Mahkemesi, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde Manisa'nın "Bin Umut" Adayı Şah İsmail Özocak'ı, Kürtçe bilmediği halde bu dilden seçim propagandası yaptığı gerekçesiyle hapisten 3 bin TL adli para cezasına mahkum etti. **“Kürtçe Bilmeyen Özocak'a "Kürtçe Propaganda" Cezası”, *bianet*, 14.01.2009**

Midyat Sulh Ceza Mahkemesi, kapatılan Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) Midyat Belediye Başkan adayı Yüksel Aslan Acer, DTP Midyat İlçe Başkanı Abdulaziz Bilgin ve parti üyesi Süleyman Tekin'e seçim mitinginde Kürtçe konuştukları iddiasıyla 6'şar ay hapis cezana çarptırdı. Kapatılan DTP'nin 29 Mart 2009 tarihinde gerçekleşen mitinginde "Seçim propagandalarında Türkçeden başka dil ve yazı kullanılmasına dair hükümlere aykırı hareket ederek suç işledikleri gerekçesiyle sanıklar hakkında dava açılmıştı. ... Yüksel Aslan Acer savunmasında, söz konusu konuşmaların seçim mitingi esnasında yapılan konuşmalar olduğunu belirterek, konuşmasına başlarken konuşmanın seçim propagandası mahiyetindeki kısmını tamamen Türkçe olarak yaptığını, seçim bölgesinin farklı dil ve kültürlerden insanların bir arada yaşadığı yer olması nedeniyle sadece selamlamayı Türkçe, Kürtçe, Süryanice ve Mihellemice yaptığını ifade etti. Ancak mahkemeyi bu savunma ikna edemedi. **“Seçimde "Kürtçe Selam, Türkçe Konuşma"ya Altı Ay Hapis”, *bianet*, 07.06.2010**

EK 2:

Kürtçe seçmeli ders talebi ile dilekçe veren öğrenciler ile ilgili haberlerden derlemeler:

Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde rektörlüğe dilekçe verdikleri için gözaltına alınan 270 öğrenciden 13'ü tutuklandı. Diğer öğrencilerin de tutuksuz yargılanmasına karar verildi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin çeşitli fakülte ve yüksek okullarında öğrenim gören öğrencilerden bir grup, Kürtçenin seçmeli dersler kapsamına alınıp üniversitede okutulması istemiyle beş gün önce rektörlüğe dilekçe verdi. 520 öğrenci toplu eylem yaptıkları gerekçesiyle jandarma tarafından gözaltına alındı. Bu öğrencilerden 250'si serbest bırakılırken, 270'i dün Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne (DGM) çıkarıldı. Mahkeme, üniversite öğrencilerinden Mehmet Ali Ertaş, Cihat Ballıkaya, Mehmet Sıraç Alp, Tekin Çakmak, Selda İldan, Mehmet Can Dikici, Hilal Figen Yardımcıel, Yunus Demir, Yusuf Demir, Mirkan Doğan, Muhammet Garianal, Gülsen Barışlı ve Mesut Özdemir'i, 'toplu eylem yapmak ve halkı etnik sınıflara ayırmak'tan tutukladı. 257 öğrenci de, tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. **“Kürtçe talebine 13 tutuklama”**, *Radikal*, **15.01.2002**

Kürtçenin seçmeli dil olması talebiyle öğrenim gördükleri üniversite yönetimlerine dilekçeyle başvuran öğrenciler DGM'lik oldu. Bugüne dek 46'sı öğrenci 75 kişi 'örgüt üyesi olmak' veya 'örgüte yardım yataklık yapmak' iddiasıyla tutuklanırken, gözaltına alınıp savcılıklardan serbest kalanlar hakkında da aynı suçlamalarla dava açıldı. Diyarbakır'ın Çarıkli ilçesi ilköğretim okulunda 11 Aralık günü aynı amaçla dersleri boykot edip yürüyüş yapan 31 çocuk ile okul müdürü ve bir öğretmen hakkında soruşturma başlatıldı. Anayasa'da ekim ayında yapılan 34 maddelik değişiklikler arasında dilekçe hakkı başlıklı 74. madde de yer almıştı. Yetkili makamlara ve TBMM'ye dilekçeyle başvuruda bulunma

hakkı, karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikâmet eden yabancılara da tanınmıştı. Maddeye "Başvuruların sonucu, başvuranlara 'gecikmeksizin' bildirilir" kuralı da eklenmişti. Ancak, bu değişiklik dilekçe hakkını genişletme yönünde değil, fiilen daraltma yönünde kullanılmaya başlandı. Anadilde eğitim amacıyla okullarına dilekçe veren öğrenci ve veliler dilekçelerine yazılı yanıtları ilgili kurumlar değil, DGM'ler vermeye başladı. Anayasa'nın düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlarını genişleten yönde değiştirilmesi ve AB'ye üyelik sürecinde anadilde eğitim hakkının yaşama geçirilmesi gerektiğini düşünen üniversiteliler ile kimi yerlerde ilköğretim öğrencisi velileri okullara dilekçeler vermeye başladı. Bugüne dek 17 ayrı kentteki üniversite yönetimlerine verilen 10 bini aşkın dilekçeden çoğu kabul edilmedi. Bugüne kadar 73 kişi tutuklandı. 72 kişi tutuklandı. Dilekçeci öğrenciler hakkında üniversite idareleri de disiplin soruşturması başlattı. İllere göre tutuklamalar ise şöyle: İstanbul'da üç öğrenci, bir veli, Ankara'da bir öğrenci, Adana'da 28 veli, Van'da 16 öğrenci, Bursa'da bir öğrenci, Kars'ta üç öğrenci, Kocaeli'nde iki öğrenci, Çanakkale'de dokuz öğrenci, Hatay'da yedi öğrenci, Bolu'da iki öğrenci ve İzmir'de de iki öğrenci. Son olarak İstanbul'da çocuklarının eğitim gördüğü ilköğretim okullarında Kürtçe eğitim verilmesi için Esenler, Bağcılar, Ümraniye ve Kadıköy İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine dilekçe veren 162 kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanlardan 102'si savcılık tarafından ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılırken DGM'ye sevk edilen 22 kişiden birisi tutuklandı. Emniyet'te tutulan 40 kişinin sorgusu ise devam ediyor.

Hangi üniversitede kaç dilekçe verildi? **Dicle Ü.:** 1560 dilekçe verildi, alınmadı. **Harran Ü.:** 900 dilekçe verildi, alınmadı. **İnönü Ü.:** 257 dilekçe verildi, alınmadı. **100. Yıl Ü.:** 2050 dilekçe verildi, alınmadı. **Kocaeli Ü.:** 138 dilekçe verildi, alınmadı. **İstanbul Teknik Ü.:** 140 dilekçe verildi, alınmadı. **Yıldız Teknik Ü.:** 160 dilekçe verildi, alınmadı. **Mimar Sinan Ü.:** 100 dilekçe verildi, alınmadı. **Boğaziçi Ü.:** 460 dilekçe verildi, alınmadı. **Uludağ Ü.:** 140 dilekçe verildi, alınmadı. **İstanbul Ü.:** 500 dilekçe alındı. 550 dilekçe alınmadı. **Fırat Ü.:** 140 dilekçe verildi.

Çukurova Ü.: 1030 dilekçe verildi. **Eskişehir Anadolu Ü.:** 300 dilekçe verildi. **Dokuz Eylül Ü.:** 450 dilekçe verildi. **Ege Ü.:** 450 dilekçe verildi. **Afyon Kocatepe Ü.:** 60 dilekçe verildi. **Sakarya Ü.:** 120 dilekçe verildi. **Çanakkale Ü.:** 138 dilekçe verildi. **Hatay M. Kemal Ü.:** 325 dilekçe verildi. **Orta Doğu Teknik Ü.:** 450 dilekçe verildi, alınmadı. Posta yolu ile yollandı. **Hacettepe Ü.:** 400 dilekçe verildi, alındı. 100 dilekçe alınmadı, posta yolu ile yollandı. **Ankara Ü.:** 260 dilekçe verildi, alınmadı. Posta yolu ile yollandı. **Marmara Ü.:** 300 dilekçe verildi, alındı. 120 dilekçe var, alınmıyor. **“Kürtçe kavgası 75 tutuklama”, Radikal, 18.01.2002**

Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde, Kürtçenin seçmeli ders olarak okutulması için dilekçe veren 49 öğrenciye çeşitli sürelerle okuldan uzaklaştırma cezası verildi. Rektör Prof. Dr. Şan Öz-Alp, dilekçeli başvuruların ardından açılan soruşturma neticesinde 4 öğrenciye 1 ay, 7 öğrenciye 1 yarıyıl ve 38 öğrenciye ise 2 yarıyıl uzaklaştırma cezası verildiğini söyledi. Öz-Alp, Afyon Cumhuriyet Başsavcılığı'nın da, öğrenciler hakkında soruşturma başlattığını belirtti. **“Kürtçe eğitim isteyen 49 öğrenciye uzaklaştırma cezası”, Radikal, 19.01.2002**

Kürtçe eğitim talebinde buldukları gerekçesiyle Malatya DGM'ye sevk edilen 69 üniversite öğrencisinden 17'si tutuklandı. İnönü Üniversitesi'nde, Kürtçe eğitim talebi nedeniyle Jandarma tarafından gözaltına alınan ve sorgulamaları sonucu DGM'ye sevk edilen 69 öğrenciden 52'si, savcılıkça alınan ilk ifadelerinin ardından serbest bırakıldı. Tutuklanma talebiyle Nöbetçi Mahkeme'ye sevk edilen 17 öğrenci ise tutuklanarak cezaevine gönderildi. **“Kürtçe talebine 17 tutuklama”, Radikal, 22.01.2002**

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Kürtçe'nin seçmeli okutulması talebiyle dilekçe veren öğrenciler hakkında başlattığı soruşturmayı tamamladı. Rektörlük, 30 öğrenciyi YÖK Kanunu'na dayanarak okuldan attı. ... uygulamada olan YÖK Yasası'na göre, okuldan atılan bir öğrenci

YÖK'e bağlı hiçbir yükseköğretim kurumunda okuyamıyor. İstanbul Üniversitesi Yönetimi ayrıca dilekçe veren öğrencilerden 38'ini de iki dönem okuldan uzaklaştırdı. **“30 Üniversiteli Dilekçeden Atıldı”, *bianet*, 27.02.2002**

Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü'ne 'Kürtçe eğitim' talebiyle dilekçe verdiği gerekçesiyle gözaltına alınan 16 öğrenciden beşi tutuklandı, 11'i tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. (...) **“5 öğrenci tutuklandı”, *Radikal*, 04.03.2002**

Kürtçe'nin seçmeli ders olarak okutulması talebiyle öğrenim gördükleri okul idarelerine dilekçe veren öğrencileri, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) yanı sıra okul idareleri de yargıladı. Sadece dilekçe verdikleri için DGM'lerde örgüt üyesi olmak, örgüte yardım yataklık yapmak suçlamasıyla haklarında davalar açılan öğrencilerle ilgili, üniversitelerde de idari soruşturma başlatıldı. ... Soruşturma sonucunda verilen cezalar, üniversiteler arasında farklılık gösterdi. Kimi üniversitelerde öğrencilerin bazıları okuldan atılırken bazılarında da kınama cezası verildi. Aynı 'suç' nedeniyle bazı üniversiteler bazı öğrencilere ise ceza vermedi. ... Kürtçe eğitim dilekçesi kampanyası nedeniyle çeşitli kentlerde gözaltına alınan yüzlerce öğrenciden 84'ü halen tutuklu. ... Şu ana kadar 39 öğrenci okullarından atılırken, 504'ü çeşitli sürelerle uzaklaştırma, 44'ü ise burs kesme cezası aldı. Soruşturma öncesinde üniversite yönetimleri öğrencilerin yayınladıkları dilekçeleri geri çekmesini istemiş, bunu yapmayanların okuldan atılacağını belirtmişti. Birçok öğrenci, dilekçesini geri çekerken Anadolu Üniversitesi'nde bazı öğrencilere dilekçelerini çektikleri halde ceza verildi. İstanbul Üniversitesi'nde 30 öğrenci okuldan atılırken, 38'i iki dönem okuldan uzaklaştırıldı. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nde 9 öğrenci atılırken 277 öğrenciye de çeşitli sürelerle okuldan uzaklaştırma cezası verildi. Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde 49 öğrenciye birer ay ile iki dönem arasında değişen sürelerle uzaklaştırma cezası verildi. Akdeniz Üniversitesi'nde 44 öğrencinin burs ve sosyal yardım hizmetleri kesildi. Van

100. Yıl Üniversitesi'nde 16 öğrenci 6 ay okuldan uzaklaştırıldı. Anadolu Üniversitesi'nde de 107 öğrenciye bir ve iki dönem uzaklaştırma cezaları verildi. Marmara Üniversitesi'nde 7 öğrenci bir ay uzaklaştırma cezası aldı. **“Kürtçeden 84 Öğrenci Tutuklu”, *bianet*, 04.04.2002**

"Kürtçe'nin seçmeli ders olarak okutulması" talebiyle Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'ne dilekçe veren 93 öğrenci hakkında, okul idaresinin başlattığı soruşturma tamamlandı. Üniversite Rektörlüğü, dilekçeci öğrencilerden 40'ı hakkında 6 ay uzaklaştırma cezası verdi. 30 öğrenci 1 ay uzaklaştırma cezası alırken, 23 öğrenciye ise kınama cezası verildi. **“Dilekçeci Öğrenciler Yine Ceza Aldı”, *bianet*, 12.04.2002**

İnönü Üniversitesi'nde Kürtçe eğitim talebiyle okul yönetimine dilekçe veren 69 öğrenci hakkında, okul yönetiminin başlattığı soruşturma tamamlandı. İnönü Üniversitesi Senatosu, 69 dilekçeci öğrenciden 20'sinin yüksek öğretimden çıkarılmasını ve üniversiteyle ilişkisinin kesilmesini kararlaştırdı. 14 öğrenci de 2 yarıyıl uzaklaştırma ile cezalandırıldı. **“20 Üniversite Öğrencisi Okuldan Atıldı”, *bianet*, 15.04.2002**

Yargı, demokratikleşme ve AB sürecine uyum yolunda bir önemli adım attı. Yargıtay 9. Ceza Dairesi, üniversitede 'Kürtçe eğitim' istemli dilekçe verdikleri için PKK'ya yardım-yataklık suçundan 3 yıl 9'ar ay hapse mahkum edilen öğrencilerle ilgili ceza kararını oybirliğiyle bozdu. Daire, dilekçe eylemiyle atılı suçun yasal unsurlarının oluşmadığının kabul edilerek sanık öğrencilere beraat verilmesini istedi. 'Kürtçe eğitim' isteklerine ilişkin bazı öğrencilerce verilen dilekçeler üzerine 22.5 yıla kadar hapis cezaları istemiyle davalar açılmış, bunlardan bazıları mahkûmiyetle sonuçlanmıştı. (...) Dairenin kararı, bu konuda yüksek yargıdan çıkan ilk karar oldu. Bu yönüyle karar, dilekçe hakkıyla ilgili davalara da yol gösterici olabilecek. Karar üzerine dava İzmir DGM'de yeniden görülecek. **“'Kürtçe eğitim' cezasına bozma”, *Radikal*, 24.10.2002**

Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde (YYÜ) 2001-2002 öğrenim döneminde Kürtçe'nin seçmeli ders olması için rektörlüğe dilekçe veren öğrencilere verilen cezalar tekrar yürürlüğe kondu. YYÜ yönetimi Bölge İdare Mahkemesi'nin geçtiğimiz mayıs ayında aldığı yürütmeyi durdurma kararını tekrar görüşerek cezaların yürürlüğe girmesini sağladı. Rektörlük 33 öğrenciye süresiz atılma, 34 öğrenciye iki dönem, 50 öğrenciye yarım dönem, 50 öğrenciye de bir haftalık okuldan uzaklaştırma cezası verdi. **“Kürtçe Serbest, Dilekçeci Öğrenciler Cezalı”, *bianet*, 09.12.2002**

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin seçmeli Kürtçe dersi istedikleri için disiplin cezası verdiği 18 öğrenciyi haklı buldu; eğitim haklarının ihlal edildiğine karar verdi. Mahkeme, bugün (3 Mart) aldığı kararda, dilekçe vermelerine karşılık üniversitenin öğrencilere iki dönem uzaklaştırma cezası vermesini makul olmayan ve orantısız bir ceza olarak nitelendirdi. ...Öğrenciler, 27 Aralık 2001'le 4 Ocak 2002 arasında üniversite yönetimine seçmeli Kürtçe dersi açılmasını isteyen dilekçelerini verdiler. Ancak üniversite yönetimi birini bir dönem, diğerlerini ikişer dönem olmak üzere, disiplin cezasıyla okuldan uzaklaştırdı. Yerel mahkemeler, öğrencilerin yürütmeyi durdurma ve iptal için başvurularını reddetti. Gerekçeleri, öğrencilerin "PKK'nin yeni sivil itaatsizlik stratejisinin parçasını temsil ettiği" ve dilekçelerinin üniversitede kutuplaşmaya yol açacağıydı. Ancak Aralık 2003'te Danıştay öğrencileri haklı buldu ve kararı bozdu. Yerel mahkeme de seçmeli Kürtçe dersleri isteyen dilekçeleri Türkiye yüksek öğretiminin genel amaçlarıyla uyumlu bularak disiplin cezalarını kaldırdı. Ama bu arada öğrenciler iki dönem kaybetmiş oldular. Haklarındaki yasadışı silahlı örgüte yardım ve yataklık suçlamalarından da aklandılar. Öğrenciler, AİHM'ye Ağustos 2002'de başvurmuşlardı. **“AİHM Kürtçe Dersi İsteyen Öğrenciye Cezayı Mahkum Etti”, *bianet*, 03.03.2009**

EK 3:

Mahkemelerde Kürtçe savunma yapma talebi ile ilgili olarak derlenen haberler:

Hak ve Özgürlükler Partisi'nin (Hak-Par) iki yıl önce yapılan 1. Olağan Kongresi'nde Kürtçe konuşarak ve devlet protokolüne Kürtçe davetiye göndererek Siyasi Partiler Yasası'na muhalefet ettikleri iddiasıyla yargılanan parti yöneticileri, mahkemede Kürtçe savunma yaptı. 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde dün yapılan duruşmada, eski parti yöneticisi Ayşe Demir, savunmasını Kürtçe yaparken, avukatı Sabahattin Korkmaz Türkçeye çevirdi. Yargıç da, Korkmaz aracılığıyla sanıklara bazı sorular sordu. Dava ertelendi. **“Kürtçe savunma”**, *Radikal*, 20.09.2005

Diyarbakır 2. Sulh Ceza Mahkemesi, kapatılan Diyarbakır KÜRD-DER'in sözcüsü İbrahim Güçlü'nün "Savunmamı Kürtçe yapacağım" talebini, Türkçe bildiği gerekçesiyle kabul etmedi. ... Mahkemenin Kürtçe savunma talebini reddetmesi üzerine söz alan Güçlü, geçen duruşmada, mahkemeden tercüman talep ettiğini, bu talebinin mahkemenin eski hakimi tarafından kabul edildiğini söyledi. Güçlü, barodan tercüman talep edilmemesi halinde savunma yapmayacağını ifade etti. **“Güçlünün Kürtçe Savunma Talebine Ret”**, *bianet*, 14.02.2007

Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi, Kürtçe yayımlanan Azadiya Welat gazetesi yazı işleri müdürü Mehdi Tanrıkulu, yargılandığı bir basın davasında ifadesini Kürtçe vermek isteyince tutuklandı. Yapılan kimlik tespitinin ardından Tanrıkulu, mahkeme heyetine Kürtçe savunma yapmak istediğini bildirdi. Mahkeme heyetiye, Tanrıkulu'nun Türkçe bildiğinden dolayı Kürtçe savunma yapamayacağını kaydetti. ... Tanrıkulu ise, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası Lozan Antlaşması'na göre Kürtçe savunma yapma hakkı olduğunu belirterek, savunmasını Kürtçe yapmakta ısrar etti. Kürtçe savunmada ısrar eden Tanrıkulu'ya mahkeme heyeti, Kürtçe savunma ısrarından vazgeçmemesi durumunda mahkemenin sanığın

savunma hakkından vazgeçtiği ve susma hakkını kullandığı yönünde hükme varacağını bildirdi. ... İddia makamının mütalaasının ardından Tanrıkulu'dan tekrar mütalaa hakkında savunması istendi. Tanrıkulu mütalaaya karşı savunmasına bir kez daha Kürtçe konuşarak başladı. Mahkeme heyeti de, Tanrıkulu'nun savunma yapmasına izin vermeyerek, tutuklama kararı verdi. ... **“Mahkeme "Kürtçe Savunma Yapacağım" Diyen Gazeteciyi Tutukladı”, *bianet*, 08.04.2010**

Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi, Kürtçe savunmada ısrar ettiği gerekçesiyle 8 Nisan'da tutukladığı Azadiya Welat gazetesi yazı işleri müdürü Mehdi Tanrıkulu'yu tahliye etti. **“Kürtçe Savunmadan Tutuklanan "Azadiya Welat" Müdürüne Tahliye”, *bianet*, 20.05.2010**

Aynı suçtan yargılanan iki sanıktan biri son savunmasını Kürtçe yapmak isteyince 1.5 yıl fazla ceza aldı. (...) Mahkeme ilk sözü, sanık avukatlarına verdi. (...) Mahkeme daha sonra, son savunmalarını yapmak üzere sanıklara söz verdi. Sanıklardan ilk sözü alan kapatılan DTP'nin İdil İlçe Başkanı Mehmet Sait Çatak, suçlamaları reddederek tahliyesini ve beeratini talep etti. Son kez savunmasını yapması için mahkemenin söz verdiği DTP'nin İdil İlçe Başkan Yardımcısı İsa Yağbasan ise savunmasını yaparken Kürtçe konuşmaya başladı. Mahkeme başkanı bunun üzerine, daha önceki savunmalarında Türkçe konuştuğunu hatırlattığı Yağbasan'ı uyararak, Türkçe konuşmasını istedi. Sanık Yağbasan savunmasını Kürtçe yapmakta ısrar edince, mahkeme heyeti sanığın susma hakkını kullanmış sayarak, duruşmaya devam etti. Yargılamayı bitiren mahkeme heyeti, Çatak'a önce 'örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek' suçundan 9 yıl hapis cezasına çarptırdı. Ardından duruşmadaki iyi halini gözeten mahkeme heyeti, sanığa verilen cezayı 7.5 yıla indirdi. Duruşmada Kürtçe savunma yapan İsa Yağbasan ise aynı suçtan 9 yıl hapis cezasını çarptırıldı. Mahkeme, 'olumlu kanaat oluşmadığı' belirterek cezada indirime gitmedi. **“Kürtçe konuşana 1.5 yıl fazla ceza”, *Radikal*, 22.09.2010**

Mardin Barosu Başkanı Azat Yıldırım kimi davalarda Kürtçe anadilinde savunma yapmak isteyen sanıklara Türk Ceza Kanunu'ndaki (TCK) indirim maddelerinin uygulamadığını söyledi; Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi'nin Eylül 2010'da verdiği bir kararı örnek gösterdi. ... Ceza Mahkemeleri Kanunu'nun (CMK) 202. maddesinde "meramını anlatamayacak derecede Türkçe bilmeyen sanık, tanık ve müdafilere tercüman atanır" hükmünün getirildiğini söyleyen Yıldırım, şöyle devam etti: "Hiç Türkçe bilmeyen sanıklara tercüman atanıyor. Kişi kollukta ya da savcılıkta Türkçe savunma yapmışsa, mahkemeler sonradan Kürtçe savunma yapma istemini reddediyor. ... Anadilde savunma yapmanın bir insan hakkı olduğunu söyleyen Yıldırım, kimi mahkemelerin Kürtçe savunma yapmak isteyen sanıklara TCK'nin 62. maddesinde öngörülen indirimi uygulamadığını anlattı. Yıldırım, savunmasını yapmak isteyen üç sanık hakkında Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi'nin, 28 Eylül 2010'da verdiği kararı örnek gösterdi. Kürtçe için "sözde anadil" ifadesi kullanılan karar şöyle: "Son aylarda, basın ve yayın organlarınca gündeme getirilen sözde anadili yayma ve yaşatma çerçevesinde hükümlü ve tutukluların beyan ve savunmalarında özellikle Kürtçe dilinin kullanılması yönündeki talimatlara göre sanıkların son oturuma kadar savunmalarını Türkçe yapmış oldukları, Türkçeyi iyi bilmelerine rağmen yukarıda anlatılan örgütün talimatı sonucunda, son savunmalarında özellikle Kürtçe beyanda bulunmaya gayret gösterdikleri ve bu tutum ve davranışlar ile örgütün talimatı doğrultusunda hareket ettikleri, daha doğrusu örgütsel tavır takındıkları anlaşıldığından sanıkların yargılama sürecinde gösterdikleri olumsuz tutum ve davranışlar da göz önüne alınarak haklarında lehe hükümlerin uygulanmaması yönünde mahkememizde vicdani kanaate varılmıştır." **"Mahkemeden Kürtçe Savunma Yapan Sanığa İndirim Yok", *bianet*, 19.10.2010**

EK 4:

Çokdilli belediyeçilik faaliyetleri ile ilgili olarak açılan davalar, başlatılan savunmalardan derlemeler:

Kayapınar Belde Belediyesi tarafından yeni yaptırılan 10 parka verilen bir bölümü Kürtçe isimlerden sekizine valilik onay vermedi. Belediye, 10 parka şu isimleri verdi: 8 Mart, Peyas, 33 Kurşun (Gevaş'ta 33 köylünün öldürülmesi ve bu konuda yazılan şiirin adı), Zembilfiroş (bir aşk hikâyesi), Mem u Zin (aşk hikâyesi kahramanları), Jiyana Azadi (Özgür Yaşam), Aşiti (Barış), Zeynel Durmuş (Polisten kaçarken öldü), Ciwan (Genç), Yek Gülan (1 Mayıs). İsimler, onay için valiliğe gönderildi. Ancak valilik, 8 Mart ve Peyas ismi hariç, diğerlerine ayrımcılık içerdiği için izin vermedi. **“Kürtçe park ismine 'Hayır’”, *Radikal*, 16.09.2005**

Avrupa Sosyal Forumu'na "Çok Dillilik Işığında Belediyeçilik ve Yerel Yönetimler" başlıklı bir makale gönderdiği için Diyarbakır Sur Belediye Başkanı Abdullah demirbaş hakkında açılan dava beraatle bitti. "Terör örgütünün amacının propagandasını yaptığı" iddiasıyla hakkında dava açılan Demirbaş'ın yargılanmasına dün (19 Eylül) Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam edildi. ... Savcı mütalaasında, "Demirbaş tarafından ortaya konulan görüşlerin PKK'nin görüşleriyle örtüştüğü ve PKK'nin anadilde eğitim, ulus-devlet ve tek devlet, tek millet, tek dil anlayışlarının terk edilmesi görüşlerini içerir, kampanyalarını destekler mahiyette olduğunu" iddia etmişti. **“Demirbaş Propaganda Davasından Aklandı”, *bianet*, 20.09.2006**

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir'e 2006'nın gelişi için TBMM'ye üzerinde Kürtçe, 'Sersala We Piroz Be' (Yeni yılınız Kutlu Olsun) yazılı yılbaşı kartları gönderdiği gerekçesiyle dava açıldı. (...) **“Baydemir 'w' için yargılanacak”, *Radikal*, 03.11.2006**

Cumhuriyet Başsavcılığı, bilgisayarlarında kullanmak üzere Kürtçe yazılım sistemi hazırlatan Diyarbakır'ın Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş hakkında soruşturma başlattı. Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, Demirbaş tarafından bir süre önce kamuoyuna tanıtılan ve bazı basın yayın organlarında yer alan haberin ardından 'Ubuntu' adı verilen ilk Kürtçe yazılım sistemini soruşturuyor. (...) **“Ubuntu'ya soruşturma”**, *Radikal*, 29.11.2006

Mahalle ve sokaklara Kürtçe isimlerin verildiği Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesinde kaymakamlık tarafından, DTP'li Belediye Başkanı Faik Dursun ve meclis üyeleri hakkında soruşturma açıldı. Yeni binalarla gelişen Beytüşşebap'ta henüz isimleri olmayan kenar mahalle ve sokaklara belediye meclisi kararıyla ronahi (aydınlık), beybün (papatya), baran (yağmur), rengin (renkli), lakta gibi Kürtçe isimler verilmişti. **“Baran sokak' kabul görmedi”**, *Radikal*, 08.12.2006

'Çok dilli belediye hizmeti verme' kararı alan Sur Belediyesi hakkında İçişleri Bakanlığı ve Başsavcılık ayrı ayrı soruşturma başlattı. Soruşturma, Linux tabanlı Kürtçe bilgisayar yazılımını da kapsıyor. (...) **'Çok dilli belediyeciliğe' çifte soruşturma”**, *Radikal*, 10.01.2007

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin İnternet sitesinde Türkçe ve İngilizce dışında Kürtçe yayının da olması, İçişleri Bakanlığı'nın soruşturma açmasına neden oldu. İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun onayıyla iki mülkiye başmüfettişi, yayın hakkında inceleme başlattı. ... Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir, ön incelemeye ilişkin müfettişlere, belediye hizmetlerinin yerel halka daha iyi anlatılması amacıyla 10 Kasım 2006'dan itibaren Kürtçe'nin Kurmanci lehçesi yayına başladıklarını açıkladı. Belediye çalışmalarının uluslararası alanda takip edilmesi amacıyla İngilizce yayına yaptıklarını da belirtti. ... Kürtçe ve İngilizce yayınlarının içeriğinin Türkçe yayınların birebir tercümesi olduğunu kaydeden Baydemir, ... bu hizmette 5393 sayılı Belediye

Kanunu'nun, belediyelerin "belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme", "hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları" yapmasını düzenleyen 13. maddesi ile, "mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla kültür ve sanat, turizm ve tanıtım" hizmeti yapabileceğini düzenleyen 14. maddesini dayanak aldıklarını bildirdi. Radyo Televizyon Üst Kurumu (RTÜK) Yasası'nda "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapabilir" maddesi bulunduğu da dikkat çeken Baydemir, Dicle Üniversitesi ve RTÜK'ün yaptığı araştırmada Diyarbakır'da halkın Kürtçe konuştuğunun belirlendiğini hatırlattı. **“Diyarbakır Belediyesine Kürtçe Soruşturması”, *bianet*, 12.01.2007**

İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir hakkında Türkçe'nin yanı sıra Kürtçe basılan 6. Kültür ve Sanat Festivali açılış daveti nedeniyle soruşturma açılmasına izin verdi. Büyükşehir Belediye Başkanı Baydemir üzerinde, Türkçe ve Kürtçe "Em di rengen keskesore de bicivin-Gökkuşağı renginde buluşalım" yazılı davetiyeyi Diyarbakır'da aralarında vali, vali yardımcıları, Cumhuriyet Başsavcılığı ile sivil toplum kuruluşları temsilcilerine ve devlet protokolüne gönderdi. İçişleri Bakanı Aksu'nun oluruyla Teftiş Kurulu Başkanlığı bir ön inceleme raporu hazırladı. ... Kurul raporda, 30 Mayıs 2006'da yapılan resepsiyon davetiyesinde "6. Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali'nin açılış kokteyli ve devam eden günlerdeki etkinliklerimizde sizleri de aramızda görmekten mutluluk duyarız. Av. Osman Baydemir, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı" yazısının Kürtçe'sinin de bulunduğunu, bunun da Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun, İktisadi Müesseselerde Mecburu Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun ile Türk Ceza Kanunu'nun 222. maddesine aykırı olduğunu savundu. **“Baydemire Kürtçe Davetiye Soruşturması”, *bianet*, 18.01.2007**

Diyarbakır Sur Belediyesi, İçişleri Bakanlığı'nın Belediye'nin İnsan Hakları Haftası'nda astığı Kürtçe afişlere soruşturma başlattığını duyurdu. Belediye 10 Aralık 2006'da İnsan Haklar Haftası etkinlikleri kapsamında belediye sınırları içinde Türkçe'nin yanı sıra Kürtçe'nin Kurmanci ve Zazaki lehçelerinde "İnsan, haklarıyla insandır", "Mirov bi mafên xwe mirove", "Merdim bi mafêxo merdim" yazılı afişler asmıştı. **“İnsan Hakları Afişinin Kürtçesine Soruşturma”, *bianet*, 06.04.2007**

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir'e yılbaşında Kürtçe kart gönderdiği gerekçesiyle açılan dava, Bakanlık izni olmadığı gerekçesiyle durduruldu. **“Baydemire Kürtçe Kart Davası Durduruldu”, *bianet*, 19.04.2007**

Danıştay 1. Dairesi, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir hakkında, 'Kürtçe bez afiş astırdığı' ve 'Kürtçe davetiye bastırdığı' gerekçesiyle İçişleri Bakanı'nın soruşturma izni vermesine ilişkin kararını yerinde gördü. Osman Baydemir hakkında, 'il genelindeki yerlere Kürtçe afişler astırdığı, Şanlıurfa Valisi Yusuf Yavaşcan'a, gönderdiği 4. Diyarbakır Edebiyat Günleri açılış kokteyli davetiyesinde Kürtçe yazı kullandığı' gerekçesiyle soruşturma açılması istendi. İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, 26 Nisan 2007 tarihinde Baydemir hakkında soruşturma izni verdi. Baydemir'in başvurusu üzerine dosyayı inceleyen Danıştay 1. Dairesi, bu itirazı oybirliğiyle reddetti. Danıştay 1. Dairesi Baydemir hakkındaki dosyayı, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderdi. **“Baydemir'e 'Kürtçe' soruşturması”, *Radikal*, 13.07.2007**

Belediye hizmetlerini Kürtçe ve Arapça da verdiği için Danıştay kararıyla başkanlığı düşürülen Abdullah Demirbaş hakkında görevi kötüye kullanma iddiasıyla da dava açıldı. Belediye meclis üyeleri ve Diyarbakır Belediye Başkanı Baydemir de yargılanacak. **“Çok Dilli Belediye Hizmetine Bir Dava Daha”, *bianet*, 31.07.2007**

Farklı dillerde davetiye bastırıldığı için hakkında üç yıla kadar hapis istemiyle dava açılan DTP'li Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir beraat etti. Diyarbakır'daki 6'ncı Kültür Sanat Festivali nedeniyle bastırılan Kürtçe, Türkçe, Zazaca, Ermenice ve İngilizce davetiyeyi eski Diyarbakır Başsavcısı Hüseyin Canan'a gönderdiği için hakkında 6'ncı Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açılan Baydemir'in yargılanmasına devam edildi. (...) Mahkeme, suçun yasal unsurlarının oluşmadığı gerekçesiyle Baydemir'in beraatine karar verdi. **“Baydemir'e beraat”, Radikal, 06.02.2008**

Diyarbakır 2. Asliye Ceza Mahkemesi, Kürtçe-Zazaca broşür bastırdıkları için iki yıla kadar hapis cezası istemiyle yargılanan Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir ile Bağlar Belediye Başkanı Yurdusev Özsökmenler hakkında beraat kararı verdi. Mahkeme, Haziran 2007'de yürütülen temizlik kampanyaları çerçevesinde vatandaşları bilgilendirmek amacıyla bastırılan Türkçe-Kürtçe-Zazaca broşürlerde suç unsuru görmedi. İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu'nun soruşturma izni vermesi üzerine iki belediye yetkilisinin itiraz ettiği Danıştay, itirazı reddederek dava sürecini başlatmıştı. Haklarında "Türk Harfleri Kanunu'na muhalefet ve görevi kötüye kullanmak" suçlarından iki yıla kadar hapis istemiyle dava açılan Baydemir, Özsökmenler ile dört belediyede görevlisi hakkında açılan dava 27 Haziran'da beraatle sonuçlandı. Broşürde "Mahalle sakinlerinin dikkatine. Lütfen çöplerinizi poşetleyerek akşam belirtilen saatlerde kapı önüne bırakınız" ve "Temiz bir dünya için temiz bir Diyarbakır" ifadesine yer verildiğini anımsatan Baydemir'in avukatı Muharrem Erbey, "Bunlar Türkçe bilmeyen vatandaşlara tanıtım amaçlı olarak basıldı" diye konuştu. Mahkeme de, suç unsuru oluşmadığı gerekçesiyle sanıkların ayrı ayrı beraatlerine karar verdi. **“Baydemir ve Özsökmenler'e "Kürtçe Broşür" Davasında Beraat”, bianet, 30.06.2008**

Suruç İlçe Belediyesi'nin 11 sokak ve 2 mahalleye verdiği Kürtçe isimlerin kabul edilmemesi ardından ilçede yeni açılan 4 sokaktan

2'sinin ismine Suruç Kaymakamlığı 'ayrımcılık ve bölücülüğe yol açabilecek' nitelikte olduğu gerekçesiyle izin vermedi. Belediyenin geçen mayıs ayındaki çalışmaları kapsamında Dikili Mahallesi'nde yeni açılan 4 sokağa, Hayat, Yakamoz ve Kürtçe 'Ağır' (Ateş) Merge (Çayırılı Yol) adları verilmesi kararlaştırıldı. (...) Kaymakamlık Kürtçe isimlerin, Adres ve Numaralandırmaya İlişkin Yönetmeliğin 24'üncü Maddesi'nde belirtilen kriterlere uygun olmadığını, Kürtçe kelimeler kullanıldığı için ayrımcılığa ve bölücülüğe yol açacak nitelikte olduğu bildirerek bunları onaylanmadı. Türkçe olan diğer iki isim ise onaylandı (...) Suruç Belediyesi, geçen yılın ocak ayında cadde ve sokakların yeniden isimlendirme ve numaralandırma çalışmaları kapsamında 32 yeni sokak ismi belirlerken bazı Türkçe isimlerin yanı sıra Kürtçe Mizgin (Müjde), Dilan (Halay), Helin (Yuva), Zozan (Yayla), Zana (Bilen), Şilan (Şölen), Şervan (Yiğit), Şirvan (Aslan), Rojin (Güneş), Mir (Bey) ve Ezhar (Yaman) yine geçen yılın kasım ayında oluşturulan 2 yeni mahalleye de Pirsus (Yoğun Meyan Kökü) ve Berazi (Yeğen, eski bir aşiret adı) isimlerini verdi. Kürtçe isimler, Suruç Kaymakamlığı'nca kabul edilmemiş, belediye de yürütmeyi durdurma amacıyla dava açtı. **“DTP'li belediyenin Kürtçe isimlerine kaymakamlıktan veto”, *Radikal*, 22.07.2008**

Yenişehir Belediyesi'nin bir parka 'Berfin' adını koymasına verdiği izni Kayapınar Belediyesi'nden esirgeyen Diyarbakır Valiliği yeni bir Kürtçe isim yasağına imza attı. Kayapınar Belediyesi'ne bağlı Diclekent'te önceki gün açılışı yapılan 22 bin metrekare büyüklüğündeki parka, Belediye Meclisi'nin oybirliği verdiği 'Seyrangeh' adının, Diyarbakır Valiliği'nce 'bölücü' isimler kapsamında görülerek 'Seyrangah' olarak değiştirildiği ortaya çıktı. Sadece bir harfin değiştiği iki isim arasında fark yasak olan ismin Kürtçe, diğerinin Farsça olmasıydı.(...) **“Kürtçe yasak Farsça serbest”, *Radikal*, 21.08.2008**

Kürtçe- Türkçe yazılı 2007 yeni yıl ve kurban bayramı kartı bastırıldığı için 'Türk harfleri kanununa muhalefet' ve 'görevi kötüye

kullanmak'tan yargılanan Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir beraat etti. Osman Baydemir'in hakkında daha önce de aynı gerekçeyle İçişleri Bakanlığının soruşturma izni verilmesi üzerine altı ayrı dava açılmış ve bunların tümünden beraat etmişti. Bütün beraat kararlarına karşı davalar açılmaya devam etti. Son davada Diyarbakır 5. Asliye Ceza Mahkemesi, üç yıl hapis istemiyle yargılanan Baydemir hakkında mahkûmiyetini gerektirecek yeterli delil bulunmadığından beraatine karar verdi. **“Kürtçe karttan yedinci beraat”, *Radikal*, 19.11.2008**

Suruç ilçesinde DTP'li Belediye ile Kaymakamlık arasında 'onay' tartışmalarına neden olup, 'bölücülüğe yol açabilecek nitelikte' değerlendirilerek kabul edilmeyen Kürtçe sokak isimleri İdare Mahkemesi'nce de kabul edilmedi. (...)Belediye meclisi kabul edilmeyen Araban, Zana (Bilen), Zozan (Yayla), Rojin (Güneş), Şilan (Şölen), Şervan (Yiğit), Şirvan (Aslan), Mizgin (Müjde), Sara (Soğuk), Dilan (Halay), Baran (Yağmur) ve Berivan (Süt sağan kadın) adlarında ısrar etti. Bu isimleri değiştirmeyen DTP'li Suruç Belediyesi, Şanlıurfa İdare Mahkemesi'ne Kaymakamlık kararının iptali için dava açtı. Mahkeme de belediye aleyhinde karar verdi. Mahkeme kararında, şöyle denildi: “Davacı belediye meclis kararı incelendiğinde, bazı sokakların isimlerinin değiştirildiği, bazı yeni oluşturulan sokaklara da isim verildiği görülmekte olup, anılan meclis kararında sokak ismi olarak uygun görülen kelimeler arasında Zana, Zozan, Rojin, Şilan, Şevan, Şirvan, Mizgin, Sara, Dilan, Baran, Berivan, Araban gibi Türkçe olmayan kelimeler bulunduğu, davacı belediye vekilince dosyaya sunulan itiraz dilekçesinde, bu isimlerin Kürtçe olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda, davacı Suruç Belediye meclisinin kararı ile sokak ismi olarak belirlenen bazı isimlerin Türkçe olmayan yabancı dil kurallarına göre teşkil edilmiş kelime ve ifadeler olduğu görülmekte olup, anılan meclis kararının Adres ve Numaralamaya İlişkin Yönetmeliğin 24. maddesine uygun olmadığı anlaşıldığından söz konusu kararın onanmayarak iade edilmesine ilişkin dava konusu Kaymakamlık

işleminde hukuka aykırılık görülmemiştir.” **“Baran ve Berivan'a mahkemen de izin yok”, *Radikal*, 26.12.2008**

(...) İçişleri Bakanlığı DTP'li Kayapınar Belediye Başkanı Zülküf Karatekin hakkında, “Sersale We Piroz be” (Bayramınız kutlu olsun) yazılı ışıklı tabelalar astırıldığı için soruşturma açılmasına izin verdi. Karatekin hakkında 2007 yılında aynı nedenle başlatılan soruşturma sonucunda bir de dava açıldı. İçişleri Bakanı Beşir Atalay tarafından verilen izinde Karatekin'in 5393 sayılı Belediyeler Kanunu'nda yer alamayan bir faaliyette bulunduğu dikkat çekilerek, “Belirtilen işlem ve eylemlerin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası başlangıç ve 3,4 ve 14. maddelerinin hükümleriyle 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un 2 maddesiyle ilgili kanun hükmünün cezai müyyidesini düzenleyen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 222 maddesi hükmüne aykırı olduğu” belirtildi. İçişleri Bakanı Atalay, 13 Ocak 2009 tarihli soruşturma izni yazısında, belediyenin bu çalışmalar için harcadığı toplam 675 lira nedeniyle kamu zararı oluştuğu kanaatine de vardı. Bakan Beşir Atalay'ın izin vermesinin ardından bu karar Zülküf Karatekin'e tebliğ edilerek 10 gün içinde savunmasını vermesi de istendi. 2008 yılında asıldıkları için soruşturmaya konu olan ‘Sersale We Piroz Be’ ışıklı mahyaların 2007 yılında da Kayapınar'ın muhtelif bölgesine asılması nedeniyle Zülküf Karatekin hakkında 2007 yılında soruşturma başlatılmıştı. Açılan bu soruşturma sonrasında da dava açıldı. 11 Şubat 2009 tarihinde Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan iddianamede, Karatekin'in 2007 yılında kentin muhtelif bölgelerine bayram ve yeni yıl nedeniyle Kürtçe ve Zazaca yazılmış kutlama mesajları astığına dikkat çekildi. **“Kürtçe bir tek Kürtlere mi yasak?”**, *Radikal*, 12.03.2009

Köylere Kürtçe isimlerin geri dönüşü konuşulurken, Kayapınar Belediyesi'nin üç parka verdiği ‘Rojda’, ‘Roşna’ ve ‘Şilan’ adları kaymakamlık tarafından kabul edilmedi. Belediyenin, yürütmenin durdurulması talebi de reddedildi. (...) Kaymakamlık ise Kürtçe isimleri ret

kararını ilgili belediyeye gönderdiği şu yazıyla savundu: “Verilmek istenen isimlerin Türk Dil Kurumu’nca yayımlanmış olan, Türkçe’nin söz varlığında bulunmadığı araştırıldığından, parklara verilmek istenen isimlerin Anayasa’nın 3. maddesinde yer alan Türkiye Devleti’nin dilinin Türkçe olduğu hükmüne, ayrıca adres ve numaralamaya ilişkin yönetmeliğe uygun olmadığından onaylanmadığı bildirilmiştir.” Kayapınar Belediyesi ise bu karardan sonra ‘Şilan’ adını verdikleri parkın girişine asılan tabelaya ‘Kayapınar Belediyesi Parkı’ yazdı. Tabelanın altındaki notta ise “Bu parka Şilan adı verilmiş olup Kaymakamlık kararıyla bu isim reddedilmiştir” denildi. **“'Rojda', 'Roşna' ve 'Şilan' parklara giremedi”, *Radikal*, 14.05.2009**

Kayapınar Kaymakamlığı, belediyeye gönderdiği resmi yazıda, yeni yapılan parklara verilmek istenilen isimlerin, yönetmeliğin 24’ncü maddesine uygun olmadığı bu nedenle onaylanmadan iade edildiği belirtildi. Kayapınar Belediyesi, 4 Şubat 2009 tarihinde aldığı Belediye Meclisi kararıyla yeni yapılan 5 parka ve bir kültür merkezi binasına Kürtçe isimler verdi. Buna göre parklara Türkçe, ‘güntün getirdiği’ anlamına gelen ‘Rojbin’, ‘aydınlık’ anlamına gelen ‘Roni’, gül-çiçek adı olan ‘Sosin’, ‘bezgin’ anlamına gelen ‘bezar’, Zazaca ‘bayram’ anlamına gelen ‘Roşan’ adlarını verdi. Belediye kültür merkezine kaymakamlığın kararını beklemeden Kürt şair ‘Cigerxwin’ adını verip, binaya ‘ayapınar Belediyesi Cegerxwin Gençlik Kültür ve Sanat Merkezi’ yazısını asmıştı. Kayapınar Kaymakamı Cemal Hüsnü Kansız imzasıyla 1 Eylül 2009 tarihinde belediyeye gönderilen yazıda, isimler konusunda alınan meclis kararının onaylanmadığı ve kararın aynen edildiği bildirildi. (...) **“Diyarbakır'da Kürt açılımı kaymakamlığa kadar”, *Radikal*, 04.09.2009**

2007 yılında Sur Belediyesi'nde hizmetlerin Türkçe ve İngilizce'nin yanı sıra bölgede konuşulan Ermenice, Kürtçe ve Süryanice dillerinde verilmesine ilişkin "Çok Dilli Belediyecilik" kararıyla ilgili Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş, Diyarbakır Büyükşehir Belediye

Başkanı Osman Baydemir ve Sur Belediyesi meclis üyeleri yargılandıkları davadan beraat ettiler. Diyarbakır 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülen ve Demirbaş ve görevden alınan bazı meclis üyeleri ile avukatları katıldığı davada, savcı "Çok Dilli Belediyecilik" kararının Ceza Yasası'nın (TCK) 222. maddesini içeren "Türk Harf Kanunu"na muhalefet olmadığını ve suç unsuru taşımadığını belirtti. İddia makamının mütalaasında sanıklar hakkındaki harf kanununa muhalefet yoluyla "görevi kötüye kullanma" suçunu işlediği gerekçesiyle dava açıldığına dikkat çekildi; ancak meclisin Arap harfleriyle yazılı aldığı bir kararın bulunmadığının anlaşıldığı ve kamu zararından da söz etmenin mümkün olmadığını kaydeditildiği belirtildi; sanıkların beraatları istendi. **“Diyarbakır’da “Çok Dilli Belediyecilik” Beraat Etti”, *bianet*, 02.02.2011**